ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2015

Μελέτες (Studies) / 40

Το στρατηγικό σχέδιο για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη «Ευρώπη 2020»

Τάσεις, προοπτικές και η θέση της Ελλάδας

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ, ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΚΙΝΤΖΗ, ΕΙΡΗΝΗ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΗΤΣΗ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Το στρατηγικό σχέδιο για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη «Ευρώπη 2020»:

Τάσεις, προοπτικές και η θέση της Ελλάδας

Το στρατηγικό σχέδιο για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη «Ευρώπη 2020»:

Τάσεις, προοπτικές και η θέση της Ελλάδας

Παναγιώτης Λιαργκόβας

Βασιλική Σκίντζη

Ειρήνη Δασκαλοπούλου

Αθανάσιος Αναστασίου

Νικόλαος Αποστολόπουλος

Δήμητρα Μήτση

Νοέμβριος 2015

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α
106 81, Αθήνα
Τηλ. +30 2103327779
Fax +30 2103327770
www.ineobservatory.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο
είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη
τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

Φωτογραφία εξωφύλλου: www.shutterstock.com

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Νικολέττα Μιχελάκη

Εκτύπωση – Παραγωγή: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ISBN: 978-960-9571-73-9

Η παρούσα έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013.

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Το Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ αποτελεί έναν χώρο έρευνας και δράσης που απευθύνεται στους εργαζομένους, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στους φορείς χάραξης πολιτικής και στο σύνολο των πολιτών. Στόχος του είναι να προσφέρει επιστημονικά τεκμηριωμένες αναλύσεις για μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της τρέχουσας συγκυρίας και που έχουν άμεση σχέση με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Το Παρατηρητήριο είναι σημείο συνάντησης και δημιουργικού διαλόγου πληθώρας ερευνητών, με απώτερο στόχο την ανάδειξη διαστάσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που έχουν ιδιαίτερη αξία για την οπτική των εργαζομένων και των συνδικάτων. Παράλληλα, η ερευνητική του δραστηριότητα εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια καταγραφής πολιτικών που δύνανται να συνεισφέρουν με ουσιαστικό τρόπο στην επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει στην τρέχουσα περίοδο ο κόσμος της εργασίας.

Η δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: α) στην οικονομία και την ανάπτυξη, β) στο κοινωνικό κράτος και το μέλλον της εργασίας και γ) στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε περιβάλλον δημοκρατίας και ισότητας. Ο πρώτος τομέας αφορά τα αίτια και τις επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, τις σύγχρονες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο δημόσιος τομέας και η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς και τις αλλαγές που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν στο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας. Ο δεύτερος τομέας αναφέρεται στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική, στα ζητήματα της φτώχειας και των ανισοτήτων, στις εργασιακές σχέσεις και στο θεσμικό πλαίσιο των αγορών εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στην ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αποδόμηση που επιχειρείται σε μια σειρά δικαιω-

μάτων και κατακτήσεων των εργαζομένων. Τέλος, ο τρίτος τομέας επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των εργαζομένων, τις ποιοτικές και ποσοτικές διαστάσεις της ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό και τον ρατσισμό που βιώνει σημαντική μερίδα των εργαζομένων και των ανέργων στη χώρα.

Είναι προφανές ότι οι τρεις προαναφερθέντες τομείς έχουν επικαλύψεις μεταξύ τους. Μέσα από τα κείμενά του το Παρατηρητήριο επιδιώκει να αναδείξει αυτές τις επικαλύψεις και να φέρει στην επιφάνεια τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την πολύπλευρη ανάλυση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων. Στο πλαίσιο της προσπάθειας που επιχειρείται, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική η κατάθεση παρατηρήσεων, προτάσεων αλλά και εναλλακτικών προσεγγίσεων από όσους και όσες επιθυμούν να συνεισφέρουν στην ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου.

Γιάννης Παναγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Περιεχόμενα

1 Εισαγωγικές έννοιες και προσεγγίσεις 9

2 Η χωρική, οικονομική και θεσμική ανάλυση της ανάπτυξης στις δυτικές χώρες 17

2.1 Η χωρική διάσταση: Γεωγραφία και περιφερειακή ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση 20

2.1.1 Το σύμπλεγμα "γνώση, καινοτομία και περιφερειακή ανάπτυξη" 20

2.1.2 Το σύμπλεγμα "γνώση, καινοτομία και περιφερειακή ανάπτυξη στην ΕΕ" 22

2.2 Η οικονομική διάσταση: Ολοκλήρωση και ο ενιαίος οικονομικός χώρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης 24

2.2.1 Σκοπός και αναπτυξιακοί στόχοι της ολοκλήρωσης 24

2.2.2 Λειτουργικές επιδράσεις της ολοκλήρωσης σε κοινωνικο-οικονομικό, χωρικό και πολιτικό επίπεδο 28

2.3 Η θεσμική διάσταση: Ποιότητα κοινωνικών θεσμών, συνοχή και οικονομική ανάπτυξη 30

2.4 Η περιφερειακή, οικονομική και θεσμική διάσταση της ανάπτυξης στην Ελλάδα 33

2.4.1 Η περιφερειακή διάσταση της ανάπτυξης στην Ελλάδα 34

2.4.2 Επιχειρηματικότητα και οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα 36

2.4.3 Η κοινωνικο-οικονομική και περιβαλλοντική διάσταση της ανάπτυξης στην Ελλάδα 39

3 Κοινωνική και οικονομική πολιτική στην ΕΕ και κρίση: Περιφερειακές και κοινωνικές ανισότητες 41

3.1 Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση και περιφερειακή πολιτική: Η ανάγκη παρέμβασης και εξειδίκευσης της ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο 41

3.2 Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση και κοινωνική συνοχή: Η ανάγκη παρέμβασης με όρους κοινωνικής ενσωμάτωσης 46

4. Επισκόπηση μεθοδολογιών κατασκευής σύνθετων δεικτών για τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» **55**
4.1 Πρώτη μεθοδολογία 56
4.2 Δεύτερη μεθοδολογία 61
4.3 Τρίτη μεθοδολογία 67
4.4 Τετάρτη μεθοδολογία 72

5. Μεθοδολογική προσέγγιση και δεδομένα **83**
5.1 Μεθοδολογία 83
5.2 Δεδομένα 86

6 Εμπειρική ανάλυση για τις χώρες της ΕΕ **91**
6.1 Δείκτης «Ευρώπη 2020» και θεματικοί δείκτες 91
6.2 Έλεγχοι εγκυρότητας δείκτη 99
6.3 Παράγοντες που επηρεάζουν τον δείκτη 105
6.3.1 Ανάλυση συσχετίσεων 105
6.3.2 Παλινδρόμηση με δεδομένα panel 114

7 Εμπειρική ανάλυση: Η περίπτωση της Ελλάδας **119**
7.1 Η θέση της Ελλάδας αναφορικά με τον δείκτη «Ευρώπη 2020» και τους θεματικούς δείκτες 119
7.2 Η θέση της Ελλάδας αναφορικά με τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» 120
7.2.1 Ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών 120
7.2.2 Ποσοστό πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης 126
7.2.3 Ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη για έρευνα και ανάπτυξη 130
7.2.4 Δείκτης εκπομπών αερίων θερμοκηπίου 135
7.2.5 Μερίδιο των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση 140
7.2.6 Ενεργειακή ένταση της οικονομίας 144
7.2.7 Ποσοστό των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση 146
7.2.8 Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού 148

8 Συμπεράσματα – Προτάσεις πολιτικής **153**

Βιβλιογραφία **163**

1. Εισαγωγικές έννοιες και προσεγγίσεις

Η διεθνής οικονομική κρίση προκάλεσε μία «χιονοστιβάδα» οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων, οι οποίες ήταν ικανές να προκαλέσουν καθοριστικούς τριγμούς στα θεμέλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναδεικνύοντας τις αδυναμίες που σχετίζονται με το μοντέλο διακυβέρνησης, την οικονομική και κοινωνική πολιτική της. Ίσως αυτή ήταν η χειρότερη φάση που αντιμετώπισε η Ευρώπη από την ίδρυσή της (World Economic Forum, 2012). Σήμερα εξακολουθούν να είναι ορατοί και ταυτόχρονα ισχυροί οι κίνδυνοι οι οποίοι κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις θα μπορούσαν να υπονομεύσουν τη συνοχή της και, κατά συνέπεια, την ίδια την ύπαρξή της.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες και τις προβλέψεις, η Ευρωπαϊκή Ένωση, προσπαθώντας να θέσει την οικονομία της σε τροχιά βιώσιμης ανάπτυξης, εκπόνησε και έθεσε σε εφαρμογή το στρατηγικό σχέδιο «Ευρώπη 2020». Το 2020 η ευρωπαϊκή οικονομία θα μπορούσε δυνητικά να παρουσιάσει τρεις εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης (European Commission, 2010a). Η πρώτη εναλλακτική μορφή είναι η βιώσιμη ανάπτυξη, όπου η οικονομία θα παρουσιάσει σημαντική ανάκαμψη και θα επανέλθει σε καλύτερα επίπεδα σε σχέση με την περίοδο πριν από την κρίση. Η δεύτερη εναλλακτική μορφή είναι η μερική απώλεια πλούτου, όπου η οικονομία θα παρουσιάσει υποτονική ανάκαμψη. Η τρίτη εναλλακτική μορφή είναι αυτή της «χαμένης δεκαετίας», όπου οικονομία και κοινωνία θα έχουν υποστεί σημαντικές και μόνιμες απώλειες.

Το σχέδιο έθεσε τους βασικούς στόχους, τις προτεραιότητες και τα μέσα για την υλοποίηση μιας οικονομίας που θα βασίζεται στη βιώσιμη ανάπτυξη. Η ΕΕ μέσα από το σχέδιο αυτό επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στον πυρήνα της οικονομίας και κοινωνίας. Πέρα από οικονομικούς στόχους, θέτει κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους έτσι ώστε να συντελέσει στη μακροπρόθεσμη απόδο-

ση επενδύσεων στη γνώση και την καινοτομία. Στο πλαίσιο του σχεδίου αυτού τέθηκαν οι παρακάτω τρεις βασικές προτεραιότητες (European Commission, 2010a):

- Έξυπνη ανάπτυξη
- Βιώσιμη ανάπτυξη
- Ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς

Οι προτεραιότητες αυτές εξειδικεύτηκαν μέσα από τους παρακάτω στόχους:

1. Απασχόληση: Το 75% σε ό,τι αφορά τις ηλικίες 20-64 ετών.
2. Έρευνα και Ανάπτυξη: Επενδύσεις σ' αυτούς τους τομείς στο 3% του ΑΕΠ της ΕΕ.
3. Κλιματική αλλαγή και ενέργεια: Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 20%. Το 20% της παραγόμενης ενέργειας να προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές, το 20% από την ενίσχυση της ενεργειακής απόδοσης.
4. Εκπαίδευση: Η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου να μην υπερβαίνει το 10%, οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από 40%.
5. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός: Υπολογίζονται 20 εκατομμύρια λιγότεροι άνθρωποι σε κατάσταση ή σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Όπως φαίνεται από τους παραπάνω στόχους, η ΕΕ προσπαθεί, παράλληλα με την οικονομική πρόοδο, να οδηγήσει την Ευρώπη σε υψηλές κοινωνικές επιδόσεις (Frazer et al, 2010a). Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων καθορίστηκαν επτά εμβληματικές πρωτοβουλίες: «Ψηφιακό θεματολόγιο για την Ευρώπη», «Ένωση Καινοτομίας», «Νεολαία σε κίνηση», «Μια Ευρώπη που χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τους πόρους της», «Μια βιομηχανική πολιτική για την εποχή της παγκοσμιοποίησης», «Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας» και «Ευρωπαϊκή πλατφόρμα κατά της φτώχειας».

Η Ετήσια Επισκόπηση της Ανάπτυξης (2014) αναφέρει ότι στην Ευρώπη υπάρχει αργή οικονομική βελτίωση και ότι οι στόχοι σε όλους τους τομείς πρέπει να ενισχυθούν και να εκτελεστούν. Όλοι οι στόχοι -και σχεδόν στα μισά του δρόμου μέχρι το 2020- εξακολουθούν να παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις και καθυστερήσεις. Ταυτόχρονα, διάφορες εκθέσεις υπογραμμίζουν τη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Οι ανισότητες αυτές, αν δεν αντιμετωπιστούν έγκαιρα, τείνουν να δυναμιτίσουν την «Ευρώπη 2020». Η κα-

τάσταση αυτή οδηγεί στην αναγκαιότητα ενός νέου σχεδιασμού για τη μελλοντική ανάπτυξη της Ευρώπης.

Η συνέργεια της «Ευρώπης 2020» και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), όπως διαμορφώθηκε τα τελευταία χρόνια με τις πρόσφατες αλλαγές (Treaty on the Functioning of the European Union - TFEU), Six Pack, Two Pack, Fiscal Compact], φιλοδοξεί να επιτύχει την απαιτούμενη αποτελεσματικότητα στην ΕΕ. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας του ευρωπαϊκού εξαμήνου, κάθε μέλος θα καθορίσει την πρόοδό του με βάση τους εθνικούς δημοσιονομικούς στόχους. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα ανακοινώσει τις συστάσεις πολιτικής για κάθε μέλος όσον αφορά τις επιδόσεις και την πρόοδό του. Συμπερασματικά, η «Ευρώπη 2020» προσπαθεί να συγχρονιστεί με τις υπόλοιπες πολιτικές μακροοικονομικού συντονισμού και δημοσιονομικής σταθερότητας, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της.

Η «Ευρώπη 2020» έχει πυροδοτήσει τον διάλογο για το αν πρόκειται πράγματι να οδηγήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση στη βιώσιμη ανάπτυξη και για το αν οι στόχοι είναι επιτεύξιμοι. Φτάνοντας στο 2020 η μη επίτευξη ενός μακροπρόθεσμου σχεδίου τέτοιας εμβέλειας θα είναι ένα πλήγμα για την οικονομία της ΕΕ, αλλά και για την αξιοπιστία της σε παγκόσμιο επίπεδο. Ήδη οι Gros και Roth (2012), προτού ακόμη δημοσιοποιηθούν οι στατιστικές της περιόδου 2010-2012, βασισμένοι στις συγκρίσεις για την περίοδο 2000-2009, έθεσαν το ερώτημα για το αν η ευρωπαϊκή οικονομία μπορεί μέσω του σχεδίου αυτού να διατηρήσει την ανταγωνιστικότητά της σε παγκόσμιο επίπεδο. Σήμερα, όπου τα πρώτα σημάδια εξέλιξης του σχεδίου όχι μόνο από τη στατιστική απεικόνιση, αλλά και από την ενσωμάτωσή του στις οικονομικές πολιτικές, έχουν αρχίσει να φαίνονται, τα ερωτήματα που εγείρονται είναι πολλά.

Η συζήτηση για τον προσδιορισμό των παραγόντων εκείνων που μπορούν να ενισχύσουν τις διαδικασίες ανάπτυξης σε παγκόσμιο, εθνικό και περιφερειακό/τοπικό επίπεδο είναι ένα «ανοικτό» ζήτημα τόσο με όρους επιστημονικής έρευνας όσο και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής. Διαχρονικά, ένα πολύ σημαντικό απόθεμα γνώσης έχει δημιουργηθεί σχετικά με τη μελέτη των διαδικασιών ανάπτυξης και τον σχεδιασμό πολιτικών για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας αυτών των διαδικασιών. Αντίστοιχα, σημαντική πρόοδος έχει επιτευχθεί σε πολλές χώρες, οι οποίες διαχρονικά έχουν καταφέρει να αξιοποιήσουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό την ύπαρξη αυτών των αναπτυξιακών μοχλών.

Ωστόσο, μια σειρά από αναπτυξιακές προκλήσεις παραμένουν και μάλιστα εντείνονται, καθώς ζητήματα ισότητας στη διανομή του δημιουργηθέντος πλούτου, της κοινωνικής ενσωμάτωσης και της περιβαλλοντικής αειφορίας ανακύπτουν με όλο και μεγαλύτερη ένταση, υποσκάπτοντας ουσιαστικά τη δυνατότητα των χωρών να βελτιώσουν την ευημερία όλων των πολιτών τους μέσα σε ένα δυναμικά εξελισσόμενο παγκοσμιοποιημένο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον. Οι προκλήσεις αυτές εντείνονται ακόμα περισσότερο στην περίπτωση ομάδων χωρών, όπως η ΕΕ, οι οποίες επιθυμούν από κοινού να θέσουν ένα πλαίσιο αντιμετώπισης των αναπτυξιακών προκλήσεων και ζητημάτων που προκύπτουν τόσο σε εθνικό (στα κράτη μέλη) όσο και σε υπερ-εθνικό (ΕΕ) επίπεδο, μέσα από τη χρήση κοινών πολιτικών και μέτρων. Οι θεσμικές παρεμβάσεις που απαιτούνται είναι πολλές και πολυδιάστατες, ενώ προκύπτει, ως αναπόσπαστο τμήμα της επιτυχούς υλοποίησής τους, και η συνεχής αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους. Αυτή η διαδικασία της αξιολόγησης προφανώς συνδέεται και με την καταγραφή των προτάσεων βελτίωσης αυτών των θεσμικών παρεμβάσεων και επομένως σημαντική διάσταση είναι η θέσπιση στρατηγικών και πολιτικών ανάπτυξης, οι οποίες είναι ευέλικτες, όχι μόνο ως προς την εφαρμογή αλλά και ως προς τον επαναπροσδιορισμό τους. Αυτό είναι και το κύριο επιχείρημα που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της παρούσας ανασκόπησης. Συγκεκριμένα, μέσα από την ανάλυση των ευρύτερων αναπτυξιακών διαστάσεων και του ευρύτερου πλαισίου μέσα στο οποίο σχεδιάστηκε και υλοποιείται η στρατηγική «Ευρώπη 2020», στοιχειοθετείται η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της, προκειμένου αυτή να μπορεί σε μεγαλύτερο βαθμό να ανταποκριθεί στους αναπτυξιακούς στόχους και στις προκλήσεις των επιμέρους χωρών/περιφερειών της ΕΕ. Τέλος, παρουσιάζεται και αναλύεται το προτεινόμενο θεωρητικό πλαίσιο επαναπροσδιορισμού και εξειδίκευσης της στρατηγικής «Ευρώπη 2020».

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων η παρούσα μελέτη δομείται σε επτά κεφάλαια. Το παρόν, πρώτο κεφάλαιο αποτελεί εισαγωγή στην προσέγγιση η οποία ακολουθήθηκε για την πραγματοποίηση της ανασκόπησης αυτής και την επιλογή του τρόπου παράθεσης των σχετικών ευρημάτων της διεθνούς βιβλιογραφίας. Έτσι, στο παρόν κεφάλαιο αναλύεται με συντομία το περιεχόμενο των τριών επιμέρους κεφαλαίων στα οποία δομείται η παρούσα ανασκόπηση, με στόχο να γίνει κατανοητή και η θεωρητική προσέγγιση που ακολουθείται στην

ανάλυση των ερευνητικών και πολιτικών ερωτημάτων τα οποία τίθενται στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται εκτενής ανασκόπηση των κυριότερων, με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία και εμπειρία, παραγόντων που συντελούν στην ανάπτυξη μιας χώρας. Συγκεκριμένα, η χωρική, η οικονομική και η θεσμική διάσταση των διαδικασιών ανάπτυξης που χαρακτηρίζουν μια χώρα παρουσιάζονται και αναλύονται με στόχο αφενός την καταγραφή των σαφών αλληλεπιδράσεων μεταξύ αυτών των παραγόντων και αφετέρου την κατανόηση του ευρύτερου πλαισίου το οποίο διέπει τις διαδικασίες ανάπτυξης των χωρών της Δύσης και ειδικότερα των χωρών της ΕΕ. Το πλαίσιο αυτό είναι καθοριστικό για την όποια συζήτηση επιδιώκει: 1) να στοιχειοθετήσει την ανάγκη επαναπροσδιορισμού μιας στρατηγικής που έχει επί της αρχής σχεδιαστεί μέσα σε αυτό το πλαίσιο (άρα και της στρατηγικής «Ευρώπη 2020»), 2) να προτείνει τρόπους παρέμβασης για τον αποτελεσματικό επανασχεδιασμό της στρατηγικής αυτής και την εξειδίκευσή της σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, με απώτερο στόχο την ενίσχυση του βαθμού επιτυχούς υλοποίησής της. Έτσι, στο πλαίσιο του κεφαλαίου αυτού παρουσιάζονται αναλυτικά η χωρική, η οικονομική και η θεσμική διάσταση των διαδικασιών ανάπτυξης και στο τελευταίο τμήμα παρουσιάζεται η ανασκόπηση της σημασίας και του πλαισίου που η ύπαρξη και η λειτουργία των παραγόντων αυτών θέτει για την Ελλάδα, έτσι όπως αυτή καταγράφεται στη διεθνή βιβλιογραφία.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην ανάλυση των χωρικών, οικονομικών και θεσμικών προβλημάτων που αποτελούν εμπόδιο για την επιτυχή υλοποίηση των επιμέρους αναπτυξιακών στρατηγικών και επομένως και της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Στον βαθμό που καθεμία από αυτές τις διαστάσεις αποτελεί από μόνη της έναν πολυδιάστατο χώρο για τον σχεδιασμό και την εξειδίκευση πολιτικών και προγραμμάτων, η ανάλυση του κεφαλαίου αυτού εστιάζει στην καταγραφή των πολιτικών προσεγγίσεων που θα μπορούσαν να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα των εφαρμοζόμενων πολιτικών. Η προσέγγιση αυτή ακολουθείται στον βαθμό που η βασική προϋπόθεση για τον σχεδιασμό μέτρων ευέλικτων και προσαρμόσιμων σε διαφορετικά κοινωνικο-οικονομικά και χωρικά πλαίσια είναι η πολιτική συμφωνία για την καταρχήν υιοθέτηση τέτοιων μέτρων και πολιτικών. Η ανάγκη παρέμβασης για την επίτευξη διαδικασιών «θετικής ολοκλήρωσης» δεν είναι σε πολιτικό επίπεδο ενιαία αποδεκτή. Ωστόσο τα

αποτελέσματα της επιστημονικής έρευνας, τόσο όσον αφορά τα αίτια απόκλισης μεταξύ των χωρών/περιφερειών της ΕΕ με όρους οικονομικής ανάπτυξης και σύγκλισης όσο και σχετικά με την αποτελεσματικότητα των εφαρμοζόμενων πολιτικών, καταδεικνύουν την ανάγκη θεσμοθετημένης πολιτικής παρέμβασης σε πολλούς τομείς δράσης. Επιπλέον, η παρέμβαση αυτή απαιτείται να δίνει όλο και μεγαλύτερο βαθμό συμμετοχής και ευθύνης στις τοπικές/περιφερειακές διοικητικές αρχές των χωρών, προκειμένου οι στόχοι να τίθενται και να αφορούν την ίδια την κοινωνία-οικονομία, η οποία θα κληθεί να τους υλοποιήσει και να ωφεληθεί από την επίτευξή τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο πραγματοποιείται ανάλυση των μεθοδολογικών προσεγγίσεων για τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» μέσω της κατασκευής δεικτών. Η κατασκευή σύνθετων δεικτών και η μεθοδολογική τους προσέγγιση έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον ακαδημαϊκών, ερευνητών και αναλυτών. Βασικό πλεονέκτημα των σύνθετων δεικτών αποτελεί η δυνατότητα ενσωμάτωσης επιμέρους δεικτών, προσφέροντας τη δυνατότητα ανάλυσης και μέτρησης σύνθετων και πολύπλοκων ζητημάτων. Η χρήση σύνθετων δεικτών στο «Ευρώπη 2020» λόγω της σύνθετης φύσης του και της ενσωμάτωσης πολλών παραμέτρων, αναδεικνύεται σε δείκτη ουσιαστικής σημασίας για την παρακολούθηση της συγκεκριμένης στρατηγικής, της συγκριτικής αποτύπωσης της προόδου των κρατών και την παρέμβαση ή την ενίσχυση μέσω διορθωτικών πολιτικών.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε στην παρούσα έρευνα και πραγματοποιείται ανάλυση της συλλογής και των κατηγοριών των δεδομένων. Εξετάζονται οι επιμέρους δείκτες που απαρτίζουν τον σύνθετο δείκτη: Ποσοστό πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΠΤΕ), Ακαθάριστη Εγχώρια Δαπάνη για Έρευνα και Ανάπτυξη (ΑΕΔΕΑ), Εκπομπές αερίων θερμοκηπίου (ΕΑΘ), Μερίδιο των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση (ΑΠΕ), Ενεργειακή ένταση της οικονομίας (ΕΕΟ), Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, Άτομα που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση ηλικίας 18-24 ετών, Ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών (ΠΑΠ) καθώς και οι τρεις θεματικοί δείκτες: ο δείκτης «Έξυπνη Ανάπτυξη» (ΔΕΕΑ), ο δείκτης «Αειφόρος Ανάπτυξη» (ΔΕΑΑ) και ο δείκτης «Ανάπτυξης χωρίς Περιορισμούς» (ΔΑΧΠ).

Στο έκτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η εμπειρική ανάλυση για της χώρες της ΕΕ. Παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη των δεικτών «Έξυπνης Ανάπτυξης»,

«Αειφόρου Ανάπτυξης» και «Ανάπτυξης Χωρίς Περιορισμούς» για τις χώρες της ΕΕ, αλλά και συνολικά για τον δείκτη «Ευρώπη 2020», καθώς και οι τιμές και κατατάξεις τους. Για την πληρέστερη προσέγγιση του ζητήματος αλλά και για τον έλεγχο εγκυρότητας γίνεται σύγκριση του δείκτη «Ευρώπη 2020» με άλλους επιλεγμένους δείκτες που μετράνε και κατατάσσουν τις χώρες με βάση την επίδοσή τους σε διάφορους τομείς: Δείκτης Παγκοσμιοποίησης, Δείκτης Οικονομικής Παγκοσμιοποίησης, Δείκτης Πολιτικής Παγκοσμιοποίησης, Δείκτης Κοινωνικής Παγκοσμιοποίησης, Δείκτης Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας, Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης. Επιπλέον αναλύεται η διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ, του ενοποιημένου ακαθάριστου χρέους της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ, του δημοσιονομικού ελλείματος/πλεονάσματος, των δεικτών ποιότητας διακυβέρνησης, του δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς. Τέλος πραγματοποιείται ανάλυση παλινδρόμησης με panel data για τους παράγοντες που επηρεάζουν τον δείκτη «Ευρώπη 2020».

Στο έβδομο κεφάλαιο πραγματοποιείται εμπειρική ανάλυση σχετικά με τις επιδόσεις της Ελλάδας σε ό,τι αφορά το στρατηγικό σχέδιο «Ευρώπη 2020». Παρουσιάζεται και αναλύεται η κατάταξη της Ελλάδας στον δείκτη «Ευρώπη 2020». Κατά την ανάλυση αποτυπώνονται οι τομείς που υστερεί η Ελλάδα, αλλά και οι τομείς που εμφανίζει υψηλές επιδόσεις. Κατά τη συγκριτική ανάλυση παρουσιάζεται η απόσταση από τον στόχο για καθέναν από τους επιμέρους δείκτες, αποτυπώνοντας τον δρόμο που έχει να διανύσει μέχρι το 2020 και την επιτυχή ολοκλήρωση των στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο συνοψίζονται τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας, ακολουθώντας παράλληλα μία κριτική προσέγγιση και ερμηνεία. Επιπλέον το τελευταίο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην καταγραφή προτάσεων για τον επαναπροσδιορισμό της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» στη βάση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από την ανάλυση. Στον βαθμό που η γεωγραφία κάθε χώρας είναι εξωγενώς προσδιορισμένη και παράλληλα οι θεσμοί είναι το ζητούμενο που καλείται να αντιμετωπίζει διαχρονικά η χώρα αυτή μέσα στον ευρύτερο οικονομικό σχηματισμό στον οποίο συμμετέχει, η παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών αυτού του σχηματισμού είναι αναγκαία για την κατανόηση των επιμέρους πτυχών των αναπτυξιακών ζητημάτων τα οποία η χώρα αυτή καλείται να αντιμετωπίσει. Έτσι, η ανάλυση των ιδιαιτεροτήτων της περί-

πτωσης της Ελλάδας μέσα στο πλαίσιο της ΕΕ αποτελεί τη βάση για την καταγραφή προτάσεων και πολιτικών παρέμβασης, όχι όμως ad hoc σχεδιασμένων. Αντίθετα, η πρόταση αφορά τον σχεδιασμό ενός ευέλικτου πλαισίου αναπτυξιακής στρατηγικής και επαναπροσδιορισμού της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και των δεικτών που αυτή ορίζει, μέσα από την ενσωμάτωση των ιδιαιτεροτήτων στον τρόπο ορισμού και υπολογισμού των δεικτών αυτών. Έτσι, επιτυγχάνεται η μεγαλύτερη ευαισθησία των δεικτών αυτών ως προς την καταγραφή των επιτευγμάτων/τάσεων/εξελίξεων σε περιφερειακό επίπεδο, αναδεικνύοντας πεδία επιτυχούς και λιγότερο επιτυχούς παρέμβασης, αλλά και σημεία που απαιτούν βελτίωση και επαναπροσδιορισμό.

2. Η χωρική, οικονομική και θεσμική ανάλυση της ανάπτυξης στις δυτικές χώρες

Το ερώτημα της μεγέθυνσης-ανάπτυξης των κρατών είναι το πιο σημαντικό οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό ερώτημα-ζητούμενο όλων των κοινωνιών του κόσμου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Rodrik et al. (2004), είναι δύσκολο να σκεφτεί κανείς ένα ερώτημα που να έχει περισσότερο ενδιαφέρον και μεγαλύτερη σημασία από αυτό, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο άσκησης οικονομικής ανάλυσης και πολιτικής. Αντίστοιχο είναι το ερώτημα που αφορά σε μεγαλύτερο βαθμό τη συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού της γης. Έτσι, η ανάλυση του επιπέδου ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο, και ειδικότερα η άνιση ανάπτυξη των χωρών και η απόσταση μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων κρατών του κόσμου, με όρους κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αποτελούν τα πλέον σημαντικά ερωτήματα, όχι μόνο σε επίπεδο επιστημονικής έρευνας και ανάλυσης, αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο (Rodrik et al., 2004).

Σε θεωρητικό επίπεδο η έρευνα για τα παραπάνω ζητήματα έχει οδηγήσει σε μια ιδιαίτερα πλούσια βιβλιογραφία τα ευρήματα, της οποίας μπορούν να ενταχθούν σε τρεις κύριες σχολές σκέψης (Rodrik et al., 2004). Η πρώτη σχολή σκέψης «τοποθετεί» τη γεωγραφία στο κέντρο της ανάλυσης. Η γεωγραφία είναι ο βασικός παράγοντας που προσδιορίζει το κλίμα, την προικοδότηση των χωρών σε φυσικούς πόρους, την επιβάρυνση από ασθένειες, το μεταφορικό κόστος και τη διάχυση της γνώσης και της τεχνολογίας από τις πιο ανεπτυγμένες περιοχές του κόσμου. Έτσι, γίνεται κατανοητό πως η γεωγραφία ασκεί πολύ σημαντική επίδραση στην παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα και στην ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου (Diamond, 1997· Gallup et al., 1998· Sachs, 2001).

Η δεύτερη σχολή σκέψης δίνει έμφαση στο διεθνές εμπόριο ως τον προσδιοριστικό παράγοντα των αλλαγών και της προόδου που μπορεί να επιτύχει μια

χώρα με όρους παραγωγικότητας. Αυτή η σχολή σκέψης θα μπορούσε να ονομαστεί ως η «άποψη της ολοκλήρωσης», καθώς αποδίδει στην ολοκλήρωση των αγορών και στα σχετικά με αυτή εμπόδια τον κεντρικό ρόλο του παράγοντα ενίσχυσης της οικονομικής σύγκλισης μεταξύ των πλούσιων και των φτωχών περιοχών του πλανήτη (Rodrik et al., 2004). Στο πλαίσιο αυτής της σχολής σκέψης είναι χρήσιμο να διαχωρίσουμε τη μεσαία (moderate) από τη μέγιστη (maximal) εκδοχή της ολοκλήρωσης. Υπάρχει ευρεία συμφωνία με το επιχείρημα ότι το εμπόριο δύναται να αποτελέσει μια πηγή υποστήριξης της ανάπτυξης ενός κράτους, με την προϋπόθεση της ύπαρξης και λειτουργίας συγκεκριμένων θεσμών στο κράτος αυτό. Μια πιο ακραία άποψη, η οποία έχει προσελκύσει το δημόσιο ενδιαφέρον, υποστηρίζει ότι το εμπόριο/ολοκλήρωση είναι ο κύριος παράγοντας που καθορίζει το αν μια φτωχή χώρα θα αναπτυχθεί ή όχι (Frankel and Romer, 1999· Sachs and Warner, 1995· Dollar and Kraay, 2004).

Η τρίτη σχολή σκέψης επικεντρώνεται στους θεσμούς και ιδιαίτερα στον ρόλο των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (property rights) και του νομικού πλαισίου (rule of law). Στο πλαίσιο αυτής της σχολής σκέψης σημασία έχει το ποιοι είναι «οι κανόνες του παιχνιδιού» σε μια κοινωνία αλλά και η δυνατότητα αυτών των κανόνων να οδηγήσουν προς την επιθυμητή οικονομική συμπεριφορά (North, 1990). Η διερεύνηση της υπόθεσης αυτής σε εμπειρικό επίπεδο συνδέεται με την ανάλυση των «κοινωνικών υποδομών» μιας χώρας (Hall and Jones, 1999) και την ανάλυση του τρέχοντος και του δυνητικού επιχειρηματικού κινδύνου-ρίσκου που αντιμετωπίζουν οι επενδυτές (Acemoglu et al., 2001).

Οι τρεις αυτές διαστάσεις −γεωγραφία-ολοκλήρωση-θεσμοί− προσδιορίζουν τη δυνατότητα των χωρών να διαχειριστούν προς όφελός τους, δηλαδή προς όφελος της βελτίωσης των επιπέδων μεγέθυνσης και ανάπτυξής τους, τη συσσώρευση των πόρων και την καινοτομία. Έτσι, η ανάλυση αυτών των διαστάσεων μπορεί να μας εξασφαλίσει και βαθύτερη κατανόηση των παραγόντων που προσδιορίζουν την οικονομική μεγέθυνση-ανάπτυξη των χωρών. Οι διαστάσεις αυτές αλληλοεπιδρούν δυναμικά τόσο μεταξύ τους όσο και σε σχέση με τις ανθρώπινες επιλογές. Γι' αυτό τον λόγο είναι και τόσο σύνθετη η ανάλυση βασικών ερωτημάτων, όπως ο βαθμός στον οποίο καθεμία από αυτές τις διαστάσεις επηρεάζει τα παρατηρούμενα επίπεδα οικονομικής μεγέθυνσης ή το ποια είναι η πλέον σημαντική διάσταση μεταξύ αυτών, παρά το γεγονός ότι διαθέτουμε ικανοποιητικά

(εξελιγμένα) εργαλεία για την εμπειρική διερεύνηση αυτών των ερωτημάτων (Rodrik et al., 2004).

Η πολυπλοκότητα αυτών των ερωτημάτων οφείλεται και στη σχέση αιτιότητας μεταξύ των επιμέρους συνιστωσών τους. Ο βαθμός ολοκλήρωσης μιας οικονομίας σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και η ποιότητα των θεσμών της προσδιορίζονται ενδογενώς και διαμορφώνονται όχι μόνο από τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση και από την αλληλεπίδραση με τη γεωγραφία της χώρας, αλλά και από τα επίπεδα εισοδήματος που καταγράφονται για τα άτομα της χώρας αυτής. Έτσι, επιπλέον πολυπλοκότητα προκύπτει από ζητήματα ενδογένειας και ανάστροφης αιτιότητας μεταξύ των κύριων προσδιοριστικών παραγόντων και των μεταβλητών της ανάλυσης (Rodrik et al., 2004). Εκτιμώντας εμπειρικά τις σχέσεις μεταξύ αυτών των παραγόντων και χρησιμοποιώντας στοιχεία για 137 χώρες, οι Rodrik et al. (2004) καταλήγουν σε ιδιαίτερα σημαντικά και εντυπωσιακά αποτελέσματα. Το κυριότερο συμπέρασμά τους αφορά το ότι η ποιότητα των θεσμών αντισταθμίζει όλους τους άλλους επεξηγηματικούς παράγοντες της οικονομικής μεγέθυνσης. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν, όταν λάβουμε υπόψη στην ανάλυσή μας τους θεσμούς, τότε προκύπτει ότι η ολοκλήρωση δεν έχει έμμεση επίδραση στα εισοδήματα, ενώ η επίδραση της γεωγραφίας όταν υπάρχει (όταν δηλαδή παρατηρείται ως στατιστικά σημαντική επεξηγηματική παράμετρος) είναι μικρή σε μέγεθος. Μέσα από τις επιμέρους εξειδικεύσεις και εκτιμήσεις του υποδείγματός τους, προκύπτει ότι το εμπόριο πολλές φορές εμφανίζεται ως στατιστικά σημαντική επεξηγηματική μεταβλητή του επιπέδου εισοδήματος, αν και με το "λάθος" πρόσημο, δηλαδή με αρνητικό πρόσημο. Το ίδιο παρατηρείται και για μια σειρά από τους γεωγραφικούς δείκτες. Αντίθετα, όπως αναφέρουν οι Rodrik et al., οι δείκτες που προσεγγίζουν το επίπεδο των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων (property rights) και του νομικού πλαισίου (rule of law) έχουν πάντοτε το σωστό πρόσημο και είναι πάντοτε στατιστικά σημαντικοί και συχνά με πολύ μεγάλους συντελεστές στατιστικής σημαντικότητας. Αναφορικά με τις σχέσεις-αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτών των διαστάσεων προκύπτει ότι η ποιότητα των θεσμών επηρεάζει θετικά και στατιστικά σημαντικά τον βαθμό ολοκλήρωσης μιας χώρας (Rodrik et al., 2004). Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο και με άλλα σχετικά ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας και ιδίως με αυτά των Easterly and Levine (2003), οι οποίοι, μέσα από αντίστοιχη έρευνα σε 72 χώρες, καταγράφουν την ύπαρξη

θετικής και στατιστικά σημαντικής επίδρασης της γεωγραφίας στην ποιότητα των θεσμών και μέσω αυτών στα εισοδήματα των χωρών.

Τα προαναφερθέντα ευρήματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά με όρους άσκησης οικονομικής πολιτικής. Η αποτύπωση-καταγραφή των βαθύτερων προσδιοριστικών παραγόντων της ευημερίας δεν μας εγγυάται και την ύπαρξη αποκρυσταλλωμένων συμπερασμάτων με όρους άσκησης οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής, δηλαδή δεν μας παρέχει σε καμμιά περίπτωση τρόπους δράσης των επιμέρους κρατών, προκειμένου αυτά να βελτιώσουν τα επίπεδα οικονομικής ευημερίας τους. Για παράδειγμα, η καταγραφή της αιτιώδους σχέσης μεταξύ νομικού πλαισίου και ανάπτυξης δεν σημαίνει ότι γνωρίζουμε πώς να βελτιώσουμε το πλαίσιο αυτό, κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες των επιμέρους χωρών (Rodrik et al., 2004). Επίσης, η καταγραφή της παρατήρησης ότι η «γεωγραφία μετράει» (geography matters) δεν θα πρέπει να συνδέεται αναγκαστικά με γεωγραφικό ντετερμινισμό, αλλά αντίθετα μπορεί να βοηθήσει στη χάραξη κατευθύνσεων, τις οποίες οι υπεύθυνοι της άσκησης πολιτικής θα πρέπει να διερευνήσουν.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ξεκάθαρα ότι προτεραιότητα σε παγκόσμιο επίπεδο θα πρέπει να είναι η επιδίωξη διαφορετικών αναπτυξιακών στόχων από κάθε χώρα, όπως η βελτίωση της ποιότητας των εγχώριων θεσμών, η ενίσχυση της ολοκλήρωσης μιας εθνικής οικονομίας με την παγκόσμια οικονομία ή η υπερνίκηση γεωγραφικών αντιξοοτήτων. Στη βάση αυτών των συμπερασμάτων γίνεται σαφές ότι ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι ιδιαίτερες προτεραιότητες θα αποσαφηνιστούν, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο θα οριστούν τα μέσα για την επίτευξή τους, θα πρέπει να είναι τα κύρια ζητήματα της ευρύτερης αναπτυξιακής πολιτικής μιας χώρας.

2.1 Η χωρική διάσταση: Γεωγραφία και περιφερειακή ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση

2.1.1 Το σύμπλεγμα "γνώση, καινοτομία και περιφερειακή ανάπτυξη"

Διαχρονικά ένας μεγάλος αριθμός θεωρητικών και εμπειρικών ερευνών έχει συμβάλει σημαντικά στην κατανόηση των χωρικών διαδικασιών παραγωγής γνώσης και καινοτομίας σε διεθνές επίπεδο, καταγράφοντας με μεγάλη ακρίβεια τις χωρικές προϋποθέσεις και τα τοπικά χαρακτηριστικά-στοιχεία τα οποία μπο-

ρούν να υποστηρίξουν αυτές τις διαδικασίες παραγωγής γνώσης και καινοτομίας (Capello and Lenzi, 2014). Η εξέλιξη και η εξάπλωση της εφαρμογής της θεωρίας ενδογενούς ανάπτυξης (Grossman and Helpman, 1990· Romer, 1990· Aghion and Howitt, 1998· Acemoglu et al., 2001· Ertur and Koch, 2011) και η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας (Krugman, 1991), από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και μετά, έχουν ανανεώσει το ενδιαφέρον για έρευνα στον χώρο αυτόν τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο. Όπως και νωρίτερα είχε υπογραμμιστεί στο πλαίσιο των σουμπετεριανών εξελικτικών υποδειγμάτων (Fagerberg, 2003), η έμφαση στην ανάλυση του ρόλου της γνώσης και της καινοτομίας ως πηγές αυξανόμενων αποδόσεων και πιθανών αποκλίσεων στα πρότυπα ανάπτυξης (club development/ανάπτυξη λέσχης, δηλαδή ομάδων χωρών) έχει συνεισφέρει σημαντικά στη γνώση του ζητήματος της περιφερειακής σύγκλισης και ιδιαίτερα της σύγκλισης σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (Rodriguez-Pose Fratesi, 2004· Ramajo et al., 2008).

Παράλληλα, μια σειρά από έρευνες εμπνευσμένες από τα πολύ μεγάλης επιρροής άρθρα των Jaffe (1986, 1989) και του Griliches (1990) επιχείρησαν να ελέγξουν εμπειρικά την ύπαρξη συναρτήσεων παραγωγής γνώσης (knowledge production functions) σε εθνικό, περιφερειακό και κλαδικό επίπεδο. Οι έρευνες αυτές έχουν προσφέρει σημαντικές και βάσιμες αποδείξεις για τον κεντρικό ρόλο της γνώσης και κυρίως των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη στη δημιουργία προϊόντων γνώσης και κυρίως στην παραγωγή ευρεσιτεχνιών (πατεντών) σε όλα τα γεωγραφικά επίπεδα της ανάλυσης. Σε περιφερειακό επίπεδο για τη διερεύνηση της σχέσης αυτής ενδεικτικές είναι οι εργασίες των Crescenzi (2005), Rodriguez-Pose and Crescenzi (2008), Sterlacchini (2008) και Marrocu et al. (2013). Το πιο σημαντικό είναι ότι οι έρευνες αυτές επιβεβαίωσαν την ανισομερή χωρική κατανομή της παραγωγής γνώσης και έτσι «άνοιξαν» τη θεωρητική συζήτηση για τη γεωγραφική εγγύτητα των ροών της γνώσης και για τους κύριους μηχανισμούς και τα "κανάλια" διάχυσης της γνώσης σε όλα τα χωρικά επίπεδα (βλ. ενδεικτικά Capello and Lenzi, 2014).

Η δυνατότητα της συγκρότησης τοπικής γνώσης και της μεγέθυνσης αυτής έχει διαχρονικά καταγραφεί ότι εμπίπτει στις χωρικές συνθήκες μιας περιοχής. Ο ρόλος των "μαλακών" παραγόντων έχει καταγραφεί και αναλυθεί στη σχετική βιβλιογραφία στην οποία οι παράγοντες αυτοί παρουσιάζονται ως η βασική πηγή συλλογικών διαδικασιών μάθησης και επομένως δημιουργίας γνώσης σε τοπικό

επίπεδο, η οποία τελικά οδηγεί σε καινοτομία (Capello and Lenzi, 2014). Στον βαθμό που, σε γενικές γραμμές, η σχέση μεταξύ γνώσης, καινοτομίας, αύξησης της παραγωγικότητας και οικονομικής ανάπτυξης δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, αντιστοίχως δεν μπορεί να αμφισβητηθεί και το γεγονός ότι μερικές περιφέρειες μπορεί να είναι πιο ικανές από άλλες στο να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματα που απορρέουν από τη γνώση και την καινοτομία. Από την πλευρά της εξελικτικής θεωρίας, η γνώση και η καινοτομία είναι διαδικασίες που χαρακτηρίζονται από υψηλή συσσώρευση και οδηγούν σε μια αρκετά διαφοροποιημένη γνωστική βάση, ικανότητα απορρόφησης και δυναμική εκμάθησης τόσο των οικονομικών παραγόντων όσο και των περιφερειών, εξηγώντας έτσι ζητήματα, όπως η χωροθέτηση των επιχειρήσεων (μεταξύ άλλων παραγόντων που επηρεάζουν το επίπεδο της περιφερειακής ανάπτυξης, βλ. ενδεικτικά Camagni, 1991· Capello, 1999· Lundvall and Johnson, 1994· Trippl, 2010). Άρα, η ικανότητα αξιοποίησης της γνώσης και της καινοτομίας για την επίτευξη στρατηγικών στόχων δεν κατανέμεται εξίσου μεταξύ των επιχειρήσεων, των θεσμών και γενικά μεταξύ των περιφερειών (Capello, 1994) υποδηλώνοντας ότι η σχέση μεταξύ τυπικής γνώσης και καινοτομίας και της επίδρασής τους στην οικονομική μεγέθυνση μπορεί να είναι πολύ πιο σύνθετη και ετερογενής σε περιφερειακό επίπεδο. Έτσι, κάποιες περιοχές μπορεί να είναι επιτυχημένες με όρους καινοτομίας και ανάπτυξης, παρόλο που ενδέχεται να μη διαθέτουν ισχυρή τοπική δυναμικότητα παραγωγής τυπικής γνώσης (Capello and Lenzi, 2013). Όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Sternberg (1996), η σχέση μεταξύ τυπικής γνώσης με τη μορφή δαπανών για έρευνα, ανάπτυξη και καινοτομία είναι κάπως πιο αδύναμη σε χώρες οι οποίες έχουν υιοθετήσει μια τεχνολογική πολιτική που επικεντρώνεται στη διάχυση (diffusion-oriented technology policy), σε αντίθεση με τις χώρες που υιοθετούν μια τεχνολογική πολιτική που επικεντρώνεται στην επίτευξη στόχων (mission-oriented technology policy).

2.1.2 Το σύμπλεγμα "γνώση, καινοτομία και περιφερειακή ανάπτυξη στην ΕΕ"

Όπως προαναφέρθηκε, βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της διαδικασίας οικονομικής μεγέθυνσης μιας χώρας είναι η συσσώρευση πόρων και η καινοτομία. Η καταγραφή της σημασίας τους αποτυπώνεται στη διεθνή βιβλιογραφία, στο πλαίσιο της οποίας αποτελεί κοινό τόπο η παρατήρηση ότι τόσο η γνώση όσο και η καινοτομία αποτελούν σημαντικούς, αλλά και διαφορετικούς ως προς τη φύση τους προσδιοριστικούς παράγοντες της οικονομικής μεγέθυνσης

(Capello and Lenzi, 2014). Αναλύοντας τη χωρική ετερογένεια του συμπλέγματος "γνώση-καινοτομία-οικονομική μεγέθυνση", οι Capello and Lenzi (2014) αναφέρουν ότι στις 262 περιφέρειες της ΕΕ27 τόσο η γνώση όσο και η καινοτομία είναι οι σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες του επιπέδου οικονομικής μεγέθυνσης, αλλά τονίζουν ότι εξασκούν ετερογενείς χωρικές επιδράσεις. Συγκεκριμένα, καταδεικνύουν ότι τα οφέλη με όρους οικονομικής μεγέθυνσης που η γνώση προκαλεί είναι επιλεκτικά και συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένα σημεία του ευρωπαϊκού χώρου, ενώ αντίθετα, τα οφέλη με όρους μεγέθυνσης που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα της καινοτομίας φαίνεται να διαχέονται χωρικά σε μεγαλύτερο βαθμό. Επίσης, προκύπτει ότι οι περιοχές που καινοτομούν χωρίς να έχουν μια ισχυρή βάση τοπικής γνώσης μπορούν να είναι το ίδιο επιτυχημένες όσο και άλλες περιοχές έντασης-γνώσης όσον αφορά τη μετατροπή της καινοτομίας σε υψηλότερο ρυθμό μεγέθυνσης, γεγονός που μπορεί να οφείλεται στην αξιοποίηση της άτυπης τοπικής γνώσης και/ή στη διάχυση του πλεονάσματος της γνώσης (knowledge spillovers) (Capello and Lenzi, 2014).

Γενικά, θα λέγαμε ότι τα πλέον πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι η γνώση και η καινοτομία αλληλοεπιδρούν στον χώρο με ποικίλους τρόπους, αλλά οι περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι δυνατόν να ωφεληθούν από την καινοτομία, χωρίς να είναι οι ίδιες παραγωγοί έντασης-γνώσης ή μπορεί να επωφεληθούν από τη δημιουργία γνώσης, χωρίς ωστόσο να αξιοποιήσουν πλήρως τη δυναμικότητα γνώσης που διαθέτουν για την παραγωγή καινοτομιών (Capello and Lenzi, 2014). Τα αποτελέσματα αυτά προκύπτουν ως ιδιαίτερα σημαντικά ευρήματα και αφορούν την επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας στον σχεδιασμό πολιτικών και την ενδυνάμωση της έρευνας και της καινοτομίας στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για την έξυπνη ανάπτυξη στην ΕΕ και τις περιφέρειές της (European Comission 2010a, 2010b, 2010c). Οι μέχρι τώρα προσπάθειες σε πολιτικό επίπεδο έχουν επικεντρωθεί στην υποστήριξη των δράσεων δημιουργίας γνώσης, θεωρώντας ότι αποτελούν τον κύριο παράγοντα για την επίτευξη καλύτερων οικονομικών επιδόσεων. Όμως, με αυτό τον τρόπο αναγνωρίζονται έμμεσα ως κύριοι «παίκτες» της ανάπτυξης οι περιοχές έντασης-γνώσης και κατά συνέπεια προκύπτει ότι μπορεί να «παραμεληθούν» άλλες περιοχές που υστερούν σε αυτό το επίπεδο. Τα πλέον πρόσφατα στοιχεία ωστόσο δείχνουν ότι οι καινοτόμες περιοχές δεν θα πρέπει να αγνοούνται γιατί μπορούν να επιδείξουν

εξίσου σημαντικά επίπεδα δυνητικής μεγέθυνσης (Capello and Lenzi, 2014). Η στόχευση στην ανάπτυξη αυτών των περιοχών μέσα από τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών ενίσχυσης της καινοτομίας μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην επιτυχή υλοποίηση των στρατηγικών στόχων της ατζέντας «Ευρώπη 2020» (Capello and Lenzi, 2014).

2.2 Η οικονομική διάσταση: Ολοκλήρωση και ο ενιαίος οικονομικός χώρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2.2.1 Σκοπός και αναπτυξιακοί στόχοι της ολοκλήρωσης

Κύριος στόχος κάθε συμφωνίας οικονομικής ολοκλήρωσης είναι η αύξηση της ευημερίας των κρατών που συμμετέχουν σε αυτή μέσα από την αύξηση του εμπορίου. Η αύξηση των εμπορικών ροών μεταξύ των κρατών που συμμετέχουν σε ένα μπλοκ οικονομικής ολοκλήρωσης αναμένεται να ενισχύσει το ΑΕΠ τους και άρα να οδηγήσει σε υψηλότερα επίπεδα ευημερίας. Αυτή η αύξηση του εμπορίου μεταξύ των ενοποιημένων περιοχών επιτυγχάνεται μέσω της επίτευξης χαμηλότερων τιμών για παραγωγούς και καταναλωτές, αφού δεν πληρώνονται δασμοί. Έτσι, η βελτίωση του επιπέδου οικονομικής ευημερίας των κρατών προκύπτει ως αποτέλεσμα της μεταξύ τους οικονομικής συνεργασίας[1] (Jovanovic, 2002). Ο δεύτερος στόχος των κρατών που επιδιώκουν την οικονομική ολοκλήρωση είναι να διατηρήσουν ή να βελτιώσουν το επίπεδο της περιφερειακής και παγκόσμιας ανταγωνιστικότητάς τους, καθώς τα αγαθά που παραμένουν εκτός ζωνών οικονομικής ολοκλήρωσης είναι πιο ακριβά και άρα λιγότερο ανταγωνιστικά. Αυτός είναι και ο λόγος που ουσιαστικά καθορίζει την παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση ως αναπόφευκτο φαινόμενο.

Προκειμένου να αναλύσει σε θεωρητικό επίπεδο τις θετικές επιπτώσεις που προκαλούνται στις οικονομίες των χωρών οι οποίες συμμετέχουν σε μια συμφωνία οικονομικής ολοκλήρωσης, ο Jacob Viner (1950) όρισε τις έννοιες της δημι-

1. Σε θεωρητικό επίπεδο η καλύτερη λύση είναι το ελεύθερο εμπόριο με όρους ανταγωνιστικότητας και απουσίας εμποδίων. Όμως, ιδανική κατάσταση δεν μπορεί να επιτευχθεί βραχυχρόνια και επομένως η οικονομική ολοκλήρωση είναι η δεύτερη καλύτερη εναλλακτική λύση όταν δεν μπορεί να επιτευχθεί ελεύθερο εμπόριο (θεωρία της «δεύτερης καλύτερης εναλλακτικής λύσης» - theory of the second best) (Viner, 1950).

ουργίας εμπορίου[2] (trade creation effects) και της μεταστροφής/εκτροπής του εμπορίου[3] (trade diversion effects). Με τη χρήση αυτών των εννοιών μπορούμε να περιγράψουμε με σαφήνεια τις αλλαγές στη ροή των αγαθών μεταξύ των περιφερειών-χωρών ως αποτέλεσμα των αλλαγών στους τελωνειακούς δασμούς που προκύπτουν από μια οικονομική ένωση. Η αποτελεσματικότητα της οικονομικής ολοκλήρωσης μιας συγκεκριμένης ένωσης κρίνεται με βάση το τελικό αποτέλεσμα αυτών των δύο επιδράσεων. Η ένωση είναι αποτελεσματική με όρους κόστους αν υπερισχύουν οι επιδράσεις από τη δημιουργία του εμπορίου και μη αποτελεσματική στην αντίθετη περίπτωση.

Στη βάση των ευρημάτων που αντλούνται από τη χρήση δυναμικών μεθόδων για την ανάλυση του φαινομένου της ολοκλήρωσης, προκύπτει ότι μια συνεπής πολιτική οικονομικής ολοκλήρωσης δημιουργεί ομοιογένεια στον οικονομικό χώρο (φόροι, πολιτικές ασφάλισης, δασμοί κτλ.) κατά τα επιμέρους στάδια υλοποίησής της (Jovanovic, 2002). Επιπλέον, στη διεθνή βιβλιογραφία καταγράφεται η άμεση σχέση μεταξύ των μακροοικονομικών και μικροοικονομικών δυναμικών παραμέτρων που αλληλοεπιδρούν στην παρουσία της οικονομικής ολοκλήρωσης, όπως η εξέλιξη των βιομηχανικών συγκεντρώσεων με τη χωρική και χρονική δυναμική του ΑΕΠ. Ειδικότερα, η δυναμική ανάλυση περιέγραψε τα κύρια χαρακτηριστικά της θεωρίας του ανταγωνισμού, όπως έχει παρουσιαστεί από τον Michael Porter

2. Ο όρος «δημιουργία εμπορίου» χρησιμοποιείται για να δείξει ότι οι ροές εμπορίου δημιουργούνται λόγω της δημιουργίας μιας τελωνειακής ένωσης. Ως αρνητικό χαρακτηριστικό της δημιουργίας εμπορίου καταγράφεται η αυξημένη εξειδίκευση στην οποία οδηγεί το εμπόριο και μπορεί να βλάψει άλλους κλάδους. Επιχειρήματα για προστασία, όπως το επιχείρημα της νηπιακής βιομηχανίας, η εθνική άμυνα, καθώς και θέματα υγείας και ασφάλειας οδηγούν σε σχετικούς κανονισμούς. Ωστόσο οι τελωνειακές ενώσεις συνήθως πραγματοποιούνται μεταξύ χωρών με φιλικές σχέσεις.

3. Ο όρος μεταστροφή/εκτροπή εμπορίου χρησιμοποιείται στη διεθνή οικονομική για να δείξει ότι το εμπόριο ουσιαστικά εκτρέπεται από έναν πιο αποτελεσματικό εξαγωγέα σε ένα λιγότερο αποτελεσματικό εξαγωγέα ως αποτέλεσμα μιας συμφωνίας ελεύθερου εμπορίου. Η μεταστροφή του εμπορίου μπορεί να βλάψει μια χώρα μη μέλος οικονομικά και πολιτικά και να δημιουργήσει αρνητική σχέση μεταξύ των δύο χωρών. Η αλλαγή εμπορίου προς μια μη αποτελεσματική χώρα δημιουργεί αντικίνητρα στη δημιουργία περισσότερης αποτελεσματικότητας και επομένως λειτουργεί ενάντια στη δημιουργία περισσότερου πλεονάσματος. Στην πράξη και οι δύο επιδράσεις παρατηρούνται ως αποτέλεσμα της δημιουργίας μιας οικονομικής ένωσης.

(1998). Ο Porter υποστήριξε ότι οι βιομηχανικές συγκεντρώσεις εξελίσσονται από μικρές οντότητες οι οποίες σταδιακά αναπτύσσονται και εξαπλώνονται μέσα και γύρω από τη γεωγραφική τους εγγύτητα. Βρέθηκε ότι η γεωγραφική εξάπλωση των βιομηχανικών συγκεντρώσεων συμβαδίζει με την αύξηση της παραγωγικότητάς τους και την τεχνολογική καινοτομία. Γενικά, η δυναμική εικόνα της οικονομικής ολοκλήρωσης είναι ότι μετά το άνοιγμα των διασυνοριακών φραγμών, η προστιθέμενη αξία, δηλαδή τα έσοδα των επιμέρους οικονομικών χώρων αλληλοεπιδρούν.

Βέβαια, κύριος παράγοντας[4] επιτυχούς υλοποίησης μιας οικονομικής ενοποίησης είναι η συνάφεια σε ό,τι αφορά την εξέλιξή της, δηλαδή η σταδιακή εξάπλωση των ενοποιημένων χωρών προς έναν διαχρονικά υψηλότερο βαθμό οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης. Η πολιτική συνάφειας είναι ουσιαστική για τη μόνιμη ανάπτυξη οικονομικών ενώσεων, αποτελώντας και κεκτημένο της διαδικασίας οικονομικής ολοκλήρωσης.[5] Ουσιαστικά, η πολιτική συνάφειας χρησιμοποιήθηκε για να υπάρξει μια διαφορετική ταχύτητα οικονομικής ενοποίησης μεταξύ των οικονομικών τομέων, αλλά και των οικονομικών πολιτικών. Η εφαρμογή της αρχής της συνάφειας στην προσαρμογή των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών του οικονομικού μπλοκ είναι αυτή που δημιουργεί τις επιδράσεις της οικονομικής ολοκλήρωσης (economic integration effects). Με την προϋπόθεση της ύπαρξης των αρχών της συνάφειας και της σταθερότητας, η οικονομική ολοκλήρωση οδηγεί σε ανταγωνιστική κατανομή των παραγωγικών συντελεστών (κεφαλαίου και εργασίας), οι οποίοι κατευ-

4. Εκτός από τη συνάφεια, στη διεθνή βιβλιογραφία καταγράφονται ως επιπλέον κρίσιμοι παράγοντες επιτυχούς υλοποίησης μιας οικονομικής ένωσης οι εξής: i) η ύπαρξη μιας φόρμας κατανομής των κοινών ωφελειών που θα προκύψουν (τελωνειακοί δασμοί, άδειες κτλ.) μεταξύ των κρατών, ii) η διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής οικονομικής και πολιτικής διαδικασίας για την υιοθέτηση αποφάσεων και iii) η θέληση των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών να κάνουν αμοιβαίες παραχωρήσεις μεταξύ τους προκειμένου να εξυπηρετηθεί το κοινό όφελος (Jovanovic, 2002). Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε την ύπαρξη περιορισμών που αποτελούν εμπόδια για την ανάπτυξη μιας οικονομικής ολοκλήρωσης και αφορούν την επιθυμία μιας χώρας να διατηρήσει τον έλεγχο των φορολογικών της εσόδων και των αδειών που έχουν τοπικές δυνάμεις, εθνικά «εργαλεία» τα οποία πολλές φορές απαιτούν δεκαετίες προκειμένου να περάσει ο έλεγχός τους σε υπερεθνικούς οργανισμούς.

5. Ιστορικά, η επιτυχία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας «Άνθρακα και Χάλυβα» ήταν αυτή που «άνοιξε» δρόμο για τη δημιουργία της ΕΟΚ.

θύνονται στην καλύτερη περιοχή εκμετάλλευσής τους. Η εργασία μετακινείται σε περιοχές με υψηλότερους μισθούς, ενώ το κεφάλαιο σε περιοχές με υψηλότερες αποδόσεις. Επιπλέον, η οικονομική ενοποίηση των κρατών τούς δίνει μεγαλύτερη ευελιξία και δύναμη στις διαπραγματεύσεις.

Σε ό,τι αφορά τη μεταξύ των χωρών κατανομή των ωφελειών που προκύπτουν από τη δημιουργία μιας οικονομικής ολοκλήρωσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα οφέλη της οικονομικής ολοκλήρωσης (ανάπτυξη της οικονομίας, κυρίως του ΑΕΠ, αύξηση της παραγωγικότητας κτλ.) εξαρτώνται από το επίπεδο ανάπτυξης των χωρών αλλά και από την κλίμακα των χωρών που ενώνονται. Οι μεγαλύτερες χώρες/οικονομίες κερδίζουν λιγότερα από την ενοποίηση και αντίστροφα. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση του επιπέδου ανάπτυξης των χωρών, παρόλο που αυτό δεν παρατηρείται τόσο άμεσα όσο στην περίπτωση του μεγέθους των οικονομιών. Η παραγωγικότητα στην ενοποιημένη περιοχή αυξάνεται. Αυξάνεται μάλιστα με μεγαλύτερο ρυθμό στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και το αντίστροφο. Άλλο θετικό στοιχείο της ενοποίησης είναι ότι οι χώρες που ενώνονται έχουν ελεύθερη πρόσβαση στις αγορές άλλων χωρών μελών. Έτσι οι περιφερειακές ενώσεις οδηγούν σε αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αυξήσουν την κατανάλωση αγαθών από τις αναπτυγμένες χώρες.

Σήμερα κανένα κράτος δεν αμφισβητεί τα οφέλη της οικονομικής ολοκλήρωσης. Το μόνο θέμα που τίθεται είναι πότε και πώς πραγματοποιείται, ποια ακριβώς είναι τα οφέλη που θα έχει κάθε κράτος και ποιες αρνητικές επιδράσεις μπορεί να παρατηρηθούν. Γενικά μια αρνητική επίδραση της οικονομικής ολοκλήρωσης είναι η πίεση που ασκείται στις τοπικές επιχειρήσεις, οι οποίες συρρικνώνονται προκαλώντας ανεργία. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η άποψη ότι κανένα κράτος δεν θα πρέπει να αναμένει να ευημερεί στο πλαίσιο του σύγχρονου παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος, χωρίς να συμμετέχει σε διαδικασίες-σχηματισμούς οικονομικής ολοκλήρωσης (Jovanovic, 2002). Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι απαιτείται η προετοιμασία μιας χώρας πριν αυτή εισχωρήσει σε μια οικονομική ολοκλήρωση στον βαθμό που υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι για να γίνει αυτό, δηλαδή διαφορετικά αναπτυξιακά μοντέλα και πρότυπα που μπορούν να υιοθετηθούν ανάλογα με την προικοδότηση κάθε χώρας σε πόρους και υποδομές.

2.2.2 Λειτουργικές επιδράσεις της ολοκλήρωσης σε κοινωνικο-οικονομικό, χωρικό και πολιτικό επίπεδο

Για την εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των διαδικασιών οικονομικής ολοκλήρωσης, από τη μια πλευρά, και τη βελτίωση του επιπέδου και των ρυθμών ανάπτυξης των συμμετεχόντων χωρών, από την άλλη, έχει αναπτυχθεί μια σειρά από λειτουργικούς ορισμούς του φαινομένου της ολοκλήρωσης, με στόχο, βέβαια, να αποκτήσουμε μια σαφή εικόνα μετρήσιμων μεγεθών που μπορούν να συλλεχθούν και να αναλυθούν. Γενικά, η οικονομική ολοκλήρωση ή ενοποίηση μπορεί να οριστεί ως η διαδικασία σταδιακής απομάκρυνσης όλων των εμποδίων και περιορισμών που υπάρχουν στο εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών καθώς και στη μετακίνηση παραγωγικών συντελεστών μεταξύ δύο ή περισσότερων χωρών (Jovanovic, 2002). Ωστόσο η πολυπλοκότητα του φαινομένου προκύπτει εμφανώς και μέσα από την ύπαρξη μιας πληθώρας ορισμών, οι οποίοι καταδεικνύουν ακριβώς την αδυναμία ενσωμάτωσης σε έναν και μόνο ορισμό των επιμέρους διαστάσεων μιας συμφωνίας οικονομικής ολοκλήρωσης, που έχει απώτερο στόχο την ελευθερία του εμπορίου. Οι κύριες πτυχές του φαινομένου, όπως καταγράφονται στη διεθνή βιβλιογραφία, αφορούν:

1. *Τη διαδικασία δυναμικής προσαρμογής των χωρών σε μια νέα οικονομική πραγματικότητα*. Η κατάργηση των περιοριστικών ρυθμίσεων αλλά και η θέσπιση ρυθμίσεων ενδυνάμωσης του εμπορίου είναι το ζητούμενο στο πλαίσιο μιας διαδικασίας δυναμικής προσαρμογής των οικονομιών σε ένα καλύτερο επίπεδο ανάπτυξης (Tinbergen, 1954· Balassa, 1973).
2. *Τη συνένωση μερών και την εξάλειψη συνόρων*. Ένας μεγάλος αριθμός ορισμών έχει αφιερωθεί στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο μια οικονομική ολοκλήρωση συμβάλλει στην κατάργηση των οικονομικών συνόρων που η ύπαρξη εθνικών κυρίαρχων κρατών συνεπάγεται (Pinder, 1969· Kahnert et al., 1969· Molle, 1991· Mennis and Sauvant, 1976· Pelkmans, 1984· Robson, 1987· Swann, 1996).
3. *Την εξίσωση των τιμών σε μια ενιαία οικονομική περιοχή*. Μια σειρά ορισμών αφορά την ενίσχυση της ανταγωνιστικής λειτουργίας των οικονομιών στον νέο ενοποιημένο χώρο και εστιάζει στην εξίσωση των τιμών για αγαθά και συντελεστές, θεωρώντας ότι αποτελεί την άριστη μορφή εξάλειψης διακρίσεων (Holzman, 1976· Marer and Montias, 1988· Drysdale and Garnaut, 1993·El-Agraa, 1985).

4. *Την εξίσωση πολιτικών διαδικασιών και συστημάτων διακυβέρνησης*. Η οικονομική ολοκλήρωση έχει διερευνηθεί ως η κατεξοχήν πολιτική διαδικασία, η οποία έρχεται να ενώσει όμοια κοινωνικο-οικονομικά συστήματα οργάνωσης και λειτουργίας των κοινωνιών-οικονομιών (Maksimova, 1976).
5. *Τη σύνδεση και αλληλεξάρτηση μεταξύ οικονομικών συστημάτων*. Τέλος θα πρέπει να αναφέρουμε και μια σειρά ορισμών που προσπαθούν να αναδείξουν την αλληλοσύνδεση των παραγωγικών δομών των χωρών που συμμετέχουν σε μια συμφωνία οικονομικής ολοκλήρωσης (Panic, 1988· El-Agraa, 1988).

Οι παραπάνω ορισμοί είναι ενδεικτικοί της πολυπλοκότητας του φαινομένου αφού, όπως προκύπτει, η έννοια της ολοκλήρωσης μπορεί να έχει διαφορετικό περιεχόμενο για διαφορετικές χώρες και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους ανάλυσης του φαινομένου. Επιπλέον, είναι σημαντικό ότι οι ορισμοί του φαινομένου είναι συχνά ασαφείς και δεν προσφέρουν επαρκή εργαλεία ούτε για τη διευκόλυνση της διαδικασίας ολοκλήρωσης μεταξύ των χωρών, αλλά πολλές φορές ούτε και για τη μέτρηση της έντασης-διάχυσης του φαινομένου στην παγκόσμια οικονομία (Machlup, 1979).

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης υιοθετούνται δύο ορισμοί της οικονομικής ολοκλήρωσης που συνδέονται με τη διαδικασία δυναμικής προσαρμογής των χωρών σε μια νέα οικονομική πραγματικότητα. Οι ορισμοί αυτοί κρίνονται ως ιδιαίτερα σημαντικοί στον βαθμό που προκύπτουν από αυτούς και οι βαθύτατες πολιτικές διαστάσεις του φαινομένου της ολοκλήρωσης με όρους κοινής θεσμικής λειτουργίας των χωρών μελών μιας ένωσης. Έτσι, σύμφωνα με τον Tinbergen (1954), μπορούμε και πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ της αρνητικής ολοκλήρωσης από τη μια πλευρά, η οποία νοείται ως η διαδικασία απομάκρυνσης των διακρίσεων και περιορισμών στο εμπόριο μεταξύ των χωρών και η καθιέρωση της ελευθερίας στις οικονομικές συναλλαγές, ενώ, από την άλλη πλευρά, υπάρχει η θετική ολοκλήρωση, η οποία αφορά τη θέσπιση μηχανισμών παρέμβασης, συντονισμού και άσκησης κοινής οικονομικής πολιτικής. Επιπλέον, ο Balassa (1973) εστιάζοντας στη δυναμική προσαρμογή των χωρών μέσα στο πλαίσιο μιας συμφωνίας ολοκλήρωσης, σημειώνει ότι η ολοκλήρωση είναι η διαδικασία (δυναμικό στοιχείο) σταδιακής απομάκρυνσης των διακρίσεων μεταξύ οικονομικών μονάδων που ανήκουν σε διαφορετικά εθνικά κράτη, αλλά και κατάσταση πραγμάτων (στατικό στοιχείο), όταν οι χώρες έχουν φτάσει σε ένα σημείο κοι-

νής λειτουργίας στο οποίο απουσιάζουν κάθε είδους διακρίσεις. Στη βάση αυτών των δύο ορισμών γίνεται σαφής η πρόκληση των χωρών μελών μιας ένωσης για διαρκή σχεδιασμό και επανασχεδιασμό πολιτικών παρέμβασης στην οικονομία-κοινωνία. Έτσι, η ολοκλήρωση ως κατάσταση πραγμάτων δεν μπορεί παρά να εννοηθεί ως μια πολιτική ενοποίηση στο πλαίσιο της οποίας μπορεί και πρέπει να είναι πιο αποτελεσματική η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η υλοποίηση στρατηγικών προς την επίτευξη αναπτυξιακών στόχων.

2.3 Η θεσμική διάσταση: Ποιότητα κοινωνικών θεσμών, συνοχή και οικονομική ανάπτυξη

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα στην ΕΕ είναι οι κοινωνικές ανάγκες που δεν ικανοποιούνται επαρκώς, αλλά και οι αυξανόμενες ανισότητες, η φτώχεια των εργαζόμενων και η μακροχρόνια και επίμονη ανεργία (Morel et al., 2012). Οι κοινωνικές ανάγκες που δεν ικανοποιούνται επαρκώς είναι αποτέλεσμα της έλλειψης υγιών κοινωνικών υπηρεσιών, ενώ οι ανισότητες, η φτώχεια και η ανεργία είναι αποτέλεσμα της έλλειψης θέσεων απασχόλησης. Έτσι θα λέγαμε ότι αποτελεί κοινή πεποίθηση η ανάγκη για μια νέα στρατηγική κοινωνικής πολιτικής, η οποία να μπορεί συνολικά να αντιμετωπίσει αυτά τα ζητήματα. Με άλλα λόγια, καταγράφεται η ανάγκη για μια νέα στρατηγική κοινωνικής επένδυσης στο κράτος πρόνοιας (Giddens, 1998· Esping-Andersen, 2002· Morel et al., 2012). Είναι σημαντικό να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι πρόσφατα εμπειρικά δεδομένα δείχνουν να «επιτρέπουν» τη μεγέθυνση του κράτους προς τέτοιες υπηρεσίες, αφού το μέγεθος του κράτους δεν φαίνεται να αντιστρατεύεται την επίτευξη των προτεραιοτήτων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», αλλά μάλλον να τους υπηρετεί. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Pasimeni (2011), το μέγεθος του κράτους ως ποσοστό του ΑΕΠ φαίνεται να έχει θετική συσχέτιση με την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020».

Η μελέτη της κοινωνικής πολιτικής της ΕΕ μπορεί να εστιαστεί σε τρεις κύριες περιοχές. Η πρώτη περιοχή αφορά τη μελέτη των συγκεκριμένων προγραμμάτων, τη χρηματοδότησή τους και τη σύγκριση των προγραμμάτων αυτών με εθνικά και περιφερειακά προγράμματα. Η δεύτερη περιοχή μελέτης μπορεί να αφορά τις πραγματικές αρμοδιότητες αυτής της πολιτικής και τη νομική τους βάση, όπως αυτή περιφρουρείται στο πλαίσιο της νομοθεσίας της ΕΕ. Η τρίτη

περιοχή μελέτης επιδιώκει να εστιάσει κανείς στην ανάλυση της πολιτικής συζήτησης σχετικά με το ζήτημα της κοινωνικής πολιτικής (Barbier, 2011). Εξάλλου, οι δαπάνες της ΕΕ για την κοινωνική πολιτική θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αμελητέες αν τις συγκρίνουμε με τις κοινωνικές δαπάνες των κρατών μελών σε εθνικό επίπεδο, ενώ παράλληλα, σε επίπεδο ζητημάτων δικαιοδοσίας, η δικαιοδοσία για τα κοινωνικά ζητήματα εξασκείται κατά κύριο λόγο σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Έτσι, η κοινωνική πολιτική της ΕΕ θα μπορούσε επί της αρχής να χαρακτηριστεί ως το «βασίλειο της συζήτησης» για αριστεία (Barbier, 2011). Η δεκαετία του 1990 έχει να επιδείξει την Ανοικτή Μέθοδο Συντονισμού (Open Method of Coordination – OMC) ως τη μόνη καινοτομία σε αυτό τον τομέα, η οποία αποτυπώνεται στη σχετική έρευνα ως θέμα που απορρέει από την πολιτική συζήτηση (Barbier, 1998, 2005, 2008· Buchs, 2007· Kroger, 2008a, 2008b). Αποτελεί ουσιαστικά μια προσέγγιση σχετικά με τον σχεδιασμό μέτρων πολιτικής, η οποία καθιερώθηκε μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας.

Ο Barbier (2011) συγκρίνει μια σειρά από σχετικά κείμενα της ΕΕ (της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου), τα οποία αφορούν την πολιτική συζήτηση για την κοινωνική πολιτική πριν από και μετά την κρίση του 2008, προκειμένου: 1) να καταγράψει-διαχωρίσει τις αλλαγές και τα διαχρονικά χαρακτηριστικά της συζήτησης της ΕΕ σε επίπεδο πολιτικών και 2) να εξηγήσει τόσο τις αλλαγές όσο και τα στοιχεία που θα μπορούσαν γενικά να αντιμετωπιστούν ως οι προσδιοριστικοί τους παράγοντες. Όπως προκύπτει από την ανάλυσή του, η έννοια της κοινωνικής πολιτικής -ή των πολιτικών-, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή και νοείται σε εθνικό επίπεδο, φαίνεται περίεργη όταν αναφερόμαστε σε επίπεδο ΕΕ, ενώ και το περιεχόμενό της είναι μάλλον ελαστικά προσδιορισμένο (Barbier, 2011). Μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ η έννοια αυτή περιλαμβάνει την «πολιτική απασχόλησης», έναν όρο ο οποίος από μόνος του είναι πολύ «θολός» αν επιδιώξει κανείς να τον μελετήσει από την πλευρά της σύγκρισης μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ (Barbier, 1998). Δίνοντας έμφαση λοιπόν στην απασχόληση και στην αγορά εργασίας, στην ανεργία, στα κοινωνικά επιδόματα, στις παροχές και στις κοινωνικές υπηρεσίες και αφήνοντας εκτός της ανάλυσής του ζητήματα όπως η υγεία και οι συντάξεις, ο Barbier (2011) έρχεται να επισημάνει βασικές αλλαγές στην προσέγγιση της πολιτικής για την απασχόληση ως μέρος της ευρύτερης πολιτικής συζήτησης για την κοινωνική πολιτική. Όπως τονίζει,

είναι ενδεικτική η δήλωση του Alan Larsson[6] σχετικά με τα τρία «αξιώματα» μιας επιτυχημένης στρατηγικής για την ισορροπία μεταξύ των κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων. Είναι χρήσιμο να αναφέρουμε ότι:

> *«Το πρώτο αξίωμα αφορά την υποστήριξη αναπτυξιακών συστημάτων τα οποία διευκολύνουν τη συμμετοχή του ενεργού πληθυσμού στην αγορά εργασίας και τη δημιουργία εισοδήματος, πρακτική η οποία είναι ευνοϊκή όχι μόνο με όρους κοινωνικής συνοχής, αλλά είναι επίσης θετική για τα δημόσια οικονομικά των χωρών. Το δεύτερο αξίωμα αφορά την ύπαρξη καλών δημόσιων υπηρεσιών και ενός δυνατού επιχειρηματικού τομέα, που είναι αμοιβαία υποστηριζόμενοι θεσμοί-υποδομές μιας χώρας, και μπορούν να οδηγήσουν σε μείωση της ανεργίας και αύξηση των επιπέδων απασχόλησης. Το τρίτο αξίωμα αφορά την επιδίωξη μιας ισχυρής κοινωνικής συνεργασίας ως κεντρικό ζήτημα στην πολύ σημαντική διαδικασία του εκσυγχρονισμού της εργασίας και του εργατικού δυναμικού στην Ευρώπη»* (Larsson, 1999: 10).

Εξετάζοντας το βαθύτερο νόημα και το πλαίσιο στο οποίο έγιναν οι δηλώσεις αυτές, ο Barbier (2011) υποστηρίζει ότι η τότε πολιτική προσέγγιση σχετικά με την αλληλεπίδραση μεταξύ κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής ήταν ότι θα ήταν λάθος να συμπεριληφθεί η απασχόληση στα κριτήρια του Μάαστριχτ. Ο ίδιος ο Larsson (2002: 9) αναφέρει ότι «η απασχόληση δεν μπορεί να μειωθεί σε ένα κριτήριο συνοχής. Αντίθετα, η απασχόληση θα πρέπει να είναι ο αντικειμενικός σκοπός της οικονομικής πολιτικής».

Η μεταγενέστερη αλλαγή στη στάση της ΕΕ, όσον αφορά την κοινωνική πολιτική και την απασχόληση, γίνεται αντιληπτή όταν αναφερθούμε έστω και επιγραμματικά στο περιεχόμενο της συζήτησης που έγινε στο Συμβούλιο της 21ης Οκτωβρίου 2010, όπου οι αντιπροσωπείες των χωρών μελών περιέγραψαν τις κύριες δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν στην επίτευξη οικονομικής μεγέθυνσης και στην ενίσχυση της απασχόλησης σε εθνικό επίπεδο. Επιγραμματικά οι χώρες ανέφεραν τις εξής περιοχές στις οποίες απαιτούνται μεταρρυθμίσεις για την αποτελεσματικότερη λειτουργία των εθνικών αγορών εργασίας: Προσόντα· Μετα-

6. Γενικός Γραμματέας της Γενικής Διεύθυνσης για την Απασχόληση, τις Κοινωνικές Υποθέσεις και την Ισότητα Ευκαιριών κατά την περίοδο 1995-2000 (σήμερα Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης).

βάσεις· Αναντιστοιχίες μεταξύ προσφοράς και ζήτησης· Συμμετοχή στην αγορά εργασίας· Κατάσταση ομάδων στόχων όπως οι νέοι/ηλικιωμένοι, γυναίκες, άτομα με λιγότερα προσόντα, μετανάστες· Αύξηση της ελκυστικότητας της εργασίας. Αυτή καταγράφεται ως μια πολύ διαφορετική προσέγγιση πολιτικής σε σχέση με αυτή που επικρατούσε πριν από το 2003 (Barbier, 2011). Το περιεχόμενο της παρούσας πολιτικής συζήτησης για την απασχόληση είναι εντελώς διαφορετικό όπως μπορεί να καταγραφεί επιγραμματικά για μια σειρά ζητημάτων τα οποία αποτελούν προκλήσεις σε επίπεδο: 1) βιωσιμότητας των δημόσιων οικονομικών 2) αλλαγών στους μισθούς 3) διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στις αγορές αγαθών, στις χρηματαγορές και στις αγορές εργασίας 4) εμποδίων στην απασχόληση και τη μετεγκατάσταση του εργατικού δυναμικού 5) αυξανόμενης ευελιξίας των μισθών και βελτίωσης των κινήτρων για εργασία όλων (Barbier, 2011).

Μεταξύ του τέλους της δεκαετίας του 1990 και σήμερα, οι αλλαγές στην πολιτική συζήτηση για την κοινωνική πολιτική φαίνεται να είναι συνεπείς με την αναδιάρθρωση των κυρίαρχων παραγόντων, οι οποίοι στην τρέχουσα περίοδο χρησιμοποιούν την κρίση για να προωθήσουν τους στόχους της δικής τους ατζέντας. Παρά τη γενική ομολογία ότι η «Κοινωνική Ευρώπη» πότε δεν προχώρησε πολύ μακριά (Ferrera, 2005· Barbier, 2008) και παρόλο που οι συμβιβασμοί σχετικά με το δίκαιο, την αναδιανομή και την κοινωνική προστασία έμεναν πάντοτε εντός των εθνικών ορίων, η κατάσταση έτσι όπως αποτυπώνεται στο πλαίσιο της σύγχρονης συζήτησης που διεξάγεται για τη νέα κοινωνική πολιτική σε επίπεδο ΕΕ δείχνει την περιθωριοποίηση των κοινωνικών ζητημάτων, τα οποία για μια χρονική περίοδο είχαν βρει τον «δρόμο» τους στην ευρύτερη ατζέντα των πολιτικών της ΕΕ. Όχι μόνο είναι ο νέος στόχος –στην πραγματικότητα ο μοναδικός κοινωνικός στόχος που έχει απομείνει– της μείωσης της φτώχειας ταυτόχρονα ασθενικός και αβέβαιος, αλλά και σε συνδυασμό με μια νομική ερμηνεία του ελάχιστου εισοδήματος (minimal standards) η συζήτηση που αφορά την εφαρμογή τους μπορεί να προαναγγείλει περαιτέρω υποβάθμιση των κοινωνικών πολιτικών σε επίπεδο ΕΕ.

2.4 Η περιφερειακή, οικονομική και θεσμική διάσταση της ανάπτυξης στην Ελλάδα

Η σημασία των προαναφερθέντων παραγόντων για την ανάλυση του αναπτυξιακού προφίλ και των αναπτυξιακών προοπτικών των ελληνικών περιφε-

ρειών καταγράφεται σε μια σειρά από εργασίες οι οποίες εστιάζουν στη χωρική, οικονομική και θεσμική ανάλυση της ανάπτυξης στην Ελλάδα. Στο συγκεκριμένο τμήμα του παρόντος κεφαλαίου παρουσιάζεται μια σύντομη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά την Ελλάδα. Η ανάλυση της χωρικής διάστασης επικεντρώνεται στο ζήτημα της περιφερειακής ανάπτυξης και σύγκλισης, η ανάλυση της οικονομικής διάστασης επικεντρώνεται στην ανάπτυξη δομών στήριξης της επιχειρηματικότητας ως του πλέον αποτελεσματικού τρόπου δημιουργίας εισοδήματος και τέλος η ανάλυση της θεσμικής διάστασης επικεντρώνεται στην κοινωνικο-οικονομική και περιβαλλοντική διάσταση της ανάπτυξης στην Ελλάδα.

2.4.1 Η περιφερειακή διάσταση της ανάπτυξης στην Ελλάδα

Αναλύοντας την περιφερειακή διάσταση της ανάπτυξης στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα τις περιφερειακές ανισότητες, οι Πετράκος και Ψυχάρης (2004) τονίζουν ότι το "περιφερειακό πρόβλημα" στην Ελλάδα υπάρχει και απαιτείται, πρώτον, μια περιφερειακή πολιτική σχεδιασμένη με έναν ισόρροπο τρόπο ώστε να αντιμετωπίζει υπαρκτά προβλήματα και διλήμματα μέσα σε σαφώς καθορισμένα όρια και δεύτερον, απαιτούνται στοχευμένα, επαρκή και αποτελεσματικά μέσα άσκησης της περιφερειακής πολιτικής. Η ασκούμενη πολιτική, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν, δεν θα πρέπει να συνδέεται με την εξίσωση των εισοδημάτων ή των ευκαιριών μεταξύ των περιοχών, αλλά με τη σύγκλιση προς τα πάνω των παρατηρούμενων επιπέδων ανάπτυξης μεταξύ των περιφερειών και την ενίσχυση των μειονεκτικών περιοχών προκειμένου να αναπτυχθούν με ταχύτερους ρυθμούς. Μέσα από την εμπειρική τους ανάλυση προκύπτει η σημασία των διαρθρωτικών και οικονομικών χαρακτηριστικών των περιοχών ως προσδιοριστικών παραγόντων των αναπτυξιακών δεικτών, οι οποίοι μάλιστα υπερβαίνουν σε επίδραση την πολιτική υποδομών και κινήτρων.

Αναλύοντας την περιφερειακή, με όρους ΕΕ, οικονομία της Ελλάδας και τον βαθμό ανάπτυξής της ως μέλος της ΕΕ για την περίοδο 1981-2005, οι Petrakos et al. (2012) αναπτύσσουν ένα εμπειρικό μοντέλο για τη διερεύνηση της μεταποιητικής δραστηριότητας μεταξύ των περιφερειών της Ελλάδας. Όπως υποστηρίζουν, στον βαθμό που οι περιφέρειες αυτές υστερούν σε σχέση με τον μέσο όρο των περιφερειών στην ΕΕ και παρουσιάζουν διαρθρωτικές αδυναμίες, η επιμέρους ανάλυση και κατανόηση των παραγόντων που επιδρούν στη βιομηχανική τους ανάπτυξη ή υστέρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική και χρήσιμη προ-

κειμένου να κατανοηθούν τάσεις που παρατηρούνται σε άλλες περιοχές της ΕΕ. Επιπλέον, αναλύοντας τον βαθμό περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης και τον βαθμό συνοχής για τις περιφέρειες των χωρών της ΕΕ, ο Fotopoulos (2012) εντοπίζει φαινόμενα απόκλισης και όχι σύγκλισης μεταξύ των περιφερειών. Η έρευνα αυτή επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα ορισμένων εμπειρικών μελετών, οι οποίες καταδεικνύουν τα προβλήματα της αύξησης της απόστασης του επιπέδου ανάπτυξης μεταξύ των περιφερειών στην ΕΕ, σε αντίθεση με την αναμενόμενη σύγκλιση (Fotopoulos, 2012· Magrini, 2004· Pittau and Zelli, 2006). Η σημασία της συγκέντρωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων και του βαθμού εξειδίκευσης των περιοχών της Ελλάδας και της ΕΕ, όσον αφορά τη δυνατότητά τους να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης της τελευταίας περιόδου, επίσης αναλύεται και καταγράφεται στη σχετική βιβλιογραφία (Προδρομίδης, 2015).

Σε μια σειρά από σχετικές έρευνες, οι Daskalopoulou and Liargovas (2008, 2009) και Liargovas and Daskalopoulou (2011) αναλύουν τις επιλογές χωροθέτησης της νέας οικονομικής δραστηριότητας (start-up capital) στους 51 νομούς της χώρας (NUTS III επίπεδο) ως αποτέλεσμα των οικονομιών συγκέντρωσης (agglomeration economies). Χρησιμοποιώντας διαστρωματικά στοιχεία (2005) για τη χωροθέτηση του επιχειρηματικού κεφαλαίου στους κλάδους της μεταποίησης, του εμπορίου, του τουρισμού και των άλλων υπηρεσιών, καταδεικνύουν ότι η ελκυστικότητα και η καταλληλόλητα μιας περιοχής ως τόπου χωροθέτησης των επιχειρήσεων συνδέονται άμεσα με το επίπεδο οικονομιών συγκέντρωσης που χαρακτηρίζουν αυτή την περιοχή. Η επίδραση άλλων παραγόντων, όπως η ζήτηση, τα αναμενόμενα κέρδη και οι συνθήκες κόστους, επίσης επιβεβαιώνεται. Ωστόσο η επίδραση των παραγόντων αυτών διαφοροποιείται ανάλογα με τον κλάδο της νέας επιχειρηματικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, παρατηρείται ότι οι οικονομίες εντοπιότητας (localization economies) και οι οικονομίες αστικοποίησης (urbanization economies) επηρεάζουν τον κάθε κλάδο με διαφορετικό τρόπο. Σε αυτό το πλαίσιο η θετική επίδραση των επιδοτήσεων ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας σε συγκεκριμένες περιοχές είναι δυνατόν να αντισταθμιστεί από τις αρνητικές επιπτώσεις των οικονομιών εντοπιότητας, γεγονός που παρατηρείται στην περίπτωση των επιχειρήσεων μεταποίησης. Αναλύοντας τη χωροθέτηση της μεταποιητικής δραστηριότητας ειδικότερα, οι Daskalopoulou and Liargovas (2010) καταδεικνύουν ότι ως προσδιοριστικός παράγοντας χω-

ροθέτησης υπερισχύει η παρουσία των αρνητικών οικονομιών αστικοποίησης. Επίσης, από την ανάλυση των οικονομιών εντοπιότητας προκύπτει ότι η χωροθέτηση της νέας μεταποιητικής δραστηριότητας επηρεάζεται από θετικές μαρσαλιανές εξωτερικότητες (Marshallian externalities) και αρνητικές Jacobian εξωτερικότητες.

2.4.2 Επιχειρηματικότητα και οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα

Η στήριξη της επιχειρηματικότητας αποτελεί τον πλέον άμεσο τρόπο ενίσχυσης της απασχόλησης, μείωσης των οικονομικών ανισοτήτων, κοινωνικής ανάπτυξης και σύγκλισης. Στην περίπτωση της Ελλάδας επιβεβαιώνεται και εμπειρικά η θετική και στατιστικά σημαντική επίπτωση της επιχειρηματικότητας και του ανθρώπινου κεφαλαίου στο επίπεδο ανάπτυξης των επιμέρους περιφερειών (Fotopoulos, 2012).

Μέσα από μια ανάλυση του ρόλου των δομών στήριξης της επιχειρηματικότητας, όπως είναι οι θερμοκοιτίδες[7] επιχειρήσεων και τα τεχνολογικά πάρκα, σε παγκόσμιο επίπεδο οι Petrou et al. (2010) καταγράφουν τη διαφοροποίηση του βαθμού επίδρασης αυτών των θεσμών (δηλαδή της αποτελεσματικότητάς τους)

7. Γενικά θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων (business incubators) λειτουργούν ως δομές στέγης νεο-ιδρυθέντων εταιρειών, με στόχο την ενίσχυση της διαφοροποίησης των οικονομιών, την εμπορευματοποίηση των τεχνολογιών, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την παραγωγή πλούτου μέσα από την υποστήριξη καινοτόμων επιχειρηματικών δράσεων κατά τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας τους (συνήθως τρία με πέντε χρόνια). Οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων παρεμβαίνουν ουσιαστικά κατά τη διαδικασία σύστασης και ανάπτυξης εταιρειών, αναλαμβάνουν νέες εταιρείες (incubatees), τις οποίες βοηθούν να επιβιώσουν και να αναπτυχθούν κατά το αρχικό στάδιο λειτουργίας τους, όταν είναι περισσότερο ευάλωτες στις αντίξοες συνθήκες της αγοράς με όρους ανταγωνισμού, χρηματοδότησης, κόστους κτλ. Γενικά, οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων παρέχουν: 1) χρηματοδότηση με αρχικό κεφάλαιο 2) χώρο στη θερμοκοιτίδα, σε οικονομικά προσιτές τιμές 3) κοινές υπηρεσίες, όπως εξοπλισμό γραφείου και γραμματειακή υποστήριξη και 4) προγραμματισμένες επαφές με σημαντικές επιχειρήσεις τεχνικής υποστήριξης, άλλες υπηρεσίες δικτύωσης (εταιρικές σχέσεις, αλληλεπίδραση και ανταλλαγή ιδεών). Οι επιχειρήσεις που εγκαθίστανται στις θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων αναπτύσσονται στο εσωτερικό των θερμοκοιτίδων μέχρι το στάδιο ωρίμανσής τους, οπότε και κρίνεται σκόπιμο και εφικτό να εγκαταλείψουν το «προστατευμένο» επιχειρησιακό περιβάλλον της θερμοκοιτίδας με στόχο την αυτονόμησή τους σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας τους.

με όρους δημιουργίας νέων επιχειρήσεων, απασχόλησης και καινοτόμου δράσης και εστιάζουν στην ανάγκη σύνδεσης τέτοιων υποδομών-θεσμών με το ευρύτερο τοπικό και περιφερειακό πλαίσιο της γνώσης και των δυνατοτήτων κάθε περιοχής. Η ανάπτυξη των περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας αναλύεται σε μακρο-, μεσο- και μικροεπίπεδο και ελέγχεται η αλληλεπίδραση αυτών των τριών επιπέδων των περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας με το επίπεδο της συνολικής παρατηρούμενης ανάπτυξης. Τα αποτελέσματα της εμπειρικής ανάλυσης υποστηρίζουν την ύπαρξη ενδογενούς αλληλεπίδρασης, καταδεικνύοντας σημαντικά επιμέρους επίπεδα για την ολοκληρωμένη ανάλυση των περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας. Ουσιαστικά η ανάλυση αυτή επιβεβαιώνει τον ρόλο των χωρικών, οικονομικών και θεσμικών ιδιαιτεροτήτων ως καθοριστικών διαστάσεων της παρατηρούμενης διαφοροποίησης στην ικανότητα των χωρών σε παγκόσμιο επίπεδο να επωφεληθούν από την ύπαρξη τυπικών θεσμών ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας και της ανάπτυξης, όπως είναι οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων και τα τεχνολογικά πάρκα (Petrou et al., 2010).

Τα παραπάνω ευρήματα εξειδικεύονται και επαληθεύονται για την περίπτωση της ΕΕ και της Ελλάδας από τους Daskalopoulou et al. (2009, 2010). Συγκεκριμένα, οι Daskalopoulou et al. (2010), πραγματοποιώντας μια συγκριτική ανάλυση της ανάπτυξης των θερμοκοιτίδων επιχειρήσεων και των τεχνολογικών πάρκων στις χώρες-μέλη της ΕΕ και εκτιμώντας δύο δείκτες έντασης της ανάπτυξης αυτών των υποδομών, κατατάσσουν τις χώρες της ΕΕ με όρους ανάπτυξης θερμοκοιτίδων επιχειρηματικότητας και τεχνολογικών πάρκων. Από την κατάταξη αυτή προκύπτει ότι το επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας επηρεάζει άμεσα τη δυνατότητά της να δημιουργήσει θετικές επιδράσεις από την ύπαρξη και τη λειτουργία αυτών των υποδομών ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας. Επιπλέον, οι Daskalopoulou et al. (2009), αναλύοντας την προσβασιμότητα των επιμέρους περιφερειών της χώρας καθώς και μια σειρά από χαρακτηριστικά, όπως το ανθρώπινο κεφάλαιο που διαθέτουν και η παραγωγική τους βάση, συμπεραίνουν ότι οι περιοχές που μπορούν να ωφεληθούν περισσότερο από την παρουσία θερμοκοιτίδων επιχειρήσεων είναι αυτές που διαθέτουν ένα καλό επίπεδο ανθρώπινου και παραγωγικού κεφαλαίου. Λαμβάνοντας υπόψη και τον τρόπο διαχείρισης και εσωτερικής λειτουργίας των θερμοκοιτίδων επιχειρήσεων προκύπτει ότι οι θερμοκοιτίδες οι ίδιες "ωριμάζουν" ταχύτερα και αποδίδουν καλύτερα αποτε-

λέσματα όταν η περιοχή στην οποία είναι εγκατεστημένες χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης.

Εξίσου σημαντικά είναι τα αποτελέσματα μιας σειράς ερευνών οι οποίες αφορούν τον ρόλο της τοπικής γεωγραφίας και των "μαλακών" παραγόντων που προαναφέρθηκαν, και κυρίως τον ρόλο της άτυπης γνώσης με τη μορφή ανταλλαγής πληροφοριών μέσω επιχειρηματικών δικτυώσεων, για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Όπως προκύπτει, οι παράγοντες αυτοί είναι ιδιαίτερα σημαντικοί για την οικονομική αποτελεσματικότητα και επιβίωση των επιχειρήσεων (Daskalopoulou and Petrou, 2008, 2009, 2010), για την καινοτόμο δράση τους (Petrou and Daskalopoulou, 2009, 2013, 2015) και για την τοπική/περιφερειακή ανάπτυξη (Petrou et al., 2007). Πιο συγκεκριμένα, οι Daskalopoulou and Petrou (2008, 2009), μελετώντας τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ανταγωνιστικής συμπεριφοράς των μικρών επιχειρήσεων, αναδεικνύουν την επιχειρηματικότητα ως το βασικό στοιχείο μιας δυναμικής περιφερειακής ανάπτυξης. Ωστόσο η ανταγωνιστική συμπεριφορά και θέση (οικονομική αποτελεσματικότητα) των μικρών επιχειρήσεων προκύπτει ως μια πολύπλοκη διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ των επιχειρήσεων και του εξωτερικού τους περιβάλλοντος με ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο να διαδραματίζει η δικτύωση μεταξύ των επιχειρήσεων καθώς και η επιλογή τοποθέτησης της επιχείρησης στον χώρο (χωροθέτηση). Σε ό,τι αφορά την καινοτόμο δράση των επιχειρήσεων και συγκεκριμένα τη σχέση μεταξύ μιας καινοτόμου δραστηριότητας των επιχειρήσεων και του βαθμού ανάπτυξής τους, η διαθέσιμη εμπειρία καταδεικνύει ότι η καινοτομία στις μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις του τουρισμού αποτελεί αποτέλεσμα παραγόντων, όπως είναι το απόθεμα γνώσης των επιχειρήσεων (knowledge base) και η γεωγραφική και οργανωσιακή εγγύτητα (relational proximity) (Petrou and Daskalopoulou, 2009). Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε τα αποτελέσματα μιας συγκριτικής έρευνας σχετικά με τις χωρικές διαφορές ως προς το επίπεδο της ολοκληρωμένης ανάπτυξης μέσα από τη μελέτη περιπτώσεων σε έξι διαφορετικές, λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες της ευρωπαϊκής υπαίθρου, στο Ηνωμένο Βασίλειο, στην Ισπανία και την Ελλάδα. Όπως προκύπτει στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, παρά το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις "εκμεταλλεύονται" παρόμοιους πόρους (φυσικούς, πολιτιστικούς ή και ανθρώπινους) και συναφείς τουριστικές δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν σε αυτούς τους τουριστικούς προορισμούς, οι στρατηγικές ανάπτυξης

διαφοροποιούνται σε διαφορετικό χρόνο και σε διαφορετικές περιοχές. Αυτό έρχεται ως αποτέλεσμα της δικτύωσης μεταξύ των επιχειρήσεων, η οποία επιδρά καθοριστικά στην οργάνωση των δραστηριοτήτων και των πόρων σε τοπικό επίπεδο, οδηγώντας σε χωρικές διαφοροποιήσεις ως προς το επίπεδο ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Petrou et al., 2007).

2.4.3 Η κοινωνικο-οικονομική και περιβαλλοντική διάσταση της ανάπτυξης στην Ελλάδα

Σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, αναλύοντας την ανάπτυξη και τον βαθμό σύγκλισης της Ελλάδας κατά την περίοδο 1960-2004, δηλαδή πριν από και μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΕ, με τη χρήση δεικτών ποιότητας ζωής, οι Liargovas and Fotopoulos (2009) δείχνουν ότι, με εξαίρεση τη δεκαετία του 1980, οι περιφέρειες της χώρας διαχρονικά παρουσιάζουν ανάπτυξη και τείνουν να συγκλίνουν προς τον εθνικό μέσο όρο. Όμως αυτό δεν ισχύει για τις ακριτικές περιοχές οι οποίες υστερούν στο επίπεδο της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Ένα ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα που προκύπτει από την ανάλυση αυτή αφορά τη δυνατότητα των περιφερειών και των νομών να βελτιώσουν το επίπεδο ανάπτυξής τους και να συγκλίνουν στον ρυθμό ανάπτυξης της χώρας, βασιζόμενες στα συγκριτικά τους παραγωγικά πλεονεκτήματα, όπως είναι ο τουρισμός και το εμπόριο (Liargovas and Fotopoulos, 2009).

Επιπλέον, στη σχετική βιβλιογραφία καταγράφεται ως ιδιαίτερα σημαντική η ανάγκη παρέμβασης σε ό,τι αφορά το θεσμικό επίπεδο και κυρίως τη λειτουργία των περιφερειακών/τοπικών δομών άσκησης της εξουσίας ως 1) πιο αποτελεσματικής μορφής παρέμβασης για την επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων της ΕΕ και 2) πιο αντιπροσωπευτικής και άμεσης μορφής εκπροσώπησης των πολιτών της ΕΕ. Σε ό,τι αφορά το θεσμικό επίπεδο της ανάλυσης του βαθμού περιφερειακής ανάπτυξης των χωρών της ΕΕ, η ανάγκη παρέμβασης για την ενίσχυση και εξειδίκευση των περιφερειακών/τοπικών αναπτυξιακών θεσμών καταγράφεται ως παρέμβαση όλο και μεγαλύτερης σημασίας για την αποτελεσματική υλοποίηση στρατηγικής ανάπτυξης σε επίπεδο ΕΕ. Όπως σημειώνουν οι Liargovas and Apostolopoulos (2014), απαιτείται μια αλλαγή στο κέντρο βάρους του πολιτικού σχεδιασμού και της υλοποίησης των στρατηγικών ανάπτυξης και ειδικά της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» προς την περιφερειακή εξειδίκευση των αρμοδιοτήτων και ευθυνών. Προτείνουν μάλιστα μια στρατηγική με τίτλο «Περι-

οχές 2020» για να καταδείξουν την ανάγκη περιφερειακής ευελιξίας στον σχεδιασμό, στην υλοποίηση και την αξιολόγηση των προγραμμάτων ανάπτυξης. Η πρόταση αυτή υποστηρίζεται και από τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών για την Ελλάδα, τα οποία αναδεικνύουν τόσο τη δυνατότητα τοπικής εξειδίκευσης των πολιτικών όσο και τη δυνατότητα αξιολόγησής τους. Συγκεκριμένα, οι Bousset et al. (2007) αναλύουν και αξιολογούν διαφορετικές στρατηγικές διαχείρισης και ανάπτυξης του τουρισμού σε αγροτικές και λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της ευρωπαϊκής υπαίθρου, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας. Μέσα από την κατασκευή ενός μοντέλου λήψης αποφάσεων (Decision Support System) που στηρίζεται στις διαφορετικές απόψεις των φορέων άσκησης πολιτικής και στις διαφορετικές εφαρμοσμένες πολιτικές, αξιολογείται η λήψη αποφάσεων ως συνάρτηση της αξιολόγησης εναλλακτικών σεναρίων και του βαθμού επίδρασής τους στη μελλοντική ανάπτυξη τών υπό εξέταση περιοχών σε Ελλάδα, Γαλλία και Τσεχία. Επιπλέον, εξετάζουν τα πιθανά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ανάπτυξης συνεργασιών και των δικτύων μεταξύ δρώντων ατόμων και φορέων και τέλος αναλύουν τη χρησιμότητα ενός τέτοιου μοντέλου λήψης αποφάσεων για τον συνολικό σχεδιασμό και την άσκηση πολιτικής στον τουρισμό και στην περιφερειακή ανάπτυξη (Bousset et al. 2007).

3. Κοινωνική και οικονομική πολιτική στην ΕΕ και κρίση: Περιφερειακές και κοινωνικές ανισότητες

3.1 Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση και περιφερειακή πολιτική: Η ανάγκη παρέμβασης και εξειδίκευσης της ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο

Η ανάγκη άσκησης κοινής περιφερειακής πολιτικής σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης άργησε να αποτελέσει αντικείμενο της πολιτικής συζήτησης. Το θέμα αυτό δεν συμπεριλαμβανόταν για αρκετά χρόνια στην ατζέντα της δημόσιας πολιτικής, αφού σε μια κατάσταση ελεύθερου εμπορίου η κατανομή των πόρων είναι τέλεια και δεν υπάρχει ανάγκη περιφερειακής πολιτικής. Η άποψη αυτή, όπως καταγράφεται από το κλασικό οικονομικό υπόδειγμα που βασίζεται στο ελεύθερο εμπόριο και στον τέλειο ανταγωνισμό, προέβλεπε ότι το laissez-faire (μη παρέμβαση) είναι καθολικά ωφέλιμο και χωρίς κόστος (Barro et al., 1991· Campbell and Pedersen, 2001). Στη βάση αυτής της προσέγγισης οι οπαδοί της νεοκλασικής σχολής σκέψης (ή της σχολής της σύγκλισης) υποστήριζαν ότι το "περιφερειακό πρόβλημα" δεν είναι πρόβλημα και άρα δεν υπάρχει αντικείμενο συζήτησης. Επιπλέον, τυχόν ανισορροπίες θα έπρεπε να λυθούν από μόνες τους μέσω των δυνάμεων της αγοράς, αφού η παρέμβαση και η ρύθμιση έμοιαζαν επί της αρχής μη συμβατές με την όλη διαδικασία ενοποίησης της ΕΕ και κατάργησης των επιμέρους εθνικών ρυθμίσεων (Jovanovic, 2002· Campbell, and Pedersen, 2001).

Ιστορικά, η επικράτηση αυτής της άποψης οφείλεται στην ευφορία της αναπτυξιακής δυναμικής που κυριαρχούσε τη δεκαετία του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Τόσο το 1960 όσο και το 1970, οι εισροές στην παραγωγι-

κή διαδικασία των χωρών της Δύσης ήταν σχετικά φθηνές και άφθονες, υπήρχε αυξημένη ζήτηση για εργασία λόγω των γρήγορων ρυθμών ανάπτυξης, ενώ αντίστοιχα δεν υπήρχαν προβλήματα πληθωρισμού και ανεργίας. Έτσι, δεν εκφραζόταν κάποια ανησυχία σχετικά με την ύπαρξη διαρθρωτικών προβλημάτων και αδυναμιών που θα μείωναν ή θα περιόριζαν στο μέλλον τη δυνατότητα ορισμένων χωρών και περιοχών να ακολουθήσουν αυτούς τους ρυθμούς ανάπτυξης και να ωφεληθούν από τα ευρύτερα αναπτυξιακά επιτεύγματα της ΕΕ. Το 1973, μετά την απότομη αύξηση των τιμών του πετρελαίου, η ευφορία που επικρατούσε στις δυτικές χώρες σταμάτησε καθώς άρχισαν να παρατηρούνται προβλήματα αύξησης του πληθωρισμού, της ανεργίας και επιβράδυνσης του ρυθμού ανάπτυξης σε ολόκληρο τον κόσμο. Για πρώτη φορά, την περίοδο εκείνη συνειδητοποιείται η ανάγκη σχεδιασμού και υλοποίησης εναλλακτικών στρατηγικών, δηλαδή στρατηγικών παρέμβασης στην ανάπτυξη τόσο σε κλαδικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Οι λόγοι για την απομάκρυνση από την κλασική ιδέα της μη παρέμβασης περιλαμβάνουν όχι μόνο το κόστος μεταφοράς, αλλά και άλλες ατέλειες της αγοράς, όπως είναι οι οικονομίες κλίμακας και οι εξωτερικές επιδράσεις (εξωτερικότητες) (Jovanovic, 2002).

Στην περίοδο που ακολουθεί πληθαίνουν οι έρευνες που εστιάζουν στις αυξανόμενες περιφερειακές ανισότητες και στη διεύρυνση των περιφερειακών χασμάτων. Στο πλαίσιο αυτών των ερευνών αναδεικνύεται ως κυρίαρχος μοχλός ανάπτυξης η επιχειρηματική δραστηριότητα και η δυνατότητα των επιμέρους περιφερειών να προσελκύσουν, να αναπτύξουν και να υποστηρίξουν νέες οικονομικές δραστηριότητες εντός των ορίων τους. Έτσι, η βιομηχανική εγκατάσταση αναδεικνύεται ως ο κεντρικός παράγοντας ανάπτυξης, μαζί με άλλους επιμέρους παράγοντες, όπως οι οικονομίες αστικοποίησης, οι οικονομίες εντοπιότητας κτλ. (Krugman, 1990· Krugman and Venables, 1990· Venables, 1995· De la Fuente and Vives, 1995). Αποτέλεσμα των ερευνών αυτών είναι να γίνει πλέον αποδεκτό ότι η περιφερειακή πολιτική κατευθύνεται γενικά προς την αύξηση της εθνικής ή περιφερειακής παραγωγικής δυνατότητας/ικανότητας και μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην αποτελεσματική κατανομή των πόρων εντός μιας οικονομικά ενοποιημένης ζώνης.

Συνοψίζοντας τα ευρήματα της σχετικής βιβλιογραφίας (Krugman, 1990· Krugman and Venables, 1990· Venables, 1995· De la Fuente and Vives, 1995· Jovanovic, 2002) μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η παρέμβαση σε περιφερειακά

ζητήματα σε εθνικό αλλά και υπερεθνικό επίπεδο είναι αποδεκτή και αναγκαία για τουλάχιστον τρεις λόγους: Ο πρώτος λόγος αφορά την ανάγκη ενίσχυσης του επιπέδου δικαιοσύνης μεταξύ των χωρών μελών της Ένωσης. Ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες της επιτυχίας μιας Ένωσης είναι ο καθορισμός και η υιοθέτηση μιας φόρμας κοινής κατανομής των ωφελειών που θα προκύψουν από την ένωση, δεδομένου ότι όλες οι περιοχές είτε δεν θα μπορέσουν να ωφεληθούν το ίδιο από την ολοκλήρωση μεταξύ των χωρών, είτε θα πληγούν έντονα ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ολοκλήρωσης. Το επιχείρημα αυτό καταγράφεται ως το ουσιαστικό κοινωνικό κίνητρο και ο λόγος παρέμβασης, αφού βασίζεται στη δημόσια πίεση που ασκείται προς μια κυβέρνηση προκειμένου αυτή να πετύχει κατάλληλη ισορροπία και τακτική διανομή του πλούτου μεταξύ των διαφορετικών περιοχών. Ο δεύτερος λόγος αφορά την ανάγκη ενίσχυσης της αποτελεσματικότητας και ουσιαστικά την επιθυμία χρήσης, διατήρησης και αύξησης της εθνικής οικονομικής δυναμικότητας και ικανότητας. Ο τρίτος λόγος αφορά την ανάγκη υποστήριξης της στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών, όπου ουσιαστικά οι κρατικές αρχές παρεμβαίνουν προκειμένου να διαμορφώσουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα μιας χώρας.

Στη βάση της πολυπλοκότητας που προκύπτει από τα παραπάνω επιχειρήματα-λόγους άσκησης περιφερειακής πολιτικής στο πλαίσιο μιας ολοκλήρωσης, καταγράφεται και η δυσκολία αποτύπωσης του τι τελικά είναι το «περιφερειακό πρόβλημα». Στο πλαίσιο των σχετικών ερευνών έχουν καταγραφεί πολλά στοιχεία τα οποία μπορούν να μας δώσουν μια εικόνα για το ζήτημα αυτό (Jovanovic, 2002). Το πρώτο αφορά την περίπτωση όπου οι διαφορετικές περιοχές μιας Ένωσης μπορεί να αναπτύσσονται άνισα. Αν αυτοί οι άνισοι ρυθμοί ανάπτυξης καταγράφονται ως εύρημα για μια μακρά χρονική περίοδο, τότε η περιφερειακή πολιτική θα πρέπει να είναι το εργαλείο παρέμβασης προς την αποκατάσταση των ρυθμών ανάπτυξης αυτής της περιοχής και την εξομάλυνση των ανισοτήτων μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των επιμέρους χωρών-περιοχών της Ένωσης. Το δεύτερο στοιχείο μπορεί να συνδέεται με τυχόν διαφορές στο επίπεδο της κατανάλωσης ή στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ των περιοχών μιας Ένωσης. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να σχεδιαστεί μια περιφερειακή πολιτική παρέμβασης προς την κατεύθυνση επίτευξης ισόρροπων σχετικά επιπέδων ευημερίας μεταξύ των χωρών-περιοχών της Ένωσης. Το τρίτο στοιχείο αφορά την ανάγκη παρέμβασης και σχεδιασμού μιας περιφερειακής πολιτικής όταν στόχος της δημόσιας

πολιτικής είναι η ίση πρόσβαση των ατόμων-πολιτών της σε υπηρεσίες γενικού δημόσιου συμφέροντος, οι οποίες είναι προφανές ότι θα πρέπει να είναι και χωροταξικά διαρθρωμένες και κατανεμημένες ισόρροπα.

Έτσι έχει αναπτυχθεί και μια τυπολογία περιοχών οι οποίες αντίστοιχα με τους παραπάνω λόγους απαιτούν παρέμβαση μέσω της άσκησης περιφερειακής πολιτικής. Οι διορθωτικές κινήσεις που απαιτούνται λόγω των προαναφερθέντων στοιχείων ανισότητας σκιαγραφούν και το περιεχόμενο της περιφερειακής πολιτικής. Έτσι η περιφερειακή πολιτική θα πρέπει να στοχεύει βασικά στο να επηρεάσει την οικονομική προσαρμογή σε τέσσερις γενικούς τύπους περιοχών (Jovanovic, 2002):

- Στις περιοχές όπου η γεωργία διαθέτει σχετικά υψηλό μερίδιο στην παραγωγή και την απασχόληση (όταν αυτές είναι υπανάπτυκτες περιοχές της υπαίθρου με σχετικά χαμηλά επίπεδα εισοδήματος, υψηλά επίπεδα ανεργίας και φτωχές υποδομές).
- Στις περιοχές όπου η προηγούμενη ευημερία στηρίχθηκε σε κλάδους που σήμερα φθίνουν (όπως κάρβουνο, χάλυβας, ναυπήγηση πλοίων ή υφαντουργία), γεγονός που σημαίνει ότι οι περιοχές αυτές απέτυχαν να συμβαδίσουν με αλλαγές στην τεχνολογία και δεν μπορούν να αντέξουν τον εξωτερικό ανταγωνισμό.
- Στις περιοχές με υψηλή συγκέντρωση μεταποιητικών δραστηριοτήτων που υποφέρουν από προβλήματα συνωστισμού και ρύπανσης.
- Στις συνοριακές περιοχές που βρίσκονται μακριά από τις ισχυρότερες περιοχές (πόλους ανάπτυξης) της οικονομικής δραστηριότητας μιας χώρας ή μιας ένωσης και παρουσιάζουν προβλήματα προσαρμογής στην οικονομική του δραστηριότητα και ανάπτυξη.

Όπως προκύπτει, ζητούμενο κάθε φορά είναι η σύγκλιση μεταξύ των παρατηρούμενων επιπέδων ανάπτυξης. Οι στόχοι της περιφερειακής πολιτικής είναι ποικίλοι, αλλά ο κοινός παρονομαστής τους είναι ότι οδηγούν στην αξιοποίηση των μη χρησιμοποιούμενων ή υποχρησιμοποιούμενων πόρων και δυνατοτήτων των περιοχών, στην προσέλκυση νέων συντελεστών και στην αύξηση της παραγωγής και των εισοδημάτων. Τα μετρήσιμα οφέλη από την παρέμβαση μέσω της περιφερειακής πολιτικής είναι τα εξής:

- η άμβλυνση των διαρθρωτικών προβλημάτων των περιοχών και η βελτίωση της διαδικασίας οικονομικής προσαρμογής τους (αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως ακαμψία της αγοράς, μη ευνοϊκές συνθήκες πρόσβασης στην αγορά, διάρθρωση παραγωγής κτλ.),
- η βελτίωση του βαθμού απασχόλησης των συντελεστών (και ιδιαίτερα του συντελεστή εργασίας που δυσκολότερα μεταφέρεται εντός των ορίων μιας Ένωσης προς άλλες περιοχές),
- η ταχύτερη διάχυση των τεχνολογιών μεταξύ των περιοχών και η βελτίωση του ρυθμού ανάπτυξής τους,
- η αποζημίωση των περιοχών από την πίεση που υφίστανται λόγω της ύπαρξης των δύο αντίθετων δυνάμεων που λειτουργούν σε μία Ένωση, δηλαδή λόγω της εξειδίκευσης, από τη μια μεριά, η οποία συνεπάγεται σύγκλιση των περιφερειακών εισοδημάτων, και από την άλλη, των οικονομιών κλίμακας και των εξωτερικών επιδράσεων οι οποίες οδηγούν σε διεύρυνση των οικονομικών ανισοτήτων,
- η βελτίωση της κατανομής των πόρων και κυρίως η εξομάλυνση των τάσεων συσσώρευσης των διαφορετικών μορφών κεφαλαίου,
- η άσκηση σταθεροποιητικής (μακροοικονομικής) πολιτικής (για εξισορρόπηση των περιφερειακών διαφορών στα ποσοστά ανεργίας, στον πληθωρισμό, κτλ.),
- η μακροπρόθεσμη μείωση των δημόσιων επενδύσεων στις υποστηριζόμενες περιοχές, έτσι ώστε το «εργαλείο» των δημόσιων επενδύσεων να μπορεί να κατευθύνεται ευέλικτα προς διάφορες περιοχές, που μπορεί να παρουσιάζουν αναπτυξιακή υστέρηση, ενώ η μείωση αυτή δεν θα πρέπει να είναι μόνιμη κατάσταση,
- η άμβλυνση κάποιου συγκεκριμένου μειονεκτήματος (όπως υπανάπτυξη, ανεργία, απαξιωμένη δομή παραγωγής, ρύπανση),
- η παρέμβαση για πολιτικούς λόγους που είναι εξίσου σημαντικοί, όπως η ανάγκη για ενότητα ενός κράτους μέσω της αλληλεγγύης, της κοινωνικής συνοχής, η υποστήριξη ενός κοινού μέλλοντος με κοινό όραμα.

Τα παραπάνω αποτελούν δείκτες μέτρησης της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων, τόσο της οικονομικής όσο και της πολιτικής αποτελεσματικότητας, και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εξειδίκευση των περιφερειακών

πολιτικών, αλλά και για την αξιολόγησή τους και τον τακτικό επαναπροσδιορισμό τους σε ένα πλαίσιο ευέλικτης άσκησης αναπτυξιακής πολιτικής.

3.2 Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση και κοινωνική συνοχή: Η ανάγκη παρέμβασης με όρους κοινωνικής ενσωμάτωσης

Σε αντίθεση με την περιφερειακή πολιτική και τη σχετική διαμάχη για την αναγκαιότητα ύπαρξής της και για τον καθορισμό του περιεχομένου της, η ανάγκη άσκησης κοινωνικής πολιτικής φαίνεται να αναγνωρίζεται πάντα αλλά σε εθνικό επίπεδο. Με άλλα λόγια, τα κοινωνικά προβλήματα που ουσιαστικά αποτελούν και αντίκτυπο των οικονομικών ανισοτήτων αναγνωρίζονται, αλλά αποτελούν, κατά κύριο λόγο, χώρο ευθύνης και δράσης των εθνικών δομών των κρατών-μελών της ΕΕ. Έτσι, καίρια ζητήματα, όπως η αντιμετώπιση της φτώχειας, της υλικής στέρησης και του κοινωνικού αποκλεισμού, άργησαν να τεθούν κάτω από ένα πλαίσιο συζήτησης για την αποτύπωση κοινών σχεδίων δράσης αντιμετώπισής τους. Σήμερα η εισοδηματική ανισότητα καταγράφεται ως ιδιαίτερα έντονο φαινόμενο σε διεθνές επίπεδο, ενώ στο εσωτερικό των χωρών τείνει να αποκτήσει τεράστιες διαστάσεις (Wolfson, 1994· Ravallion and Chen, 1997· Unicef, 2013· World Bank, 2009).

Η έλλειψη ενός κοινού πλαισίου αναφοράς και κοινού σχεδίου δράσης και συντονισμού, σε επίπεδο ΕΕ, επέτεινε διαχρονικά τις εθνικές διαφοροποιήσεις και αποκλίσεις με όρους οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (Nolan and Whelan, 2010, 2011). Η αυξανόμενη καταγραφή του κοινωνικού αντίκτυπου των οικονομικών ανισοτήτων και της έλλειψης πολιτικών δράσεων για την αντιμετώπιση των κοινωνικών επεκτάσεων αυτών των ανισοτήτων οδήγησε την ΕΕ στην αναγνώριση της αυξανόμενης έντασης του προβλήματος και στη λήψη περισσότερων πρωτοβουλιών.

Μια σειρά ερευνών καταδεικνύουν ότι πράγματι ένα από τα κυριότερα προβλήματα της Ευρώπης σήμερα είναι η εισοδηματική ανισότητα που τη χαρακτηρίζει τόσο συνολικά όσο και στο εσωτερικό των χωρών-μελών της (για μια πρόσφατη σύγκριση σε επίπεδο ΕΕ βλ. Οικονόμου, 2015). Οι χώρες του ευρωπαϊκού Νότου (Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία) είναι χώρες με πολλά χρέη και ελλείμματα, υψηλά επίπεδα ανεργίας και τρέχουσα ύφεση, η οποία έχει πλήξει καίρια τις αναπτυξιακές δυνατότητες των οικονομιών αυτών. Ωστόσο είναι ακό-

μα πιο ανησυχητικό το γεγονός ότι και μεταξύ των χωρών αυτών υπάρχει ένα τεράστιο εισοδηματικό χάσμα που διαρκώς διευρύνεται. Η ανισότητα μάλιστα έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις κυρίως στις αστικές περιοχές και στις μεγαλουπόλεις. Η κατάσταση αυτή θεωρείται σήμερα ως μια σημαντική απειλή για τη δυνατότητα της ΕΕ να πετύχει τους στόχους του προγράμματος «Ευρώπη 2020» (Bohme et al., 2011· Zaucha et al., 2014).

Η ύπαρξη κοινωνικών προβλημάτων (άστεγοι, αυτοκτονίες, εφηβικές εγκυμοσύνες, χρήση αλκοόλ, ναρκωτικών κτλ.), σε συνδυασμό με τα χαμηλά ποσοστά παροχής κοινωνικών αγαθών (π.χ. προσδόκιμο ζωής, εκπαιδευτικές επιδόσεις, κοινωνική θέση των γυναικών), αποτελεί τη βάση της διεύρυνσης των ανισοτήτων σε μια κοινωνία. Η αστάθεια, η βία και η εγκληματικότητα αποτελούν μερικές από τις σημαντικότερες επιπτώσεις της ανισότητας. Η βελτίωση του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης και η ενίσχυση της ισότητας στην κατανομή του παραγόμενου πλούτου μπορεί να αμβλύνει σημαντικά αυτά τα κοινωνικά φαινόμενα, καθώς παρατηρείται ότι σε περιοχές με χαμηλή εισοδηματική διασπορά τα ποσοστά αυτών των φαινομένων παραμένουν σχετικά χαμηλά (Ravallion, 2001). Επιπλέον, η πολιτική σταθερότητα, η επίτευξη θετικών ρυθμών ανάπτυξης και η βελτίωση των επιπέδων υγείας και εκπαίδευσης συμβάλλουν στην άμβλυνση του φαινομένου, παράλληλα, βέβαια, με την εξάλειψη και άλλων αρνητικών παραγόντων κοινωνικής ανισότητας και αποκλεισμού. Η Ελλάδα κατατάσσεται σε πολύ χαμηλή σειρά μεταξύ των χωρών μελών του ΟΟΣΑ ως προς τους δείκτες ανισότητας (OECD, 2009, 2011). Η οικονομική ανάπτυξη, επομένως, αποτελεί το κατάλληλο μέσο για την αντιμετώπιση της φτώχειας, στον βαθμό όμως που οι θετικές επιπτώσεις αυτής της ανάπτυξης διαχέονται ισομερώς σε περιφερειακό/τοπικό επίπεδο, αλλά και μεταξύ των διαφορετικών εισοδηματικών τάξεων.

Η οικονομική ανισότητα υποδηλώνει διαφορές, ανάμεσα σε άτομα ή/και στον πληθυσμό, σε πτυχές της ζωής, όπως είναι το εισόδημα, το χάσμα φτωχών και πλουσίων. Το γεγονός ότι η ανισότητα είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο αποτυπώνεται και στην αδυναμία διατύπωσης ενός συγκεκριμένου ορισμού σε διεθνές επίπεδο (World Bank, 1993, 1996· Wolfson, 1994· Ravallion and Chen, 1997· Ravallion, 2001). Μια σειρά από ορισμοί χρησιμοποιούνται προκειμένου κάθε ενδιαφερόμενος φορέας (κράτη, εθνικοί και διεθνείς οργανισμοί) να μπορεί να ορίσει και να μετρήσει το επίπεδο της φτώχειας. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο της οικονομικής ανάλυσης ο κυριότερος εννοιολογικός διαχωρισμός αφορά

τις έννοιες «απόλυτη και σχετική φτώχεια» (Wolfson, 1994· Ravallion and Chen, 1997· Ravallion, 2001). Η απόλυτη φτώχεια χαρακτηρίζεται ως κατάσταση στέρησης των βασικών ανθρώπινων αναγκών. Δεν εξαρτάται αποκλειστικά από το εισόδημα, αλλά και από την πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες. Συνήθως μετριέται με βάση το ποσοστό του πληθυσμού που ζει με λιγότερο από ένα ορισμένο ποσό χρημάτων την ημέρα. Η σχετική φτώχεια αναφέρεται στο ποσοστό των ατόμων σε μια χώρα που ζουν με εισόδημα κατώτερο του διάμεσου εισοδήματος της χώρας.

Γενικά η φτώχεια ορίζεται ως η κατάσταση κατά την οποία ένα άτομο στερείται των μέσων που θα μπορούσαν να του διασφαλίσουν τα απαιτούμενα υλικά αγαθά και ανέσεις. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, τόσο τα μέσα όσο και τα απαιτούμενα αγαθά και οι ανέσεις διαφέρουν σε διεθνές, εθνικό, περιφερειακό αλλά ακόμα και σε τοπικό επίπεδο (1997, UNDP Human Development Report). Τα Ηνωμένα Έθνη στη Διακήρυξη της Κοπεγχάγης[8] (UN, 1995) ομόφωνα υιοθέτησαν έναν ορισμό που δίνει έμφαση, από τη μια πλευρά, σε αρχές και αξίες οι οποίες θα πρέπει να γίνονται κοινά αποδεκτές και να υποστηρίζονται σε παγκόσμιο επίπεδο, και από την άλλη πλευρά, στην καταγραφή μιας σειράς δεικτών που θα αποτυπώνουν την έκταση και το βάθος του φαινομένου της φτώχειας σε κάθε χώρα. Ως βασικές αρχές και αξίες καταγράφονται η δυνατότητα επιλογών και η ύπαρξη ευκαιριών, ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η ουσιαστική συμμετοχή στην κοινωνία. Οι δείκτες της φτώχειας μπορεί να συνδέονται με την έλλειψη πόρων για τη σίτιση ή την ένδυση μιας οικογένειας, την έλλειψη σχολείου ή νοσοκομείου, την έλλειψη καλλιεργήσιμης γης για βιοπορισμό ή εξασφάλιση του απαιτούμενου εισοδήματος ή την έλλειψη προσβασης σε πίστωση. Όλα αυτά προκαλούν ανασφάλεια, αδυναμία και αποκλεισμό ατόμων, νοικοκυριών και κοινοτήτων. Επιπλέον, συνδέονται με επιθετική συμπεριφορά και συχνά οδηγούν τα άτομα σε οριακές ή εύθραυστες καταστάσεις, χωρίς πρόσβαση σε καθαρό νερό ή βασικές υποδομές υγιεινής.

Η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει τη φτώχεια ως στέρηση ευημερίας, υιοθετώντας και αυτή με τη σειρά της έναν ορισμό που περιλαμβάνει πολλές πτυχές (βλ.

8. Η Διακήρυξη της Κοπεγχάγης προέκυψε στο πλαίσιο του World Summit on Social Development (Copenhagen, 1995), όπου συμμετείχαν 117 χώρες και οι οποίες ανακοίνωσαν ομόφωνα την απόφαση και δέσμευσή τους να εφαρμόσουν από κοινού πολιτικές για την αντιμετώπιση της φτώχειας (UN, 1995).

ενδεικτικά World Bank, 1993, 1996, 1997, 2009). Έτσι η φτώχεια περιλαμβάνει χαμηλά εισοδήματα και αδυναμία εξασφάλισης των βασικών αναγκαίων αγαθών για μια αξιοπρεπή ζωή, χαμηλά επίπεδα υγείας και εκπαίδευσης, ελλειπή πρόσβαση σε πόσιμο νερό και καθαριότητα, ανασφάλεια, έλλειψη προσωπικής έκφρασης και περιορισμένες δυνατότητες για μια καλύτερη ζωή. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, για να είμαστε σε θέση να μετρήσουμε όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά τη φτώχεια, απαιτούνται τρία βασικά στάδια: Το πρώτο αφορά τον ορισμό ενός συστήματος μέτρησης της ευημερίας, το δεύτερο αφορά τον ορισμό και υπολογισμό των ορίων της φτώχειας και το τρίτο αφορά τον υπολογισμό των δεικτών της φτώχειας. Το πρώτο στάδιο ουσιαστικά επικεντρώνεται στα αναπτυξιακά επιτεύγματα μιας χώρας, δηλαδή στην οικονομική διάσταση της φτώχειας εστιάζοντας σε μεγέθη, όπως είναι το εισόδημα και η κατανάλωση των νοικοκυριών. Η κατανάλωση ειδικά θεωρείται καταλληλότερο μέτρο καθώς καταγράφεται καλύτερα σε σχέση με το εισόδημα, καταδεικνύοντας σε μεγαλύτερο βαθμό τη δυνατότητα ενός νοικοκυριού να καλύψει τις βασικές ανάγκες του. Το δεύτερο στάδιο αφορά τον διαχωρισμό του πληθυσμού σε φτωχούς και μη ή αλλιώς τον καθορισμό των ορίων της φτώχειας. Τα όρια αυτά καθορίζονται είτε με τη χρήση οικονομικών παραγόντων, όπως αυτά που προαναφέρθηκαν (κατανάλωση, εισόδημα) είτε με τη χρήση άλλων κοινωνικών (μη οικονομικών) παραγόντων (αναλφαβητισμός).[9] Το τρίτο στάδιο μέτρησης της φτώχειας αφορά ουσιαστικά τη διατύπωση μιας σχέσης που συνδέει τους δείκτες ευημερίας με τα όρια της φτώχειας. Στη διεθνή βιβλιογραφία προτείνονται μια σειρά από μέθοδοι για την αποτελεσματικότερη μέτρηση της φτώχειας.[10] Αντίστοιχα, έχουν

9. Γενικά υπάρχουν δύο τρόποι παράθεσης των ορίων φτώχειας ορίζοντας: 1) τα σχετικά όρια φτώχειας και 2) τα απόλυτα όρια φτώχειας. Για παράδειγμα, ο Ravallion (2001) όρισε το όριο φτώχειας ως το ελάχιστο αποδεκτό εισόδημα ή την κατανάλωση ενός νοικοκυριού παρουσιάζοντας δύο διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση εστιάζει σε δημογραφικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά, λαμβάνοντας υπόψη παράγοντες, όπως είναι οι τιμές των ακινήτων, των τροφίμων και το κόστος ζωής. Έτσι, ένα νοικοκυριό σε μια αγροτική περιοχή ενδεχομένως να έχει χαμηλότερο κόστος ζωής και να πληρώνει φθηνότερα για τρόφιμα, σε σύγκριση με ένα νοικοκυριό σε μία πόλη. Η δεύτερη διάσταση αφορά τον καθορισμό ενός κατά κεφαλήν ορίου για τη φτώχεια για όλο τον πληθυσμό, προσαρμόζοντας την κατά κεφαλήν δαπάνη για διάφορες τιμές και νοικοκυριά, προκειμένου να διαπιστωθεί αν το άτομο ζει κάτω από τα όρια της φτώχειας.

10. Τρεις κύριες μεθόδους μπορούμε να αναφέρουμε (Ravallion (2001): Η πρώτη μέ-

αναπτυχθεί ορισμένοι βασικοί τύποι που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της φτώχειας.[11] Καταγράφοντας την πολυμορφία του φαινομένου της φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο και συνοψίζοντας τους περιορισμούς των υπαρχόντων μέτρων αποτίμησης της έκτασης και της έντασης αλλά και των επιπτώσεων του φαινομένου, η Παγκόσμια Τράπεζα τονίζει ότι υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους αυτά τα μέτρα για την αντιμετώπιση της φτώχειας δεν είναι πάντα αξιόπιστα, εμπεριέχοντας μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας και δίνοντας αρκετές φορές λάθος αποτελέσματα.[12] Στη βάση τέτοιων ευρημάτων οι χώρες και οι οργανισμοί έχουν δώσει ιδιαίτερη σημασία στη μέτρηση της έκτασης του φαινομένου με μέτρα περισσότερα «ευαίσθητα» ως προς την καταγραφή της έκτασής του. Έτσι, η ΕΕ, για παράδειγμα, δίνει ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο στη μέτρηση και

θοδος αφορά τη μέτρηση της «επίπτωσης της φτώχειας». Αυτή η μέθοδος μετρά ουσιαστικά το ποσοστό του πληθυσμού του οποίου το εισόδημα ή η κατανάλωση είναι κάτω από τα όρια της φτώχειας. Η δεύτερη μέθοδος αφορά τη μέτρηση του «βάθους της φτώχειας». Αυτή η μέθοδος αντανακλά ουσιαστικά την απόσταση των νοικοκυριών από το όριο της φτώχειας. Η τρίτη μέθοδος αφορά τη μέτρηση της «δριμύτητας έντασης της φτώχειας». Αυτή η μέθοδος μετρά ουσιαστικά την απόσταση από το όριο της φτώχειας αλλά και την ανισότητα μεταξύ των φτωχών.

11. Επιγραμματικά οι κυριότεροι δείκτες είναι (World Bank, 1993, 1996· Ravallion, 2001): 1) Ο προσωπικός δείκτης, ο οποίος μετρά το ποσοστό του πληθυσμού που είναι φτωχό και είναι ουσιαστικά ο λόγος των φτωχών προς το σύνολο του πληθυσμού, 2) Ο δείκτης χάσματος της φτώχειας, ο οποίος μετρά την ένταση της φτώχειας και αποτελεί το μέσο χάσμα της φτώχειας του πληθυσμού ως ποσοστό του ορίου φτώχειας, 3) Ο δείκτης Sen που συνδυάζει τις επιδράσεις του αριθμού των φτωχών, το βάθος της φτώχειας καθώς και την κατανομή της φτώχειας στον πληθυσμό και 4) Ο δείκτης Watts που αποτελεί το πρώτο μέτρο της φτώχειας με ευαισθησία ως προς την κατανομή του εισοδήματος.

12. Η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank, 1993, 1996) αναφέρει τέσσερις λόγους μειωμένης αξιοπιστίας και αβεβαιότητας σχετικά με τα αποτελέσματα των διαθέσιμων δεικτών μέτρησης της φτώχειας: Ο πρώτος λόγος αφορά το δειγματοληπτικό σφάλμα που προκύπτει, επειδή προσπαθούμε να μετρήσουμε τα ποσοστά φτώχειας μιας χώρας στο σύνολό της από τη βάση πληροφοριών ενός σχετικά περιορισμένου αριθμού νοικοκυριών. Ο δεύτερος λόγος αφορά το ότι είναι πολύ πιθανό να έχουμε σφάλμα μέτρησης και έτσι οι μετρήσεις μας να είναι ανακριβείς. Ο τρίτος λόγος αφορά το ότι υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στις ανάγκες των καταναλωτών σε διάφορες εισοδηματικές ομάδες. Ο τέταρτος λόγος αφορά την αβεβαιότητα και την «αυθαιρεσία» στον τρόπο καθορισμού του ορίου της φτώχειας και των μέσων που χρησιμοποιούνται.

καταγραφή των ατόμων που είναι κάτω από τα όρια της φτώχειας αλλά και στην καταγραφή των ατόμων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να βρεθούν στο άμεσο μέλλον στην κατηγορία των φτωχών πολιτών της[13] (European Commission, 2010a). Με τον τρόπο αυτό μπορεί καλύτερα να αποτυπωθεί το μέγεθος του φαινομένου στο άμεσο μέλλον, αλλά και να σχεδιαστεί η κοινωνική πολιτική πρόληψης του φαινομένου και αντιμετώπισης των συνεπειών του.

Ενόψει του σχεδιασμού και της υλοποίησης της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και έχοντας υπόψη το μέχρι τότε υπόβαθρο των εφαρμοζόμενων πολιτικών, η ΕΕ προσπάθησε ήδη από το 2010 να συνδέσει και να ενδυναμώσει τις πολιτικές της στο επίπεδο της κοινωνικής συνοχής και ενσωμάτωσης. Το κρίσιμο σημείο σε αυτή τη διαδικασία ήταν προφανώς η αποτύπωση της τότε κατάστασης και η καταγραφή των προτάσεων για το μέλλον. Σε ό,τι αφορά την αποτύπωση της κατάστασης αρκεί να αναφέρουμε τη χαρακτηριστική δήλωση του Philippe Courard, ο οποίος περιγράφοντας τη μέχρι τότε πρόοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην επίτευξη των ευρύτερων κοινωνικών της στόχων σημείωνε:

> *«Το 2010 είναι σταθμός στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής στρατηγικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε στη Λισαβόνα το 2000, και επίσης ολοκληρώνει την πρώτη δεκαετία της «Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού» (ΑΜΣ) στην περιοχή της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Δυστυχώς η δεκαετία αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιτυχής σε ό,τι αφορά τη μάχη ενάντια στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Στον βαθμό που μπορεί αυτό να διαφανεί μέσα από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία προκύπτει ότι η φτώχεια δεν έχει μειωθεί – ούτε κατά την πριν από την κρίση του 2008 περίοδο. Η υπόσχεση της "περισσότερης κοινωνικής συνοχής" όπως αποτυπώνεται στην ατζέντα της Λισαβόνας, δεν πραγματοποιήθηκε»* (Philippe Courard, Belgian Secretary of State for Social Integration and Combating Poverty, Εισαγωγή στο Frazer et al, 2010b, pp. 7).

13. Σύμφωνα με τον ορισμό της ΕΕ, τα άτομα που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας (people at risk of poverty) είναι αυτά που ζουν σε νοικοκυριά των οποίων το συνολικό ισοδύναμο εισόδημα είναι κάτω του 60% του διαμέσου εθνικού εισοδήματος των νοικοκυριών (η κλίμακα ισοδυναμίας που χρησιμοποιείται είναι η τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ) (European Commission, 2010a).

Σε ό,τι αφορά μάλιστα την καταγραφή προτάσεων για το μέλλον ο Philippe Courard αναφέρει:

> *«Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η προηγούμενη δεκαετία της συνεργασίας στον τομέα της κοινωνικής συνοχής ήταν μια αποτυχία. Υπάρχουν στοιχεία ενθαρρυντικά, όπως το γεγονός ότι η ΑΜΣ ενδυναμώθηκε και υποστηρίχθηκε από τα κράτη, και εγκρίθηκε, μέσω της αναθεωρημένης σε επίπεδο ΕΕ Συνθήκης της Λισαβόνας, η μάχη κατά του κοινωνικού αποκλεισμού. Η αναγνώριση αυτής της μάχης αποτέλεσε στόχο-κλειδί, ο οποίος συνοδεύτηκε από έναν κατάλογο κοινωνικών δικαιωμάτων. Σήμερα, μια μικρή μειονότητα των πολιτών της ΕΕ θα αμφισβητούσε την ανάγκη αντιμετώπισης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σε όλα τα επίπεδα άσκησης πολιτικής, δηλαδή στο επίπεδο της ΕΕ, σε εθνικό, περιφερειακό αλλά και σε τοπικό επίπεδο. Μια κοινή γλώσσα δημιουργήθηκε. Διαμορφώθηκε χώρος για μια αυξανόμενη κριτική συζήτηση σχετικά με τις ρίζες του αποκλεισμού, στο πλαίσιο των οικονομικών, κοινωνικών, εκπαιδευτικών και πολιτισμικών μας συστημάτων. […] αυτό που απαιτείται είναι μια πιο αποτελεσματική μέθοδος συντονισμού και συνεργασίας στο επίπεδο της κοινωνικής πολιτικής. Και αυτό είναι κεφαλαιώδους σημασίας αν θέλουμε να πετύχουμε τους φιλόδοξους στόχους περί κοινωνικής συνοχής, όπως αποτυπώνονται στην ατζέντα «Ευρώπη 2020». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να επιτύχουμε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πρόοδο σε τρία ζητήματα-κλειδιά. Το πρώτο αφορά την ανάγκη να ορίσουμε μια συγκεκριμένη ατζέντα για την υλοποίηση της σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ενεργή Ενσωμάτωση (European Commission Recommendation on Active Inclusion). Και οι τρεις πυλώνες (ικανοποιητικό ελάχιστο εισόδημα, ολοκληρωμένες αγορές εργασίας και πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες) θα πρέπει να αναπτυχθούν βήμα προς βήμα και στον ίδιο χρονικό ορίζοντα με την ατζέντα «Ευρώπη 2020». […] Το δεύτερο αφορά την ανάγκη εξάλειψης της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. […] Το τρίτο αφορά την πολιτική για τους άστεγους –τους πιο φτωχούς μεταξύ των φτωχών. […] Αυτές οι τρεις προτεραιότητες αποτελούν τα "σκαλοπάτια" προς την κατεύθυνση μιας Ευρώπης της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Έχουμε επίγνωση των περιορισμών*

σχετικά με αυτές τις προτεραιότητες, δεδομένων των αδυναμιών τις οποίες οι ευρωπαϊκοί θεσμοί παρουσιάζουν σε αυτούς τους τομείς. Αυτό σημαίνει ότι οι στόχοι μας θα πρέπει να είναι φιλόδοξοι, αλλά και εφικτοί βραχυπρόθεσμα» (Philippe Courard, Belgian Secretary of State for Social Integration and Combating Poverty, Εισαγωγή στο Frazer et al., 2010b, pp. 7-8).

Συνοψίζοντας τη συζήτηση που προηγήθηκε για τις παρατηρούμενες περιφερειακές ανισότητες και την ανάγκη επίτευξης των κοινωνικών στόχων μιας Ένωσης, πρέπει να σημειώσουμε ότι διαχρονικά η ύπαρξη οικονομικών ανισοτήτων αποτελεί καίριο ζήτημα για όλες σχεδόν τις σύγχρονες οικονομίες, στον βαθμό που αποτελεί μία από τις σημαντικότερες απειλές για την κοινωνική συνοχή και την ανάπτυξη. Κανένας στόχος σχετικός με τη βελτίωση του επιπέδου ευημερίας των ατόμων δεν μπορεί να θεωρείται εφικτός και βιώσιμος, αν η επίτευξή του δεν συνοδεύεται από ένα υπόβαθρο ίσης κατανομής και πρόσβασης των ατόμων-πολιτών μιας κοινωνίας σε αυτόν. Η οικονομική ανισότητα, η υλική αποστέρηση, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια αποτελούν πολύπλευρα φαινόμενα, τα οποία για να καταπολεμηθούν αποτελεσματικά απαιτούν σταθερές, μακροχρόνιες και αποφασιστικές ενέργειες. Οι ενέργειες αυτές θα πρέπει να είναι διαμορφωμένες στη βάση και περιφερειακών/τοπικών και ατομικών παραγόντων (κινήτρων), έτσι ώστε να αποτελέσουν και ουσιαστική παρέμβαση στην κατεύθυνση της καταπολέμησης του φαινομένου της άνισης κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης.

4. Επισκόπηση μεθοδολογιών κατασκευής σύνθετων δεικτών για τη στρατηγική «Ευρώπη 2020»

Η χρήση των σύνθετων δεικτών για τη μέτρηση των κοινωνικών φαινομένων είναι έντονη τα τελευταία χρόνια μεταξύ των ακαδημαϊκών και πολιτικών (Dominguez-Serrano and Blancas, 2010). Ένας σύνθετος δείκτης είναι ένας ενιαίος δείκτης, όταν οι επιμέρους δείκτες συναποτελούν έναν ενιαίο δείκτη βάσει ενός υποκείμενου μοντέλου. Ο σύνθετος δείκτης θα πρέπει να μετράει πολυδιάστατες έννοιες, οι οποίες δεν μπορούν να συλληφθούν από έναν και μόνο μόνο δείκτη (OECD, 2008, p. 13). Με άλλα λόγια, η διαδικασία της σύνθεσης δεικτών συνεπάγεται τη συσσώρευση οποιουδήποτε αριθμού οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών δεικτών (Booysen, 2002). Οι συμβατικές σπουδές σε σύνθετους δείκτες υποστηρίζουν ότι ένας σύνθετος δείκτης, παρότι έχει μερικά μειονεκτήματα, είναι ένα χρήσιμο εργαλείο στατιστικής. Χρησιμοποιείται για τους ακόλουθους στόχους: Πρώτον, για απλές συγκρίσεις μεταξύ των χωρών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να απεικονίσουν πολύπλοκα ζητήματα σε ποικίλους τομείς και, δεύτερον, για συγκριτικές αξιολογήσεις όταν οι χώρες επιθυμούν να μετρήσουν τις επιδόσεις τους σε σχέση με άλλες χώρες και να εντοπίσουν γενικά τομείς όπου η εθνική απόδοση είναι κάτω από τους αναμενόμενους στόχους (OECD & JRC, 2008). Ο δείκτης για τη στρατηγική ΕΕ 2020 αποτυπώνει ιδανικά αυτούς τους δύο στόχους, επιτρέποντας στους φορείς χάραξης πολιτικής και στους ακαδημαϊκούς να παρατηρήσουν τη θέση των κρατών μελών σχετικά με τους δείκτες που καθορίζονται από τους στόχους. Επίσης ο δείκτης αυτός αξιολογεί την απόσταση μιας χώρας από τα επίπεδα των στόχων αναφοράς.

4.1 Πρώτη μεθοδολογία

Οι περισσότερες μελέτες που ασχολούνται με τους σύνθετους δείκτες προτείνουν να σχεδιάσουμε αρχικά ένα θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο θα πρέπει να καθορίζει με σαφήνεια το φαινόμενο που πρόκειται να μετρηθεί. Αυτό θα δώσει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να κατανοήσει πλήρως τη βάση της επιλογής και του συνδυασμού των μεταβλητών σε έναν ουσιαστικό σύνθετο δείκτη. Το πλαίσιό μας βασίζεται στον υπολογισμό των δεικτών για κάθε συγκεκριμένο στόχο (ή υπο-στόχο) για κάθε μέλος της ΕΕ και υποψήφιο κράτος. Στη συνέχεια χρησιμοποιούμε σύνθετους δείκτες για κάθε αναπτυξιακή προτεραιότητα μέσω της σωστής κατανομής βαρύτητας σε αυτούς τους στόχους (ή επιμέρους στόχους) που συνθέτουν κάθε προτεραιότητα. Στη συνέχεια, οδηγούμαστε σε έναν ενιαίο σύνθετο δείκτη που δείχνει τη συνολική επίδοση κάθε χώρας μέλους και των υποψήφιων χωρών σχετικά με τη στρατηγική ΕΕ 2020, χορηγώντας και πάλι τους κατάλληλους συντελεστές στάθμισης σε κάθε προτεραιότητα. Οι σύνθετοι δείκτες που υπολογίζονται σε αυτή τη μελέτη θα μας δώσουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τη συνολική απόδοση κάθε κράτους έτσι ώστε να συμβαδίσει με τις νέες προτεραιότητες για ανάπτυξη και με τη συνολική στρατηγική της ΕΕ, οι οποίες προκύπτουν από τη συνάθροιση κάθε πρωταρχικού στόχου και επιμέρους στόχου. Αυτοί οι σύνθετοι δείκτες δείχνουν επίσης πόσο μακριά είναι κάθε κράτος μέλος ή υποψήφια χώρα από τα στοχευμένα επίπεδα της στρατηγικής της ΕΕ 2020 και τις προτεραιότητές της. Ο συνολικός σχεδιασμός του σύνθετου δείκτη παίρνει την ακόλουθη μορφή:

$$SI_j^t = \sum_{i=1}^{n} w_i TI_{ij}^t \quad \text{όπου} \quad \sum_{i=1}^{n} w_i = 1 \quad \text{και} \quad 0 \le w_i \le 1$$

όπου SI είναι ο στρατηγικός δείκτης (ή δείκτης προτεραιότητας) για τη χώρα j και τη χρονική περίοδο t, w είναι η βαρύτητα της εναλλακτικής i, TI είναι αντίστοιχα ο κανονικοποιημένος δείκτης προτεραιότητας (ή ο δείκτης στόχος) της εναλλακτικής i για τη χώρα j και n είναι ο αριθμός των εναλλακτικών σε κάθε κατηγορία.

Μετά την επεξήγηση του πλαισίου για την κατασκευή του σύνθετου δείκτη, το επόμενο βήμα θα πρέπει να είναι η κανονικοποίηση των δεικτών, οι οποίοι σε αυτή την περίπτωση είναι οι δείκτες-στόχος, προκειμένου οι μεταβλητές να καταστούν συγκρίσιμες στο ταυτόσημο εύρος [0,1] (OECD, 2008). Οι μεταβλητές εκφράζονται από διάφορες στατιστικές μονάδες και διαφορετικά σύνολα μετα-

βλητών έχουν διαφορετικές κλίμακες μέτρησης. Οι μεταβλητές θα πρέπει να τεθούν σε μια κοινή βάση για την αποφυγή προβλημάτων που προέρχονται από τη συνένωση διαφορετικών μονάδων μέτρησης (Freudenberg, 2003). Υπάρχουν μερικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται για την κανονικοποίηση των μεταβλητών και μερικές από αυτές προτείνονται από τον ΟΟΣΑ (2008), λαμβάνοντας υπόψη τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους. Σε αυτή τη μελέτη χρησιμοποιείται μία από τις προτεινόμενες μεθόδους, η τεχνική κανονικοποίησης min-max. Ο πιο διάσημος δείκτης που χρησιμοποιεί αυτή την τεχνική είναι ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ). Αυτός ο δείκτης εφαρμόζεται από το Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος είναι ένα συνοπτικό μέτρο για την ανθρώπινη ανάπτυξη σε μια χώρα ή περιοχή (UNDP, 2008, pp. 3-4). Για την κατασκευή των δεικτών μας, εμπνεόμαστε από αυτό τον δείκτη και τη μεθοδολογία κανονικοποίησής του. Η τεχνική αυτή χρησιμοποιήθηκε και σε άλλες μελέτες αναφορικά με τον δείκτη.

Ο ΑΔΑ υπολογίζεται με βάση τον σταθμισμένο μέσο όρο τριών δεικτών, ενώ ο κάθε δείκτης αποτελείται από πολλές διαστάσεις. Στη μελέτη μας οι διαστάσεις που αντιστοιχούν στους δείκτες των πέντε στόχων της ΕΕ και των επιμέρους στόχων τους είναι το ποσό των δαπανών έρευνας και ανάπτυξης ως ποσοστό του ΑΕΠ, τα άτομα που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο, το ποσοστό πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το μερίδιο των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση ενέργειας, οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, η ενεργειακή ένταση της οικονομίας, ο πληθυσμός που διατρέχει κίνδυνο φτώχειας ή αποκλεισμού και το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών. Η κανονικοποιημένη εκδοχή των τιμών των στόχων και των επιμέρους στόχων ονομάζεται δείκτης-στόχος.

Στον υπολογισμό του δείκτη-στόχου έχουμε εισαγάγει σημαντικές αλλαγές όσον αφορά την κανονικοποίηση της φόρμουλας του ΑΔΑ, για την περίπτωση που θέλουμε να συγκρίνουμε τις επιδόσεις της χώρας σε σχέση με το επιδιωκόμενο επίπεδο. Στη μέθοδο κανονικοποίησης του ΑΔΑ η διαφορά μεταξύ των πραγματικών και των ελάχιστων τιμών κάθε δείκτη διαιρείται με τη διαφορά μεταξύ μέγιστων και ελάχιστων τιμών. Για την κατασκευή της φόρμουλας χρησιμοποιούμε την έννοια των στοχευμένων τιμών, αντί για τη μέγιστη τιμή της διάστασης του δείκτη ΑΔΑ. Ο λόγος είναι να δούμε πόσο κοντά είναι κάθε κράτος στην επίτευξη των στόχων και κατά πόσο κάποια χώρα έχει επιτύχει τους στόχους της,

σύμφωνα με τις τιμές των δεικτών τους. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, μερικοί στόχοι απαιτούν από τα κράτη να αυξήσουν το επίπεδο ανάπτυξης, όπως τα ποσοστά για δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, στην ενεργειακή ένταση της οικονομίας και στην απασχόληση. Αντιθέτως μερικοί στόχοι απαιτούν μείωση στα τρέχοντα επίπεδα, όπως στο μερίδιο των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο, στις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και στα ποσοστά φτώχειας. Για τον λόγο αυτόν, το στοχευμένο επίπεδο είναι μεταξύ των υψηλότερων τιμών στο σύνολο των δεδομένων, όταν ο στόχος είναι να αυξηθεί η τρέχουσα κατάσταση, και μεταξύ των χαμηλότερων τιμών, όταν ο στόχος είναι να μειωθεί η τρέχουσα κατάσταση των μελών χωρών.

Παράλληλα με αυτό, μια άλλη διαφορά μεταξύ του ΑΔΑ και του μοντέλου μας είναι η σημασία των ελάχιστων και μέγιστων τιμών και στους δύο τύπους. Η ελάχιστη τιμή στον τύπο του ΑΔΑ είναι το χαμηλότερο επίπεδο στο σύνολο των δεδομένων και η μέγιστη τιμή είναι το υψηλότερο επίπεδο, διότι στον ΑΔΑ όσο υψηλότερη είναι η τιμή σε μια χώρα στη μία διάσταση, τόσο καλύτερη απόδοση έχει αυτή η χώρα σε αυτή τη διάσταση. Για παράδειγμα, όσο καλύτερη παιδεία ή μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής έχει μια χώρα, τόσο καλύτερη απόδοση έχει αυτή η χώρα σε αυτές τις διαστάσεις. Όμως, σε αντίθεση με τον δείκτη ΑΔΑ, στο υπόδειγμά μας για ορισμένους δείκτες-στόχους, οι αριθμητικά υψηλότερες τιμές σε μια χώρα δεν σημαίνουν αναγκαστικά ότι η χώρα αυτή αποδίδει καλά σε αυτό τον στόχο. Για ορισμένους δείκτες, αριθμητικά χαμηλότερη τιμή σημαίνει υψηλότερες επιδόσεις και πιο συγκεκριμένα, αυτοί οι δείκτες είναι το ποσοστό της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, το ποσοστό της φτώχειας και των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου. Με άλλα λόγια, το χαμηλότερο μερίδιο του ποσοστού πρόωρης εγκατάλειψης, το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας και το χαμηλότερο επίπεδο εκπομπών αερίων θερμοκηπίου συνεπάγονται υψηλές επιδόσεις των κρατών σχετικά με τους δεδομένους στόχους και το αντίστροφο. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η λογική του ΑΔΑ δεν είναι η κατάλληλη, διότι αν χρησιμοποιήσουμε τις ελάχιστες και μέγιστες τιμές που συνήθως λαμβάνει ο ΑΔΑ, τότε καταλήγουμε στο αποτέλεσμα η χαμηλότερη απόδοση (αριθμητικά υψηλότερο επίπεδο) σε έναν στόχο να αποδίδεται με υψηλότερη βαθμολογία στον δείκτη και η υψηλότερη απόδοση (αριθμητικά χαμηλότερο επίπεδο) να αποδίδεται με χαμηλότερο δείκτη. Με σκοπό να ξεπεραστεί αυτή η διαφορά σε σχέση με τον ΑΔΑ, για τους

δείκτες αυτούς χρησιμοποιούμε την υψηλότερη τιμή (το χειρότερο επίπεδο) του συνόλου των δεδομένων στη θέση της ελάχιστης τιμής για τη διάσταση του δείκτη ΑΔΑ.

Για τους υπόλοιπους δείκτες-στόχους, μια αριθμητικά υψηλότερη τιμή για τον δείκτη μιας χώρας σημαίνει υψηλότερη επίδοση της χώρας και μια χαμηλότερη τιμή σημαίνει χαμηλότερη επίδοση της χώρας, ακριβώς όπως συμβαίνει σε όλες τις διαστάσεις του ΑΔΑ. Γι' αυτούς τους στόχους, τοποθετώντας στον τύπο τη χαμηλότερη τιμή του συνόλου δεδομένων στη θέση της ελάχιστης τιμής, όπως στον ΑΔΑ, δεν δημιουργείται κανένα πρόβλημα. Ως εκ τούτου, για τον υπολογισμό των υπόλοιπων δεικτών-στόχων, χρησιμοποιούμε τον χαμηλότερο αριθμό (χειρότερο επίπεδο) του συνόλου των δεδομένων ως αντιστάθμισμα για την ελάχιστη τιμή στον min-max τύπο κανονικοποίησης του ΑΔΑ.

Κατά συνέπεια, ύστερα από αυτές τις αλλαγές, η τελική φόρμουλα κανονικοποίησης που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό του δείκτη-στόχου αποκτά την τελική του μορφή ως εξής:

$$TI_{i,j}^{t} = \frac{X_{i,j}^{t} - X_{w,i}}{X_{T,i} - X_{w,i}}$$

όπου ΤΙ είναι η κανονικοποιημένη τιμή του δείκτη-στόχου, ΧΤ,i είναι το στοχευμένο επίπεδο του δείκτη i που ορίζεται ως πρωταρχικός στόχος ή επιμέρους στόχος, $X_{i,j}^{t}$ είναι η τιμή του δείκτη-στόχου i για τη χώρα j το έτος t, το $X_{w,i}$ αντιπροσωπεύει το χειρότερο επίπεδο μεταξύ όλων των τιμών στο σύνολο των δεδομένων του συγκεκριμένου δείκτη-στόχου. Για τους δείκτες όπου η υψηλότερη απόδοση σημαίνει υψηλότερη τιμή, το $X_{w,i}$ είναι η ελάχιστη τιμή σε ολόκληρο το σύνολο δεδομένων και για τους δείκτες, όπου υψηλότερη απόδοση σημαίνει χαμηλότερη τιμή, το $X_{w,i}$ είναι η υψηλότερη τιμή του συνόλου των δεδομένων. Με αυτό τον τρόπο η χώρα που διαθέτει ήδη την τιμή-στόχο βαθμολογείται ο δείκτης της με 1. Η χώρα που υπερβαίνει την τιμή-στόχο βαθμολογείται πάνω από 1 και η χώρα που δεν έχει καταφέρει να πετύχει την τιμή-στόχο μέχρι στιγμής βαθμολογείται χαμηλότερα από 1 ως τιμή του δείκτη-στόχου της. Για τις χώρες που έχουν χαμηλότερες βαθμολογίες από 1 ως τιμή του δείκτη, οι αποστάσεις των δεικτών από το 1 δείχνει πόσο μακριά βρίσκεται αυτή η χώρα από το επιδιωκόμενο επίπεδο.

Οι δείκτες-στόχοι ονομάζονται ως εξής: Δείκτης έρευνας και ανάπτυξης, δείκτης πρόωρης εγκατάλειψης σχολείου, δείκτης τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, δεί-

κτης εκπομπών αερίων θερμοκηπίου, δείκτης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, δείκτης ενεργειακής απόδοσης, δείκτης της απασχόλησης και δείκτης της φτώχειας. Αυτοί οι δείκτες-στόχοι χρησιμοποιούνται για την κατασκευή των δεικτών της ανάπτυξης ομαδοποιώντας τους, σύμφωνα με τις στρατηγικές ανάπτυξης στις οποίες ανήκουν.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας για τη δημιουργία σύνθετου δείκτη είναι το πώς οι επιμέρους δείκτες σταθμίζονται και αθροίζονται. Οι διάφορες μέθοδοι στάθμισης και συνάθροισης προτείνονται από τον ΟΟΣΑ (2008). Ορισμένες τεχνικές στάθμισης προέρχονται από στατιστικά μοντέλα, όπως είναι η Data Envelopment Analysis ή από συμμετοχικές προσεγγίσεις, όπως είναι η συνδυασμένη ανάλυση. Οι τεχνικές αυτές εφαρμόζονται ως επί το πλείστον όταν ο αριθμός των επιμέρους δεικτών είναι υψηλός και υπάρχει συσχετισμός ανάμεσα σε μερικούς από αυτούς. Επιπλέον, όταν η σχετική σημασία αυτών των επιμέρους δεικτών δεν είναι προβλέψιμη από τους εμπειρογνώμονες. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τη χρησιμοποιούμενη μέθοδο, οι βαρύτητες αντιπροσωπεύουν τη σχετική σημασία ενός επιμέρους δείκτη και τις αξιολογικές κρίσεις (OECD, 2008). Στο μεταξύ, στους περισσότερους σύνθετους δείκτες εφαρμόζεται η «ίση στάθμιση», πράγμα που σημαίνει ότι όλοι οι επιμέρους δείκτες έχουν την ίδια σημασία στον συνολικό δείκτη. Στον δείκτη χρησιμοποιείται αυτή η μέθοδος, επειδή είναι λίγοι οι επιμέρους δείκτες κάτω από κάθε προτεραιότητα-δείκτη και δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά στους σχετικούς τους ρόλους όσον αφορά τη δημιουργία του σύνθετου δείκτη.

Ο στρατηγικός δείκτης επιτυγχάνεται με τη λήψη του σταθμισμένου μέσου όρου των τριών δεικτών ανάπτυξης, οι οποίοι έχουν σχεδιαστεί για να αντιπροσωπεύουν καθεμία από τις τρεις προτεραιότητες. Κάθε δείκτης ανάπτυξης έχει τιμές που ενσωματώνονται στους σταθμισμένους μέσους όρους των αντίστοιχων δεικτών-στόχων τους. Οι δείκτες ανάπτυξης είναι: α) ο δείκτης έξυπνης ανάπτυξης, ο οποίος αποτελείται από τους δείκτες για την έρευνα και ανάπτυξη, την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου και την τριτοβάθμια εκπαίδευση με βαρύτητα ½, ¼ και ¼ αντίστοιχα, β) ο δείκτης βιώσιμης ανάπτυξης, ο οποίος σχηματίζεται από τον σταθμισμένο μέσο όρο των δεικτών των εκπομπών αερίων, των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και της ενεργειακής απόδοσης και γ) ο δείκτης ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς, ο οποίος είναι ο σταθμισμένος μέσος όρος των δεικτών της απασχόλησης και της φτώχειας.

Άλλες μέθοδοι που προτείνονται από τον ΟΟΣΑ, όπως η γεωμετρική συνάθροιση δεν είναι κατάλληλη, διότι επιδεινώνει την επίδραση ενός δείκτη στον σύνθετο δείκτη. Επιπλέον, άλλες μέθοδοι μπορούν να εφαρμοστούν όταν το σύνολο δεδομένων δεν είναι συγκρίσιμο, πράγμα που σημαίνει ότι οι μονάδες και οι κλίμακες των δεικτών είναι διαφορετικές. Παρ' όλα αυτά, στον δείκτη τα δεδομένα είναι συγκρίσιμα, μετά την κανονικοποίηση, όταν βασίζονται στην ίδια κλίμακα [0, 1].

4.2 Δεύτερη μεθοδολογία

Οι Nardo et al. (2005) προτείνουν διάφορες μεθόδους μέτρησης, οι οποίες βασίζονται είτε στην υπόθεση της διαγραφής είτε στην απλή μέτρηση είτε στις πολλαπλές μετρήσεις. Η περίπτωση της διαγραφής σημαίνει αφαίρεση είτε μιας χώρας είτε ενός δείκτη από την ανάλυση. Δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην περίπτωση των μελών-χωρών της ΕΕ. Οι άλλες δύο περιπτώσεις βασίζονται σε στατιστικές εκτιμήσεις, π.χ. την αντικατάσταση της μέσης τιμής ή της διαμέσου, τον υπολογισμό μιας παλινδρόμησης, την αναμενόμενη μεγιστοποίηση ή τις πολλαπλές εκτιμήσεις (ο αλγόριθμος Markov Chain Monte Carlo). Η επιλογή της μεθόδου υπολογισμού πρέπει να λάβει υπόψη το είδος της ανάλυσης.

Το επόμενο βήμα που αφορά τη μελέτη των δεδομένων είναι η ανίχνευση των ακραίων τιμών (outliers). Η ανίχνευση των ακραίων τιμών είναι σημαντική κατά την έναρξη της κατασκευής, επειδή η παρουσία των ακραίων τιμών θα μπορούσε να επηρεάσει εσφαλμένα όλη την κατασκευή του σύνθετου δείκτη. Η Saisana (2011) προτείνει εύκολους κανόνες και μεθόδους ανίχνευσης των ακραίων τιμών, π.χ. η ανίχνευση τιμών εκτός του 1,5 ενδοτεταρτημοριακού φάσματος. Εφαρμόζοντας τον τύπο για το χαμηλότερο όριο P25% - 1,5 × (P75% - P25%) και τον τύπο P75% + 1,5 × (P75% - P25%) για ένα ανώτερο όριο, η ακραία τιμή μπορεί να ανιχνευθεί. Για μεταβλητά στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν οι κανόνες σχετικά με τις ταυτόχρονες τιμές της ασυμμετρίας και της κύρτωσης. Η λοξότητα μεγαλύτερη από 1 (σε απόλυτη τιμή) και η κύρτωση μεγαλύτερη από 3,5 φανερώνουν προβληματικούς δείκτες που πρέπει να αντιμετωπιστούν πριν από τη διενέργεια των τελικών κατασκευών, όπως αναφέρεται στη μελέτη των Groeneveld και Meeden (1984). Σύμφωνα με τις προαναφερόμενες διατάξεις, κανένας δείκτης για οποιαδήποτε από τις συγκρινόμενες χώρες δεν δείχνει αυτά τα προβλήματα. Απλώς είναι μια βασική μέθοδος στην οποία, π.χ., πολυμεταβλητές τεχνικές για την ανάλυση των δεδομένων θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν.

Οι δείκτες για την «Ευρώπη 2020» δεν μετριούνται στις ίδιες μονάδες, ούτε έχουν την ίδια κατεύθυνση. Οι υψηλότερες τιμές δεν αντανακλούν πάντα την καλύτερη απόδοση, δηλαδή κάποια υψηλότερη τιμή ενός δείκτη μπορεί να αντιπροσωπεύει μια χειρότερη απόδοση. Ως εκ τούτου, ο μετασχηματισμός των δεδομένων απαιτείται πριν από την επόμενη ανάλυση. Ο στόχος του μετασχηματισμού των δεδομένων ρυθμίζεται για διαφορετικά διαστήματα, διαφορετικές διακυμάνσεις και ακραίες τιμές. Υπάρχει μια ευρεία κλίμακα μεθόδων κανονικοποίησης, όπως έδειξε, π.χ., ο OECD (2008). Η επιλογή της πιο κατάλληλης μεθόδου για κανονικοποίηση εξαρτάται από τον τύπο των δεδομένων, τη στάθμιση και την ομαδοποίηση. Η εφαρμογή της κανονικοποίησης οδηγεί σε διαφορετικά αποτελέσματα για τον σύνθετο δείκτη. Η παρούσα εργασία ασχολείται με τους δύο πιο συχνούς τύπους: τις μεθόδους min-max και z-score. Για την πρώτη, σύμφωνα με την αρχική κατεύθυνση της μεταβλητής, χρησιμοποιούνται οι τύποι min-max (1) ή (2).

$$I_{qc} = \frac{x_{qc} - \min_c (x_q)}{\max_c (x_{qc}) - \min_c (x_q)} \tag{1}$$

$$I_{qc} = \frac{\max_c (x_q) - x_{qc}}{\max_c (x_{qc}) - \min_c (x_q)} \tag{2}$$

όπου x_{qc} είναι η τιμή ενός δείκτη q για τη χώρα c. Στη δεύτερη η κανονικοποίηση (z-scores) μετατρέπει τα δεδομένα, ώστε να έχουν το ίδιο εύρος (από 0 έως 1) και την ίδια θετική κατεύθυνση. Το πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι ένα ευρύ φάσμα ακατέργαστων στοιχείων βρίσκεται μέσα σε ένα μικρό διάστημα. Για κάθε δείκτη xqc ο μέσος όρος μεταξύ των χωρών $x_{qc=\bar{c}}$ και η τυπική απόκλιση μεταξύ των χωρών $\sigma'_{qc=\bar{c}}$ υπολογίζονται και χρησιμοποιούν τον τύπο (3):

$$I_{qc} = \frac{x_{qc} - x_{qc=\bar{c}}}{\sigma'_{qc=\bar{c}}} \tag{3}$$

Μετά την κανονικοποίηση, τα στοιχεία έχουν μια κοινή κλίμακα με μέση τιμή 0 και απόκλιση 1. Αυτή η μέθοδος δεν παρέχει καμία διαστρέβλωση από τη μέση τιμή.

Στάθμιση και Συνάθροιση

Τα συστήματα στάθμισης και συνάθροισης έχουν σημαντική επίδραση στη σύνθεση του Σύνθετου Δείκτη (ΣΔ). Δεν υπάρχει μόνο ένας σωστός τρόπος. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο αυτό το τμήμα της κατασκευής ενός ΣΔ είναι το πιο αμφιλεγόμενο και έχει δεχτεί περισσότερη κριτική σε σχέση με άλλους σύνθετους δείκτες. Μπορούμε να χωρίσουμε τις μεθόδους στάθμισης σε δύο κύριες ομάδες: τις στατιστικές προσεγγίσεις και τις συμμετοχικές προσεγγίσεις. Ο κατάλογος με την πιο συνηθισμένη μέθοδο αναφέρεται στη μελέτη του OECD (2008). Μία από τις συμμετοχικές μεθόδους ονομάζεται διαδικασία κατανομής του προϋπολογισμού και βασίζεται σε μια απλή ιδέα που είναι να φέρει σε επαφή ένα ευρύ φάσμα εμπειρογνωμόνων. Αυτοί οι εμπειρογνώμονες θα πρέπει να ενδιαφέρονται, να έχουν σχετικές γνώσεις και εμπειρία. Καθένας από αυτούς θα έχει συγκεκριμένο «προϋπολογισμό», π.χ., 100 μονάδες, και θα πρέπει να τις κατανείμει μεταξύ των δεικτών σύμφωνα με τις βαρύτητες που θα έχουν στον ΣΔ. Με άλλα λόγια, καλούνται να κατασκευάσουν το δικό τους σύστημα στάθμισης. Υπάρχουν κάποια προβλήματα που κάνουν αυτές τις μεθόδους μη αξιόπιστες. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η επιλογή εμπειρογνωμόνων, ο αριθμός αυτών και το υπόβαθρό τους. Οι εμπειρογνώμονες θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν ένα πρόβλημα, όταν ο αριθμός των δεικτών είναι μεγαλύτερος από 10. Θα μπορούσαν να προτιμήσουν έναν τομέα από όπου κατάγονται. Μια δεύτερη μέθοδος είναι η δημόσια γνώμη η οποία είναι παρόμοια με τη διαδικασία κατανομής του προϋπολογισμού, αλλά υπάρχει μια ομάδα ατόμων αντί των εμπειρογνωμόνων. Έτσι, η χρήση της μεθόδου αυτής είναι ακόμα πιο δύσκολη. Μια άλλη μέθοδος είναι η συνδυασμένη ανάλυση. Βασίζεται στην ιδέα των ερωτήσεων στους άμεσα ενδιαφερόμενους και στη σημασία που δίνουν σε ένα μεμονωμένο δείκτη. Με άλλα λόγια, η ιδέα αυτή εξαρτάται από τις προτιμήσεις των ερωτηθέντων. Στη συνέχεια, μια άλλη μέθοδος είναι η διαδικασία της ιεραρχικής ανάλυσης που βασίζεται στη χρήση των συγκρίσεων κατά ζεύγη. Συγκρίνει τη σχετική σημασία ενός κριτηρίου με ένα άλλο. Τα κύρια πλεονεκτήματα είναι η ανοχή της ασυνέπειας και οι συγκρίσεις ανά ζεύγη τα οποία μπορούν εύκολα να αντιμετωπίζονται από την ανθρώπινη σκέψη. Αλλά αυτή η μελέτη είναι πιο χρονοβόρα από την κατανομή του προϋπολογισμού. Είναι προφανές ότι υπάρχει ανάγκη για [N * (N-1)] / 2 ζεύγη συγκρίσεων. Άλλα μειονεκτήματα είναι τα ίδια όπως και στην προηγούμενη μέθοδο, δηλαδή ο σχεδιασμός της έρευνας με λιγότερο από 10 δείκτες.

Για τους δείκτες ΕΕ2020 δεν υπάρχουν εφαρμογές που να βασίζονται σε συμμετοχικές μεθόδους. Έτσι, στη μελέτη μας θα ασχοληθούμε με την πρώτη ομάδα των μεθόδων στάθμισης (π.χ. στατιστικές μεθόδους). Οι συμμετοχικές μέθοδοι αναφέρονται μόνο για την κάλυψη όλων των προοπτικών που αφορούν την κατασκευή συστημάτων στάθμισης. Τα συστήματα στάθμισης που λαμβάνονται υπόψη στη μελέτη είναι: (i) ίση στάθμιση (ii) ανάλυση σε κύριες συνιστώσες (principal component analysis) και (iii) το όφελος της προσέγγισης με αμφιβολία. Όλη αυτή η ομάδα βασίζεται σε στατιστικές μεθόδους, οι οποίες αφορούν μόνο τα δεδομένα. Δεν υπάρχει καμία ανάγκη για οποιαδήποτε υποκειμενική κρίση. Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο ίσης στάθμισης, η ίδια βαρύτητα ορίζεται για κάθε δείκτη:

$$w_q = \frac{1}{Q} \tag{4}$$

όπου w_q είναι η βαρύτητα για τον q επιμέρους δείκτη (q = 1, ..., Q) για κάθε χώρα. Αυτό σημαίνει ότι όλοι οι επιμέρους δείκτες έχουν την ίδια βαρύτητα για όλες τις χώρες. Υπάρχει ο κίνδυνος ένας πυλώνας με τους περισσότερους δείκτες να έχει μεγαλύτερη επίδραση στον ΣΔ. Οι ίσες βαρύτητες μπορεί να είναι μια πιθανή επιλογή όταν δεν είναι σαφές για το τι άλλο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί. Η κύρια δυναμική της μεθόδου είναι η απλότητα.

Μια λεπτομερής περιγραφή της ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες (PCA) μπορεί να βρεθεί σε έναν μεγάλο αριθμό μελετών, όπως στις μελέτες των Manly (2004) και Morrison (2005), σε βιβλία ή εγχειρίδια σχετικά με το στατιστικό λογισμικό, π.χ. StatSoft (2011), και σε σχέση με τους σύνθετους δείκτες, όπως ο OECD (2008). Η PCA αναλύει τη δομή των δεδομένων. Πριν από τη χρήση της PCA ως μεθόδου στάθμισης, είναι χρήσιμο να τη χρησιμοποιήσουμε και ως επεξηγηματική ανάλυση. Η PCA εξηγεί τη διακύμανση των δεδομένων μέσω μερικών παραγόντων που είναι οι γραμμικοί συνδυασμοί των ακατέργαστων δεδομένων. Το αρχικό συσχετισμένο σύνολο δεικτών μετατρέπεται σε ένα νέο, μικρότερο σύνολο ασυσχέτιστων μεταβλητών. Το κίνητρο για τη χρήση της PCA ως μέθοδο στάθμισης είναι ότι λαμβάνει υπόψη συσχετίσεις μεταξύ των δεικτών.

Το όφελος της προσέγγισης αμφιβολίας [Benefit of Doubt Approach (BOD)] βασίζεται στο μοντέλο της Data Envelopment Analysis, DEA, η οποία χρησιμοποιείται συνήθως σε προβλήματα παραγωγής. Η χρήση της BOD (ή της DEA) ως

μέθοδο στάθμισης έχει υιοθετηθεί στη μελέτη των Cherchye et al. (2008). Δεν υπάρχει ένα σχέδιο στάθμισης για όλες τις χώρες. Κάθε χώρα έχει τις βαρύτητές της που είναι βέλτιστες γι' αυτή τη χώρα. Εγγυάται την καλύτερη δυνατή θέση για τη συγκεκριμένη χώρα μεταξύ όλων των άλλων χωρών στο δείγμα. Με οποιοδήποτε άλλο σχέδιο στάθμισης, η σχετική θέση αυτής της χώρας θα ήταν χειρότερη. Οι βέλτιστες βαρύτητες λαμβάνονται με την επίλυση της ακόλουθης περιορισμένης βελτιστοποίησης για κάθε χώρα:

$$CI_c^* = \max \sum_{q=1}^{Q} I_{qc} w_q \qquad (5)$$

Υπό τον περιορισμό

$$\sum_{q=1}^{Q} I_{qc} w_q \leq 1$$

$$w_q \geq 0$$

$$\forall k = 1,...,M;\ \forall q = 1,...,Q$$

όπου το c είναι οι χώρες και q οι επιμέρους δείκτες. Η επιλογή των βαρυτήτων που μεγιστοποιούν την τιμή του ΣΔ αποτελεί ένα πρόβλημα γραμμικού προγραμματισμού. Οι υψηλότερες σχετικές βαρύτητες αποδίδονται στους επιμέρους δείκτες για τους οποίους η χώρα j επιτυγχάνει την καλύτερη σχετική απόδοση σε σύγκριση με τις άλλες χώρες. Οι μόνοι περιορισμοί είναι η μη αρνητικότητα και η κανονικοποίησή τους. Ως αποτέλεσμα θα αποκτήσουμε τιμές για τον ΣΔ μεταξύ 0 και 1 και όσο υψηλότερη είναι η τιμή, τόσο καλύτερη είναι η απόδοση σε σχετικούς όρους. Για τις περισσότερες χώρες η τιμή του σύνθετου δείκτη θα μπορούσε να είναι ίση με 1. Το κύριο μειονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι χωρίς μια ρύθμιση των περιορισμών, η βαρύτητα δίνεται από έναν δείκτη του οποίου η χώρα είναι η καλύτερη (Cherchye et al., 2009). Τα αποτελέσματα επηρεάζονται από το γεγονός ότι οι χώρες που αποδίδουν πολύ καλά σε έναν μόνο δείκτη μπορούν να θεωρηθούν επιτυχείς. Παράλληλα, μια ρύθμιση των περιορισμών στις βαρύτητες θα πρέπει να λάβει υπόψη τις υποκειμενικές θέσεις. Στη μελέτη τους οι Cherchye et al. (2008) δίνουν ένα παράδειγμα για την περίπτωση του Δείκτη Τεχνολογικής Επίτευξης. Θέτουν σχετικούς περιορισμούς στις βαρύτητες που τους ονομάζουν περιορισμούς από μερίδια πίτας. Η ρύθμιση περιορισμών για κάθε δείκτη είναι επωφελής, αν υπάρχουν μερικά αποτελέσματα από μια συμ-

μετοχική προσέγγιση. Στην περίπτωσή μας δεν υπάρχουν περαιτέρω πληροφορίες διαθέσιμες, ως εκ τούτου δεν υπάρχουν περισσότεροι περιορισμοί για κάθε δείκτη από αυτούς που περιλαμβάνονται στην (5). Ένα άλλο μειονέκτημα είναι ότι δεν παρέχει βαθμολογίες, απλώς ως κατατάξεις. Για να είμαστε πιο σαφείς, υπάρχουν τιμές για την BOD, αλλά αυτές δεν είναι άμεσα συγκρίσιμες. Για τον λόγο αυτόν, η μελέτη δεν περιλαμβάνει τις τιμές από την BOD. Το δυνατό σημείο αυτής της μεθόδου είναι να κάνει μια μέθοδο συνάθροισης περιττή. Σε αυτή τη μελέτη, η επιλογή της μεθόδου συνάθροισης έχει νόημα μόνο για την ίση στάθμιση και τις βαρύτητες PCA.

Στην πράξη, η γραμμική συνάθροιση είναι η πιο διαδεδομένη. Η απλούστερη μέθοδος είναι η γραμμική μέθοδος:

$$CI_c = \sum_{q=1}^{Q} I_{qc} w_q \qquad (6)$$

Υπό τον περιορισμό

$$\sum_q w_q = 1 \qquad 0 \leq w_q \leq 1$$

Όπου I_{qc} είναι ένας κανονικοποιημένος δείκτης q (q=1,.....,Q) για τη χώρα c (c=1,..., M) και w_q είναι η βαρύτητα για τον δείκτη q (q=1,....,Q). Το βασικό θέμα της συνάθροισης είναι η αντιστάθμιση. Η γραμμική συνάθροιση υποδηλώνει πλήρη αντιστάθμιση. Η χαμηλή απόδοση σε έναν δείκτη μπορεί να αντισταθμιστεί από αρκετά υψηλές τιμές των άλλων δεικτών. Η εναλλαγή των δεικτών δεν είναι πάντα επιθυμητή. Σημειώστε ότι η πλήρης αντιστάθμιση θα μπορούσε να αποδυναμωθεί από το σύστημα στάθμισης. Ο OECD (2008) προτείνει επίσης διαφορετικές μεθόδους συνάθροισης: τη γεωμετρική συνάθροιση και τα μη αντισταθμιστικά πολλαπλά κριτήρια. Η γεωμετρική συνάθροιση είναι εν μέρει αντισταθμιστική, διότι ανταμείβει περισσότερες χώρες με υψηλότερες βαθμολογίες. Ως εκ τούτου, οι χώρες με χαμηλή βαθμολογία θα πρέπει να προτιμούν μια γραμμική παρά μια γεωμετρική συνάθροιση. Η γεωμετρική συνάθροιση είναι δυνατή για αυστηρώς θετικά στοιχεία. Η Πολυκριτήρια Ανάλυση αντιπροσωπεύει τη μη αντισταθμιστική προσέγγιση. Το μειονέκτημά της είναι η δυσκολία στον υπολογισμό, όταν ο αριθμός των χωρών είναι υψηλός. Σε αυτή την περίπτωση για τις 27 ευρωπαϊκές χώρες απαιτούνται 27 μεταθέσεις (Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. τη μελέτη των Munda and Nardo, 2009).

Ανάλυση Αξιοπιστίας

Αυτό το μέρος της κατασκευής του ΣΔ μπορεί να βοηθήσει ώστε να αντιμετωπίσει εναλλακτικούς σύνθετους δείκτες και επιπλέον να βελτιώσει τον ΣΔ. Η αβεβαιότητα και η ανάλυση ευαισθησίας αξιολογούν την αξιοπιστία του ΣΔ. Για την κατασκευή του ΣΔ υπάρχουν διάφορες υποκειμενικές κρίσεις οι οποίες πρέπει να γίνουν: η μέθοδος της κανονικοποίησης, η στάθμιση και η συνάθροιση. Σε αυτή τη μελέτη διεξάγεται μία σύγκριση πιθανών σεναρίων ανάλογα με το είδος των δεδομένων και των στατιστικών μεθόδων. Μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος της ανάλυσης αβεβαιότητας. Η μέση αλλαγή στην κατάταξη (7) είναι ένα εργαλείο για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας.

$$R_s = \frac{1}{M}\sum_{c=1}^{M}|Rank_{ref}(CI_C) - Rank\ (CI_c| \qquad (7)$$

Το μέτρο αυτό των αλλαγών στην κατάταξη υπολογίζεται ως η μέση τιμή της απόλυτης διαφοράς των κατατάξεων των χωρών σε σχέση με την κατάταξη που έχει ως αναφορά πάνω από όλες τις Μ χώρες.

4.3 Τρίτη μεθοδολογία

Αν, για παράδειγμα, ενδιαφερόμαστε για την εκτίμηση της απόστασης κάθε μέλους-κράτους από το 2011 στους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», τότε αυτή μπορεί να προσεγγιστεί μέσα από δύο διαφορετικές μεθόδους: Η πρώτη μέθοδος που υπολογίζει την απόσταση καθενός από τους οκτώ δείκτες ξεχωριστά ως έναν ενιαίο πίνακα και η δεύτερη παρέχει ένα ολοκληρωμένο μέτρο της απόστασης των οκτώ δεικτών με τη δημιουργία ενός σύνθετου δείκτη για την απόσταση κάθε μέλους-κράτους. Ένας δείκτης είναι ένα μέτρο χωρίς διαστάσεις που προκύπτει από τον συνδυασμό πολλών δεικτών μέσω μιας μαθηματικής συνάρτησης που τους συνθέτει (European Environment Agency, 2002). Η ενσωμάτωση του δείκτη σε έναν ενιαίο δείκτη είναι, ουσιαστικά, ένα μέσο με το οποίο ατομικοί και αρκετά διαφορετικοί δείκτες μπορούν με κάποιο τρόπο να προβληθούν μαζί για να παρέχουν μια ολιστική άποψη (Bell and Morse, 2003, p. 39).

Τα κύρια πλεονεκτήματα της χρήσης σύνθετων δεικτών (OECD, 2008, pp. 13-14) είναι ότι συνοψίζουν περίπλοκες και πολυδιάστατες περιπτώσεις, με σκοπό

να υποστηρίξουν αυτούς που λαμβάνουν τις αποφάσεις, αξιολογούν την πρόοδο των γεγονότων με την πάροδο του χρόνου, διευκολύνουν την επικοινωνία με το ευρύ κοινό και προωθούν την αξιοπιστία. Τα πιο ανησυχητικά θέματα που αφορούν την επεξεργασία των σύνθετων δεικτών (Booysen, 2002· Cherchye et al, 2008· Permanyer, 2011· Ravallion, 2010) είναι ο τρόπος χρήσης των μονάδων μέτρησης (πώς να συναθροιστούν μεταβλητές που εκφράζονται σε διαφορετικές μονάδες), καθώς και η κατανομή των βαρών μεταξύ των μεταβλητών στον σύνθετο δείκτη (πώς να συναθροίζουν τις μεταβλητές σε έναν ενιαίο δείκτη).

Η μέθοδος Distance P2 που προτείνεται από τον Pena Trapero (1977) λύνει προβλήματα, όπως η συνάθροιση μεταβλητών που εκφράζονται με διαφορετικές μονάδες μέτρησης, οι αυθαίρετες βαρύτητες και η υποκρισία της πληροφορίας και επαληθεύει τις ιδιότητες όπου ένας σύνθετος δείκτης πρέπει να πληροί για να παρέχει ένα αποδεκτό μέτρο: την ύπαρξη και την αποφασιστικότητα, τη μονοτονία, τη μοναδικότητα, την ποσοτικοποίηση, να είναι αναλλοίωτο, την ομοιογένεια, τη μεταβατικότητα, την πληρότητα, την προσθετικότητα, και να είναι αμετάβλητο σε σύγκριση με τη βάση αναφοράς (Zarzosa Espina and Somarriba Arechavala, 2013). Έτσι, στην παρούσα μελέτη εφαρμόζεται η μέθοδος Distance P2 για να μετρήσει την απόσταση των κρατών-μελών της EU28 το 2011 από τους στόχους της «Ευρώπης 2020», συνθέτοντας τη θέση κάθε χώρας με βάση έναν σύνθετο δείκτη (ο στόχος της απόστασης κάθε κράτους-μέλους j ή TDIj).

Ο σύνθετος δείκτης Distance P2 ορίζεται ως εξής:

$$DP2 = \sum_{i=1}^{n} \left(\frac{d_i}{\sigma_i} \right) \left(1 - R^2_{i,i-1,\ldots,1} \right)$$

με $R^2_1 = 0$

- n είναι ο αριθμός των δεικτών
- $d_i = d_i\left(j,*\right) = \left| x_{ji} - x_{*i} \right|$ είναι η διαφορά μεταξύ της τιμής που πήρε ο i δείκτης στη j χώρα-μέλος και το διάνυσμα αναφοράς $X_* = \left\{ x_{*1}, x_{*2}, \ldots, x_{*n} \right\}$
- σ_i είναι η τυπική απόκλιση του δείκτη i.
- $R^2_{i,i-1,\ldots,1}$ είναι ο συντελεστής προσδιορισμού στην πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση (Ordinary Least Squares – OLS) των x_i πάνω στα $x_{i-1}, x_{i-2}, \ldots, x_1$ και εκφράζει τη μεταβλητότητα των x_i που είναι γραμμικώς εξαρτημένα από τις μεταβλητές $x_{i-1}, x_{i-2}, \ldots, x_1$

Στην περίπτωσή μας, το διάνυσμα αναφοράς X * = {x * 1, x * 2, ..., x * n} περιλαμβάνει τους στόχους της «Ευρώπης 2020» για όλους τους δείκτες. Έτσι, στην περίπτωση που ένα κράτος-μέλος ανταποκριθεί επιτυχώς σε κάθε στόχο, θα πρέπει να αποδίδεται μηδενική τιμή στον σύνθετο δείκτη (δηλαδή, η απόσταση θα είναι μηδενική). Μια υψηλότερη τιμή του DP2 –σε απόλυτες τιμές– υποδεικνύει, επομένως, μεγαλύτερη απόσταση μεταξύ της πραγματικής κατάστασης και της επιθυμητής θεωρητικής κατάστασης (οι στόχοι για την «Ευρώπη 2020»). Έτσι κατασκευάστηκε ο σύνθετος δείκτης που μετρά την απόσταση μεταξύ κάθε κράτους-μέλους και των στόχων της «Ευρώπης 2020».

Ο σύνθετος δείκτης DP2 ξεπερνά τις δυσκολίες, όπως είναι η διαχείριση των μονάδων μέτρησης, η βαρύτητα που αποδίδεται για κάθε παρατηρήσιμη μεταβλητή και η υποκειμενικότητα της πληροφορίας. Καθώς η απόσταση διαιρείται με το σ_i, δηλαδή, $\frac{d_i}{\sigma_i}$, ο δείκτης είναι ταυτόχρονα εκφρασμένος σε μεικτές μονάδες και σταθμίζεται με την αντίστροφη της τυπικής απόκλισης. Αυτό εγγυάται ότι οι αποστάσεις των δεικτών αυτών με μεγαλύτερη διασπορά από τη μέση τιμή είναι λιγότερες σημαντικές για τον προσδιορισμό του σύνθετου δείκτη. Ο συντελεστής προσδιορισμού $R^2_{i,i-1,\dots,1}$ μετρά το ποσοστό της διακύμανσης κάθε δείκτη, ο οποίος εξηγείται από την εκτιμώμενη γραμμική παλινδρόμηση με τη χρήση των προηγούμενων δεικτών $x_{i-1}, x_{i-2}, \dots, x_1$. Ως αποτέλεσμα ο συντελεστής διόρθωσης ($1- R^2_{i,i-1,\dots,1}$) αποφεύγει την επανάληψη των πληροφοριών με την εξάλειψη των δεικτών των οποίων οι πληροφορίες περιέχονται στους προηγούμενες δείκτες. Δηλαδή όπως το ($1- R^2_{i,i-1,\dots,1}$) εκφράζει το μέρος της διακύμανσης των x_i που δεν εξηγείται από τα $x_{i-1}, x_{i-2}, \dots, x_1$ το κομμάτι που έχει ήδη εξηγηθεί από τους προηγούμενους δείκτες προκύπτει από τον πολλαπλασιασμό κάθε επιμέρους δείκτη με τον αντίστοιχο συντελεστή προσδιορισμού $R^2_{i,i-1,\dots,1}$

Το αποτέλεσμα για το DP2 ποικίλλει ανάλογα με τη σειρά εισόδου των δεικτών. Επομένως, είναι αναγκαίο να γίνεται η κατάταξη των δεικτών σχετικά με την ποσότητα των πληροφοριών που ο καθένας από αυτούς συμβάλλει στον σύνθετο δείκτη (από το μεγαλύτερο προς το μικρότερο). Δηλαδή ο πρώτος δείκτης που λαμβάνεται υπόψη θα πρέπει να είναι το στοιχείο που παρέχει τη μεγαλύτερη ποσότητα των πληροφοριών σχετικά με το βασικό θέμα που μετριέται και ούτω καθεξής. Ακολουθούμε τη μέθοδο κατάταξης που προτείνει ο Pena Trapero (1977), η οποία είναι μια επαναληπτική μέθοδος βασισμένη στη Fréchet Distance (DF), όπου όλοι οι συντελεστές προσδιορισμού R2 μηδενίζονται:

$$DF = \sum_{i=1}^{n}\left(\frac{d_i}{\sigma_i}\right) = \sum_{i=1}^{n}\left(\frac{\left|x_{ji} - x_{*i}\right|}{\sigma_i}\right);\ j = 1, 2, \ldots., m$$

Ο DF είναι η μέγιστη τιμή που μπορεί να φτάσει ο DP2. Στη συνέχεια εκτιμούμε τον απλό συντελεστή συσχέτισης r μεταξύ κάθε δείκτη και της απόστασης Fréchet και ταξινομούμε τους δείκτες από τον υψηλότερο στον χαμηλότερο, σύμφωνα με τις απόλυτες τιμές του απλού συντελεστή συσχέτισης. Στη συνέχεια, υπολογίζουμε την πρώτη απόσταση P2 για κάθε κράτος μέλος, ενσωματώνοντας τους δείκτες στην προκύπτουσα σειρά. Ως εκ τούτου, η κατάταξη των δεικτών γίνεται με την τοποθέτηση αυτών από την υψηλότερη στη χαμηλότερη τιμή σε σχέση με την απόλυτη τιμή του απλού συντελεστή συσχέτισης μεταξύ κάθε δείκτη και του DP2. Η διαδικασία συνεχίζεται επαναληπτικά μέχρις ότου η διαφορά μεταξύ δύο γειτονικών DP2 να είναι 0.

Για τη μέτρηση της απόστασης των EU28 κρατών μελών το 2011 από τους στόχους της «Ευρώπης 2020», η εφαρμοζόμενη μέθοδος συνάθροισης πρέπει να είναι μια μέθοδος για την απόσταση, όπως είναι η απόσταση σύμφωνα με τους Mahalanobis (1936) και Ivanovic (1963). Ωστόσο ο Pena Trapero (1977, pp. 66-72) δείχνει ότι η απόσταση του Mahalanobis δεν προσφέρει μια μοναδική λύση και δεν επαληθεύει τη μονοτονία και ότι η απόσταση του Ivanovic (1963) δεν επαληθεύει το κριτήριο της διεξοδικότητας. Ως εκ τούτου, ακολουθούμε τον DP2, δεδομένου ότι έχει κάποια πλεονεκτήματα σε σύγκριση με τις άλλες δύο μεθόδους.

Δεδομένα και Δείκτες

Αναλύουμε τον βαθμό επίτευξης των στόχων της «Ευρώπης 2020» για τα κράτη μέλη το 2011, με βάση τους οκτώ βασικούς δείκτες που επιλέγονται από τη Eurostat (Πίνακας 4.1). Η πρώτη στήλη του Πίνακα 4.1 περιέχει το όνομα του δείκτη, η δεύτερη στήλη την περιγραφή του και η τελευταία στήλη εμφανίζει τον στόχο του 2020 για καθένα από τους δείκτες.

Οι στόχοι των δεικτών 1, 2, 4, 6 και 7 έχουν καθοριστεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2010a). Για τους δείκτες 3 και 5 η Eurostat έχει εκτιμήσει τους στόχους μέσα από τη χρήση των μεθοδολογιών που επιτρέπουν συγκρίσεις μεταξύ των χωρών. Έχουμε εκτιμήσει τον στόχο για τον δείκτη 8. Τα μέτρα της φτώχειας διαφέρουν μεταξύ των κρατών-μελών και ο στόχος της ΕΕ 2020 έχει οριστεί ως μια μείωση κατά 20 εκατομμύρια του συνολικού αριθμού των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας (European Commission,

Πίνακας 4.1: Δείκτες και στόχοι για την «Ευρώπη 2020»

Δείκτες	Περιγραφή	Στόχοι 2020
+ Απασχόληση (1)	Ποσοστό απασχόλησης (%)	75
+ Έρευνα και Ανάπτυξη (2)	Επένδυση στην έρευνα και την ανάπτυξη ως % του ΑΕΠ	3
- Θερμοκήπιο (3)	Εκπομπές αερίων θερμοκηπίου (δείκτης 1990=100)	80
+ Ανανεώσιμες πηγές (4)	Ανανεώσιμη πηγή ενέργειας (%)	20
- Ενέργεια (5)	Κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας (δείκτης 2005=100)	86,5
- Απόφοιτοι (6)	Άτομα που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και κατάρτιση (%)	10
+ Εκπαίδευση (7)	Πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (%)	40
- Φτώχεια (8)	Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή αποκλεισμού (% του συνολικού πληθυσμού)	18,72

Πηγή: European Commission (2010a), Eurostat

2010a, p. 3). Ως εκ τούτου, έχουμε υπολογίσει το ποσοστό του πληθυσμού που θα πρέπει να βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού μέχρι το 2020, όπως φαίνεται παρακάτω. Το 2010, 116.300 άνθρωποι κινδύνευσαν να φτωχοποιηθούν και ο στόχος ήταν να μειωθεί ο αριθμός κατά 20 εκατομμύρια το 2020. Άρα ο στόχος είναι ότι μόνο 96.300 άνθρωποι (116.300-20.000) θα πρέπει να κινδυνεύσουν από φτώχεια μέχρι το 2020. Στη συνέχεια, διαιρούμε το 96.300 με τον εκτιμώμενο πληθυσμό το 2020 και το αποτέλεσμα είναι 514.365 άνθρωποι, δηλαδή για το 2020 ο στόχος για το ποσοστό του πληθυσμού που θα είναι σε κίνδυνο φτώχειας είναι 18,72%.

Η Απόσταση P2 επιλύεται λαμβάνοντας ως διάνυσμα αναφοράς τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για όλους τους δείκτες. Ως εκ τούτου, αν ένα κράτος-μέλος πετύχει όλους τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», θα πάρει μια μηδενική τιμή στον σύνθετο δείκτη Target Distance (TDI) (η απόσταση θα είναι μηδενική). Καθώς στοχεύουμε στην ποσοτικοποίηση της απόστασης κάθε κράτους μέλους για κάποιο έτος από τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», ορισμένα στοιχεία των δεικτών πρέπει να μετατραπούν πριν

υπολογιστεί ο σύνθετος δείκτης Target Distance (TDI) για την απόκτηση λογικών αποτελεσμάτων:

Αν TDIj = 0, το j κράτος-μέλος έχει ήδη πετύχει όλους τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020».

Αν TDIj> 0, το j κράτος-μέλος δεν έχει πετύχει όλους τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020».

Ο μετασχηματισμός των στοιχείων περιλαμβάνει την τοποθέτηση της τιμής του στόχου i στον δείκτη i για το κράτος μέλος j που έχει ήδη επιτύχει τον στόχο του 2020, επισήμως:

Αν xji> xki, τότε μπορούμε να έχουμε xji = xki.

Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι το 2011 ένα κράτος-μέλος έχει επενδύσει το 4,5% του ΑΕΠ σε έρευνα και ανάπτυξη, το οποίο είναι μεγαλύτερο από τον στόχο του 3% για το 2020. Χωρίς κανένα μετασχηματισμό, η απόσταση di = di (j, k) = | xji - xki | θα είναι 1,5. Δεδομένου ότι ο δείκτης DP2 υπολογίζεται ως το άθροισμα των αποστάσεων σταθμισμένο από τον παράγοντα διόρθωσης και διαιρεμένο με την τυπική απόκλιση, το αποτέλεσμα αυτό θα ήταν παραπλανητικό. Συγκεκριμένα, αυτό το κράτος-μέλος θα αποκτούσε μια τιμή για το TDI, η οποία θα αντιστοιχούσε σε μεγαλύτερη απόσταση από τους στόχους της «Ευρώπης 2020» από αυτήν που έχει πραγματικά. Για να ξεπεραστεί αυτό το πρόβλημα, προτείνουμε να το θέσουμε αυτό ως την αντίστοιχη τιμή του στόχου, δηλαδή, xji = 3%, έτσι ώστε η di θα είναι μηδενική (ο στόχος επιτυγχάνεται).

4.4 Τέταρτη μεθοδολογία

Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, η στρατηγική «Ευρώπη 2020» εστιάζει σε πέντε βασικούς στόχους: την απασχόληση, την καινοτομία, το κλίμα/ενέργεια, την εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη (European Commission, 2010a). Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογραμμίζει τον καθοριστικό ρόλο της κοινωνικής ένταξης που επίσης σχετίζεται με τη σημερινή οικονομική κρίση: «οι ισορροπημένες και ενεργές στρατηγικές ένταξης, συνδυάζοντας επαρκή εισοδηματική στήριξη, πρόσβαση στην αγορά εργασίας και στις κοινωνικές υπηρεσίες, μπορεί να συμφιλιώσει τους στόχους για την καταπολέμηση της φτώχειας, την αύξηση της συμμετοχής στην αγορά εργασίας και την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των κοινωνικών δαπανών [...]. Οι ολοκληρωμένες στρατηγικές για την αντι-

μετώπιση του αποκλεισμού στέγης και των αστέγων έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις πολιτικές μετά την κρίση, με σκοπό να οικοδομηθούν συνεκτικές και περιβαλλοντικά βιώσιμες κοινωνίες» (European Commission, 2010b, p. 6).

Με αυτή την τέταρτη μεθοδολογία επικεντρωνόμαστε στην κοινωνική ένταξη, καθώς έχει αποκτήσει πρωταρχικό ρόλο στους θεσμούς και στον πολιτικό διάλογο και έχει κερδίσει προσοχή από τους κοινωνικούς επιστήμονες, καθώς και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Ενδεικτικά έχουν ασχοληθεί οι Duffy (1995), Room (1995), Klasen (1998), Sen (1998), Mejer (2000), Berger-Schmitt and Noll (2000), Atkinson et al. (2002), Tsakloglou and Papadopoulos (2002).

Δεν υπάρχει ένας μονοσήμαντος ορισμός της κοινωνικής ένταξης, αλλά υπάρχουν διάφορες ερμηνείες που τονίζουν κάποιες συγκεκριμένες πτυχές. Για παράδειγμα, ο Sen (1998) ορίζει την κοινωνική ένταξη ως μια ευρεία έννοια που καλύπτει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων. Έτσι, στο πλαίσιο της κοινωνικής ένταξης θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε διάφορα φαινόμενα, όπως είναι η φτώχεια, η στέρηση, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, η ανεργία ή άλλα μειονεκτήματα της αγοράς εργασίας, οι κακές συνθήκες στέγασης και η έλλειψη πρόσβασης σε κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς. Με μια πιο πρόσφατη προσέγγιση, η κοινωνική ένταξη θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως η ικανότητα ενός ατόμου να συμμετάσχει στις βασικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες της κοινωνίας που ζει (Chakravarty and D'Ambrosio, 2006· Bellani and D'Ambrosio, 2011). Αντιστοίχως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ορίζει την κοινωνική ένταξη ως: «μια διαδικασία η οποία εξασφαλίζει ότι όσοι βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού θα πρέπει να εξασφαλίσουν τις ευκαιρίες και τους πόρους που απαιτούνται για την πλήρη συμμετοχή στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή και να απολαμβάνουν ένα επίπεδο διαβίωσης και ευημερίας που θεωρείται φυσιολογικό στην κοινωνία που ζουν. Διασφαλίζει ότι έχουν μια μεγαλύτερη συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων που επηρεάζει τη ζωή και την πρόσβασή τους σε θεμελιώδη δικαιώματά τους» (European Commission, 2005, p. 10).

Παρά το γεγονός ότι ένας μονοσήμαντος ορισμός της κοινωνικής ένταξης φαίνεται πολύ δύσκολο να επιτευχθεί, οι ακαδημαϊκές και οι θεσμικές συζητήσεις συμφώνησαν να διαχειριστούν την έννοια της κοινωνικής ένταξης με μια σχετική, δυναμική και πολυδιάστατη προοπτική (Berghman, 1995· Room, 1995· Jordan, 1996· Atkinson, 1998· Peace, 2001). Η «σχετικότητα» σημαίνει ότι ένα άτομο είναι κοινωνικά ενταγμένο μόνο σε σχέση με τα άλλα μέλη της κοινωνίας

του, και μια απόλυτη προϋπόθεση κοινωνική δεν υπάρχει. Ο «δυναμισμός» αναφέρεται στην εμμονή ή στη μεταβολή με την πάροδο του χρόνου, γεγονός που καθιστά την κοινωνική ένταξη μια διαδικασία και όχι μια κατάσταση. Η «πολυδιάσταση» σημαίνει ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη ένας αριθμός διαφορετικών παραγόντων, η επιλογή των οποίων δεν είναι πάντοτε προφανής. Σε γενικούς όρους, οι οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες συμβατικά θεωρούνται η μεγαλύτερη αιτία του κοινωνικού αποκλεισμού, αλλά σε πολλές περιπτώσεις, ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει θεωρηθεί ως πρόβλημα που καθορίζεται από τις συσχετίσεις ανάμεσα στη χαμηλή εισοδηματική κατάσταση, στην κακή κατάσταση της αγοράς εργασίας και στα μειονεκτήματα όσον αφορά τα μη νομισματικά ζητήματα της ζωής (Eurostat, 2010· UN, 2010).

Εν συντομία, η κοινωνική ένταξη φαίνεται να είναι περισσότερο συνδεδεμένη με τρεις μακροοικονομικές διαστάσεις (Commins, 1993· Berghman, 1995· Burchardt et al, 1999· Bhalla και Lapeyre, 2004· Pirani, 2011): (1) η «οικονομική» διάσταση αναφέρεται κυρίως σε νομισματικά και χρηματοπιστωτικά θέματα, δηλαδή το εισόδημα ή την ικανότητα αποθήκευσης, (2) η «κοινωνική» διάσταση: είναι οι κοινωνικές σχέσεις με την οικογένεια, τους φίλους, τους γείτονες, την τοπική κοινότητα, την κοινωνική συμμετοχή κτλ., (3) η «θεσμική» διάσταση αφορά τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και του κράτους. Παρ' όλα αυτά, η οικονομική κατάσταση θεωρείται η κύρια αιτία του κοινωνικού αποκλεισμού.

Δυστυχώς, με την πρόοδο της παγκοσμιοποίησης, η ανισότητα και ο αποκλεισμός δεν συνεχίστηκαν μόνο αλλά αυξήθηκαν σε πολλά μέρη του κόσμου και γι' αυτό, η προώθηση της κοινωνικής ένταξης είναι ακόμα πιο αναγκαία για τη δημιουργία μιας ασφαλέστερης και πιο σταθερής κοινωνίας (Noll, 2011). Αυτό, πέρα από την αναμφισβήτητη σημασία του οικονομικού παράγοντα, έχει δώσει μια ακόμα ευκαιρία για να μελετηθεί η κοινωνική περιθωριοποίηση που σχετίζεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό (Atkinson et al, 2004· Scutella et al., 2009). Στην πραγματικότητα, με σκοπό την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας, το 2000, και το επακόλουθο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Laeken, το 2001, δημιούργησαν ένα υψηλότερο συντονισμό μεταξύ των εθνικών κοινωνικών πολιτικών που βασίζονταν σε κοινόχρηστα προγράμματα και δείκτες (European Commission, 2009).

Φυσικά η απουσία ενός καθαρού και σαφή ορισμού της κοινωνικής ένταξης καθιστά δύσκολο να επινοηθούν αξιόπιστα μέτρα που έχουν ένα σημαντι-

κό αντίκτυπο. Ωστόσο έχουν γίνει πολλές καλές προσπάθειες στη βιβλιογραφία (Berman and Phillips, 2000· Tsakloglou and Papadopoulos, 2002· Chakravarty and D'Ambrosio, 2006· Robila, 2006· Wilson, 2006· Whelan et al., 2012). Επιπλέον, οι εμπειρικές εφαρμογές είναι απαραίτητα περιορισμένες σε μερικές διαστάσεις καθώς ορισμένες κατηγορίες κοινωνικής ένταξης είναι αδύνατον να μετρήσουν χρησιμοποιώντας τα διαθέσιμα στοιχεία (Burchardt et al., 2002· Bohnke, 2008) ή σε άλλες περιπτώσεις οι εμπειρικές εφαρμογές είναι περιορισμένες σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο (Burchardt et al., 1999) ή σε μια συγκεκριμένη πτυχή (Whelan and Maitre, 2005).

Σε αυτή τη μελέτη θα ακολουθήσουμε μια προσέγγιση που επιτρέπει έναν σαφή ορισμό κάποιων περιορισμένων διαστάσεων, αλλά σωστά και εύκολα ανιχνεύσιμων στις ευρωπαϊκές χώρες και συνεπώς με τις πολιτικές που εκφράζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εν συντομία, σύμφωνα με την προσέγγιση της ΕΕ, περιλαμβάνουμε μόνο τα θέματα που σχετίζονται με την οικονομική και υλική στέρηση, την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και την εκπαίδευση. Αυτή είναι μια απλούστευση χρήσιμη για τον στόχο μας και αναμφίβολα για άλλα θέματα που σχετίζονται με τους κοινωνικούς και θεσμικούς παράγοντες, οι οποίοι θα αποτελέσουν ένα μέρος από τη μελλοντική μας έρευνα.

Μέτρηση της Κοινωνικής Ενσωμάτωσης

Οι βασικές αρχές για την κατασκευή ενός συνόλου δεικτών κοινωνικής ένταξης περιέχονται στη μελέτη των Atkinson et al. (2002), ένα σημαντικό βιβλίο που εκδόθηκε στο πλαίσιο της διαδικασίας της Λισαβόνας κατά τη διάρκεια της βελγικής προεδρίας. Ειδικότερα, για να αξιολογηθεί το επίπεδο της κοινωνικής ένταξης στην Ευρώπη, ένας αριθμός διαφόρων παραγόντων πρέπει να ληφθεί υπόψη, όπως: (i) η παροχή ενός διαδεδομένου ορισμού, (ii) ο προσδιορισμός των διαστάσεων που τον συνθέτουν, (iii) η αναγνώριση ενός θεωρητικού πλαισίου για τους δείκτες που θα χρησιμοποιηθούν, (iv) η ύπαρξη μιας σειράς δεικτών για τους οποίους υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία που αφορούν τις περισσότερες χώρες και είναι σε θέση να εκπροσωπούν τις σχετικές πλευρές των διαφορετικών διαστάσεων της κοινωνικής ένταξης (Social Protection Committee, 2003· Saltelli et al., 2011). Στην πραγματικότητα, η υιοθέτηση ενός κοινού συνόλου δεικτών μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας πιο συνεκτικής πολιτικής, εξετάζοντας την εξέλιξη των ευρωπαϊκών χωρών σχετικά με ορισμένα σημεία αναφοράς. Εντούτοις, αν και ένας μεγάλος αριθμός δεικτών χρειάζεται για να εκτιμηθεί σωστά η πολυ-

διάστατη φύση της κοινωνικής ένταξης, οι εμπειρικές δυσκολίες που συνδέονται με τη διαθεσιμότητα των στοιχείων υποδεικνύει μια ταξινόμηση μεταξύ πρωτογενών δεικτών και δευτερογενών δεικτών. Στην πρώτη κατηγορία υπάρχει ένας περιορισμένος αριθμός δεικτών που καλύπτει τους γενικούς τομείς που έχουν θεωρηθεί ως τα σημαντικότερα στοιχεία για να καταλήξει κανείς στην κοινωνική ένταξη. Στη δεύτερη κατηγορία υπάρχουν δείκτες οι οποίοι υποστηρίζουν τους πρωτογενείς δείκτες και περιγράφουν άλλες διαστάσεις της κοινωνικής ένταξης (Atkinson, 2002· Marlier, 2003).

Ακολουθώντας τις αρχές αυτές, η Eurostat δημοσιεύει τρία επίπεδα δεικτών κοινωνικής ένταξης. Το Επίπεδο 1 ή ο βασικός δείκτης είναι «οι άνθρωποι κινδυνεύουν από τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό». Πρόκειται για μια συνολική εικόνα του φαινομένου που συγκεντρώνει τον αριθμό των ατόμων τα οποία βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας ή έχουν σοβαρές υλικές στερήσεις ή ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Τα άτομα που βρίσκονται σε πολλούς επιμέρους δείκτες υπολογίζονται μόνο μία φορά. Αυτός ο δείκτης έχει μεγάλη επικοινωνιακή αξία, είναι ισχυρός και είναι διαθέσιμος γενικά, για τις περισσότερες χώρες μέλη της ΕΕ για μια περίοδο τουλάχιστον πέντε χρόνια. Το Επίπεδο 2 περιλαμβάνει τους επιχειρησιακούς δείκτες που σχετίζονται με τους επιχειρησιακούς στόχους της Στρατηγικής για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΣΑΑ). Αυτοί είναι οι κύριοι δείκτες σε αυτά τα επιμέρους θέματα. Είναι ισχυροί και είναι διαθέσιμοι για τα περισσότερα κράτη της ΕΕ χώρες για ένα ελάχιστο χρονικό διάστημα τριών ετών. Το Επίπεδο 3 αποτελείται από επεξηγηματικούς δείκτες που σχετίζονται με τις δράσεις που περιγράφονται στη ΣΑΑ ή άλλα ζητήματα τα οποία είναι χρήσιμα για την ανάλυση της προόδου όσον αφορά τους στόχους της στρατηγικής. Αν και η πολυδιάστατη φύση της κοινωνικής ένταξης είναι ευρέως αποδεκτή, ορισμένες διαστάσεις έχουν παραμεληθεί κατά τη στιγμή της μέτρησης. Στην πραγματικότητα, οι δείκτες της ΕΕ είναι πολύ καλύτερα ανεπτυγμένοι για τη φτώχεια, τις υλικές στερήσεις, την αγορά εργασίας και το επίπεδο της εκπαίδευσης απ' ό,τι για τις πολιτικές ή πολιτισμικές διαστάσεις (Berger-Schmitt and Noll, 2000).

Ως εκ τούτου, προκειμένου να κατασκευαστεί ένας σύνθετος δείκτης της κοινωνικής ένταξης για τις ευρωπαϊκές χώρες, το Επίπεδο 2 φαίνεται η πλέον αποτελεσματική και συνεπής επιλογή, και αυτό επειδή οι δείκτες σε αυτό το επίπεδο αποτελούν τους επιχειρησιακούς στόχους της ευρωπαϊκής στρατηγικής. Επι-

πλέον, δεν επικαλύπτονται (σε αντίθεση με το Επίπεδο 3, όπου οι πληροφορίες συχνά ταξινομούνται ανάλογα με την ηλικία, το φύλο ή τον τύπο νοικοκυριού), και έχουν μια καλή κάλυψη τόσο χρονική όσο και εδαφική. Πιο αναλυτικά, το Επίπεδο 2 προσδιορίζει τέσσερις πυλώνες που συνδέονται με τέσσερις συγκεκριμένους δείκτες.

1. Οι άνθρωποι που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (ποσοστό του συνολικού πληθυσμού). Αυτός ο δείκτης είναι ο πιο συχνόχρηστος σε συνθήκες φτώχειας. Μετρά το ποσοστό των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο νομισματικής φτώχειας. Τα άτομα βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας, αν το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημά τους είναι μικρότερο από το όριο του κινδύνου φτώχειας, το οποίο υπολογίζεται στο 60% του εθνικού διάμεσου μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις.
2. Τα άτομα με σοβαρές υλικές στερήσεις (ποσοστό του συνολικού πληθυσμού). Αυτός ο μη νομισματικός δείκτης παρέχει συμπληρωματικές πληροφορίες σε σύγκριση με εκείνες που βασίζονται στο εισόδημα, το οποίο, αντιθέτως, δεν παρέχει πληροφορίες σχετικά με τους πόρους ή το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών. Αυτός ο δεύτερος δείκτης καλύπτει θέματα που αφορούν την οικονομική πίεση και τα διαρκή αγαθά. Τα άτομα με σοβαρές υλικές στερήσεις έχουν συνθήκες διαβίωσης περιορισμένες λόγω της έλλειψης πόρων και δεν μπορούν να αντέξουν τουλάχιστον τέσσερα από τα ακόλουθα: να πληρώσουν το ενοίκιο ή τους λογαριασμούς κοινής ωφέλειας, να κρατήσουν το σπίτι τους επαρκώς ζεστό, να πληρώσουν μη προγραμματισμένα έξοδα, να φάνε κρέας, ψάρι ή μια ισοδύναμη πρωτεΐνη κάθε δεύτερη ημέρα, να πραγματοποιήσουν για μια εβδομάδα διακοπές μακριά από το σπίτι, να έχουν αυτοκίνητο, πλυντήριο ρούχων, έγχρωμη τηλεόραση ή τηλέφωνο.
3. Οι άνθρωποι που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας (ποσοστό επί του συνόλου του πληθυσμού). Η πολιτική ατζέντα της ΕΕ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην αύξηση της απασχόλησης και της καλής ποιότητας θέσεων εργασίας θεωρώντας ότι είναι οι πιο αποτελεσματικοί τρόποι για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα πρόσωπα θεωρούνται ότι ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας, εάν είναι ηλικίας 0-59 ετών και τα εργαζόμενα μέλη της οικογένειας έχουν εργαστεί λιγότερο από το 20% του δυνητικού τους κατά τη διάρκεια του παρελθόντος έτους. Η έλλειψη απασχόλησης χαρακτηρίζει κάποια κοινωνικά κόστη: αυτό συνεπάγεται απώλεια εσόδων τόσο για τους ιδιώτες όσο και για την κοινωνία και

περισσότερο περιλαμβάνει μια ρήξη στον παραγωγικό ρόλο των ατόμων, ενώ δημιουργεί απώλειες που αφορούν την κοινωνική νομιμοποίηση και την κοινωνική κατάσταση των άλλων ανθρώπων (Atkinson, 1998). Σε γενικές γραμμές, η συμμετοχή στην αγορά εργασίας είναι ένας τρόπος για να αναπτυχθούν κοινωνικές επαφές και κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.

4. Η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου (ποσοστό επί του συνόλου). Τα χαμηλά μορφωτικά επίπεδα είναι συχνά εμπόδιο στην απασχόληση και αποτελεί προϋπόθεση του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο δείκτης αυτός ορίζεται ως το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 18-24 ετών που έχει το πολύ απολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και δεν έχει συνεχίσει σε περαιτέρω εκπαίδευση ή κατάρτιση. Σημειώνουμε ότι στην ημερήσια διάταξη της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» περιλαμβάνεται ο στόχος για την απασχόληση και την εκπαίδευση, θεωρώντας ότι είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες που σχετίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό των ατόμων.

Αυτοί οι τέσσερις δείκτες έχουν διαφορετική σημασία ανάλογα με το περιεχόμενο κάθε χώρας. Για παράδειγμα, στις φτωχότερες χώρες το υλικό και τα βασικά προϊόντα έχουν μεγαλύτερη σημασία απ' ό,τι στις πλουσιότερες χώρες. Η διανεμητική δικαιοσύνη μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντική, ειδικά για τις χώρες με χαμηλό εισόδημα, μεγάλες ανισοκατανομές εισοδήματος και ανεπαρκή παρουσία του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Επιπλέον, το διαφορετικό κράτος πρόνοιας παίζει σημαντικό ρόλο. Στην πραγματικότητα, οι οικονομικές δυσκολίες, ο περιορισμός πρόσβασης στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών, οι περιπτώσεις ασθένειας ή αναπηρίας θα μπορούσαν να μετριαστούν από την επίδραση των πολιτικών κοινωνικής προστασίας, μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων και των μέτρων κοινωνικής πρόνοιας (Atkinson, 1998· Mayes et al., 2001· Bhalla and Lapeyre, 2004).

Εδώ θα μελετήσουμε τις 28 χώρες-μέλη της ΕΕ. Αυτές οι χώρες είναι πολύ διαφορετικές μεταξύ τους ως προς την πολιτιστική, θεσμική και ιστορική διάσταση, αλλά ανήκουν σε μία κοινή ευρωπαϊκή ένωση και διαθέτουν κοινές πολιτικές οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Οι τέσσερις δείκτες υπολογίζονται σε μακροοικονομικό επίπεδο. Αυτό εξασφαλίζει μια πιο ισχυρή συγκρισιμότητα και ξεπερνιούνται κάποιοι περιορισμοί που σχετίζονται με τους διαφορετικούς τρόπους (μικρο -ή μακρο- επίπεδο) συλλογής δεδομένων σε κάθε χώρα ή με τις διαφορετικές ερμηνείες των ίδιων δεδομένων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως έχει οριστεί, οι υψηλότερες τιμές από τους τέσσερις δείκτες εκφράζουν μεγαλύτερο ποσοστό κοινωνικού αποκλεισμού και, ως εκ τούτου, χαμηλότερο ποσοστό κοινωνικής ένταξης. Στην πραγματικότητα, στην πρώτη περίπτωση, η χρήση των δεικτών, ακριβώς όπως προωθείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μας επιτρέπει να διατηρούμε μια ισχυρή σύνδεση με τους στόχους που ορίστηκαν από τις ευρωπαϊκές στρατηγικές και μας εξασφαλίζει μια εύκολη σύγκριση με τα στοιχεία της Eurostat και με τον αντίστοιχο βασικό δείκτη.

Αναμφισβήτητα, η χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση είχε αντίκτυπο στις τιμές αυτών των δεικτών, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα τελευταία χρόνια οι διαφορές και η μεταβλητότητα ανάμεσα στις χώρες. Δεν είναι ασυνήθιστο να βρεθεί μια χώρα να έχει μια καλή θέση σε έναν δείκτη και, την ίδια στιγμή, μια κακή θέση σε έναν άλλο δείκτη. Έτσι, ο συνυπολογισμός των τεσσάρων δεικτών σε μια ενιαία μέτρηση για την κοινωνική ένταξη φαίνεται να έχει μεγάλη σημασία στην παροχή μοναδικών πληροφοριών σχετικά με την κατάσταση της χώρας και στον προσδιορισμό των κατευθύνσεων για τη βελτίωση των ευρωπαϊκών πολιτικών.

Εν κατακλείδι, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η επιλογή των δεικτών πηγάζει μέσα από τις τρέχουσες ευρωπαϊκές πολιτικές και από τη διαθεσιμότητα των στοιχείων, αλλά είναι αναμφισβήτητο το ενδιαφέρον να συμπεριληφθεί στον σύνθετο δείκτη σε μελλοντικές έρευνες ένα ευρύτερο φάσμα οικονομικών, κοινωνικών και θεσμικών παραγόντων που αφορούν, για παράδειγμα, την υγεία, την πολιτική συμμετοχή, την ένταξη ειδικών κατηγοριών, όπως είναι οι μετανάστες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι εθνικές μειονότητες. (Micklewright, 2002).

Ο Σύνθετος δείκτης της Κοινωνικής Ενσωμάτωσης

Η κατασκευή ενός σύνθετου δείκτη δεν είναι ένα ασήμαντο εγχείρημα. Το γεγονός της άμεσης σύνθεσης παρουσιάζει, βέβαια, ορισμένα μειονεκτήματα και κινδύνους. Η σύνθεση αναπόφευκτα μειώνει τις πληροφορίες και συχνά χρησιμοποιεί υποκειμενικές επιλογές που χρήζουν κριτικής. Ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις, μπορεί να αποτελέσει ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για την παροχή μιας σαφούς εικόνας της ανάλυσης για τον καθορισμό των κατάλληλων πολιτικών.

Η σταθμισμένη αριθμητική μέση τιμή $\sum_{j=1}^{n} w_j I_{ij}$ είναι ο ευκολότερος τρόπος για να δημιουργήσουμε έναν σύνθετο δείκτη, αν και η παραδοσιακή προσθετική προσέγγιση επισημαίνει κάποιους σοβαρούς περιορισμούς. Ένα μη επιθυμητό

χαρακτηριστικό των αθροιστικών συναθροίσεων είναι η πλήρης αντιστάθμιση. Αντιθέτως, η γεωμετρική συνάθροιση είναι μια λιγότερο αντισταθμιστική προσέγγιση και προσφέρει καλύτερα κίνητρα σε όσες χώρες επιθυμούν να βελτιώσουν τις χαμηλές επιδόσεις τους. Στην πραγματικότητα, η οριακή χρησιμότητα του πολλαπλασιαστικού σύνθετου δείκτη είναι μεγαλύτερη αν η τιμή του δείκτη είναι χαμηλή (OECD, 2008).

Με αυτό ως κύριο κίνητρο χρησιμοποιούμε τη μέθοδο του σταθμισμένου προϊόντος για την κατασκευή του σύνθετου δείκτη της κοινωνικής ενσωμάτωσης (SI), που διατυπώνεται ως εξής:

$$SI_i = \prod_{j=1}^{n} I_{ij}^{wj} \quad (1)$$

όπου το I_{ij} είναι ο j βασικός δείκτης της κοινωνικής ενσωμάτωσης (j=1,…,n) για τη i χώρα (i = 1,…,m) με βαρύτητα w_j. Εδώ n = 4 και m = 28. Ο SI_i είναι όπως η γεωμετρική μέση τιμή.

Επιπλέον, τα αποτελέσματα μπορεί να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις επιλεγμένες βαρύτητες. Για την αποφυγή υποκειμενικών επιλογών που εύκολα επικρίνονται, σε αυτή τη μελέτη οι βαρύτητες wj προσδιορίζονται ενδογενώς με έναν αυτόματο μηχανισμό που βασίζεται σε ένα πολλαπλασιαστικό μοντέλο βελτιστοποίησης παρόμοιο με ένα DEA-BOD μοντέλο το οποίο γράφεται ως εξής (Zhou et al. 2007, 2010· Cherchye et al., 2008):

$$SI_i = \max_{w} \prod_{j=1}^{n} I_{ij}^{wj} \quad (2)$$

Υπό τον περιορισμό

$$\prod_{j=1}^{n} I_{ij}^{wj} \leq e$$

$$w_j \geq 0$$

Με τον τρόπο αυτόν, ο σύνθετος δείκτης προκύπτει από τον πολλαπλασιασμό των τεσσάρων βασικών δεικτών της κοινωνικής ενσωμάτωσης με βαρύτητες υπολογισμένες στις καλύτερες δυνατές συνθήκες. Εν ολίγοις, μια χαμηλή τιμή του σύνθετου δείκτη SI_i, που σημαίνει και χαμηλή κοινωνική ένταξη για την i-

χώρα, οφείλεται στις χαμηλές τιμές των δεικτών που τον συνθέτουν και δεν μπορούν να αποδοθούν σε συγκεκριμένες βαρύτητες και υπολογίζεται πάντοτε ώστε να επιτύχει το καλύτερο, δηλαδή το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα για την i-χώρα σε σύγκριση με τη χώρα αναφοράς. Στην πραγματικότητα, ο σύνθετος δείκτης ορίζεται ως ο λόγος της πραγματικής απόδοσης μιας χώρας σε σύγκριση με την απόδοση αναφοράς και η μέγιστη τιμή του είναι το πολύ ίση με e = 2,718281828.

Αναζητώντας τις καλύτερες τιμές, το πρόβλημα βελτιστοποίησης θα μπορούσε να δώσει μηδενική βαρύτητα σε ορισμένους δείκτες και να δώσει πολύ μεγαλύτερο βάρος σε άλλους δείκτες: αυτό δεν είναι επιθυμητό, αν όλες οι τέσσερις διαστάσεις είναι θεωρητικά σχετικές. Επίσης, αυτό δεν συνεπάγεται μοναδική κατάταξη και σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις δεν υπάρχει εφικτή λύση. Για τους λόγους αυτούς, προσθέτουμε συγκεκριμένους περιορισμούς στις βαρύτητες και ειδικότερα, προσθέτουμε ανάλογους περιορισμούς στο υπόδειγμα (2):

$$\left(\prod_{j=1}^{n} I_{ij}^{wj}\right)^{L} \leq I_{ij}^{wj} \leq \left(\prod_{j=1}^{n} I_{ij}^{wj}\right)^{U} \qquad (3)$$

Τα L και U που κυμαίνονται μεταξύ 0 και 1 και αντιπροσωπεύουν τα κάτω και άνω όρια (σε ποσοστιαίους όρους) για τη συμβολή του j δείκτη (Cherchye et al., 2008). Για την αποφυγή μηδενικών βαρυτήτων, θέτουμε L = 20% και το U καθορίζεται ανάλογα για τις 28 χώρες και τους τέσσερις βασικούς δείκτες. Τα διαφορετικά όρια δεν δίνουν λύση στο μαθηματικό πρόβλημα ή οδηγούν σε έναν υπερβολικό αριθμό χωρών αναφοράς ή επίσης σε μια αδικαιολόγητη ανισορροπία του ρόλου των δεικτών.

Σημειώνουμε ότι το πολλαπλασιαστικό πρόβλημα βελτιστοποίησης (2) και (3) είναι μη γραμμικό, και άρα λύνουμε το ισοδύναμο γραμμικό πρόβλημα λαμβάνοντας υπόψη λογαρίθμους με βάση το e, ενώ στο τέλος είναι εύκολο να υπολογίσουμε τον πρωτότυπο πολλαπλασιαστικό δείκτη SI. Αν η κοινωνική ένταξη είναι υψηλότερη, τότε η τιμή του SI είναι υψηλότερη, όπου SI = e υποδεικνύει τη χώρα αναφοράς.

Σημειώνουμε ότι η μέγιστη τιμή είναι πάντα e, αλλά η ελάχιστη εμπειρική μπορεί να αλλάξει. Έτσι, για να έχουμε εύκολη και ακριβή σύγκριση οι τιμές κανονικοποιούνται με το σχετικό εύρος της διακύμανσης. Με τον τρόπο αυτό, η νέα βαθμολογία κλιμακώνεται από το 0 (η χειρότερη τιμή κοινωνικής ένταξης μεταξύ

των 28 χωρών) και 1 (η καλύτερη τιμή της κοινωνικής ένταξης ή χώρα αναφοράς).

Επιπλέον, η διαθεσιμότητα των πληροφοριών την περίοδο 2010-2014 χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό ενός απλού δείκτη μεταβλητότητας των χωρών (MI) με βάση τις ετήσιες αλλαγές στην κατάταξη (ΔR) κατάλληλα σταθμισμένες με τις ετήσιες διαφορές της βαθμολογίας (ΔS).

$$MI_i = \sum_{t=2011}^{2014} \left(-\Delta R_{t,i}\right)\left|\Delta S_{t,i}\right| / \sum_{i=1}^{m}\left|\Delta S_{t,i}\right| \quad (4)$$

Αυτός ο δείκτης μεταβλητότητας έχει θετικές/αρνητικές τιμές, εάν με την πάροδο του χρόνου η i-χώρα έχει μια καθαρή βελτίωση/επιδείνωση της θέσης της στον τομέα της κοινωνικής ένταξης.

5. Μεθοδολογική προσέγγιση και δεδομένα

5.1 Μεθοδολογία

Όταν ξεκίνησε η ιδέα της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», τρεις διαστάσεις της ανάπτυξης θεωρήθηκαν ως βασικοί πυλώνες αυτής της στρατηγικής. Οι δείκτες αυτοί συνδέθηκαν σε ένα σύνολο μετρήσιμων, αποδεκτών και εύκολα παρακολουθήσιμων ισχυρών δεικτών για την αξιολόγηση της προόδου προς την επίτευξη των στόχων και, επίσης, για λόγους σύγκρισης.

Σε αυτή τη βάση, κατασκευάζουμε έναν ειδικό δείκτη για καθεμία από τις τρεις βασικές διαστάσεις της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» καθώς και έναν σύνθετο δείκτη «Ευρώπη 2020», όπως προτείνεται από τον Pasimeni (2011, 2013), προκειμένου να γίνει ποσοτικοποίηση της σχετικής θέσης κάθε κράτους μέλους αλλά και ειδικότερα της Ελλάδας σε σχέση με τους στόχους της στρατηγικής.

Αναλυτικότερα, ο δείκτης «Ευρώπη 2020» βασίζεται σε τρεις θεματικούς δείκτες αντικατοπτρίζοντας τους κύριους πυλώνες της στρατηγικής «Ευρώπη 2020»: Ο Δείκτης Έξυπνη Ανάπτυξη (ΔΕΕΑ), ο Δείκτης Αειφόρος Ανάπτυξη (ΔΕΑΑ) και ο Δείκτης Ανάπτυξης Χωρίς Περιορισμούς (ΔΑΧΠ). Στη συνέχεια, αυτοί οι δείκτες με τη σειρά τους βασίζονται πάνω σε οκτώ δείκτες οι οποίοι προτείνονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την παρακολούθηση της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» (βλ. Διάγραμμα 5.1). Οι δείκτες αυτοί είναι οι εξής:

- Ποσοστό πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΠΤΕ)
- Ακαθάριστη Εγχώρια Δαπάνη για Έρευνα και Ανάπτυξη (ΑΕΔΕΑ)
- Εκπομπές Αερίων Θερμοκηπίου (ΕΑΘ)
- Μερίδιο των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση (ΑΠΕ)

Διάγραμμα 5.1. Σύνθεση του Δείκτη «Ευρώπη 2020»

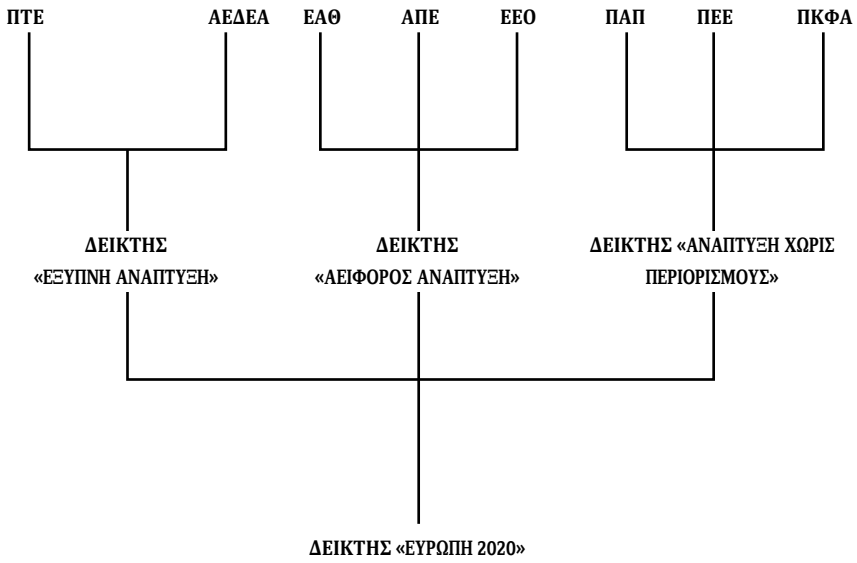

Πηγή: Pasimeni (2013)

- Ενεργειακή Ένταση της Οικονομίας (ΕΕΟ)
- Ποσοστό Απασχόλησης του Πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών (ΠΑΠ)
- Άτομα που Εγκαταλείπουν πρόωρα την Εκπαίδευση (ΠΕΕ)
- Πληθυσμός σε Κίνδυνο Φτώχειας ή Αποκλεισμού (ΠΚΦΑ)

Τα πλεονεκτήματα των σύνθετων δεικτών είναι ότι, επειδή συνοψίζουν σύνθετα και πολυδιάστατα φαινόμενα, υποστηρίζοντας τη λήψη αποφάσεων, μπορούν να ερμηνευτούν ευκολότερα σε σύγκριση με μεμονωμένους δείκτες, να αξιολογήσουν την πρόοδο κατά την πάροδο του χρόνου και να διευκολύνουν την επικοινωνία με το κοινό (OECD, 2008).

Αναφορικά με τη μεθοδολογία που χρησιμοποιούμε στη συγκεκριμένη μελέτη για την κατασκευή των θεματικών δεικτών και του σύνθετου δείκτη, λαμβάνουμε υπόψη ότι οι οκτώ δείκτες αντιπροσωπεύουν διαφορετικές πτυχές της ανάπτυξης. Ως εκ τούτου, παρουσιάζονται σε διαφορετικές μονάδες και κλίμακες. Το πρώτο βήμα στη σύγκριση μεταξύ των δεικτών είναι να γίνει κανονικοποίησή

τους με τρόπο κατά τον οποίο όλες οι τιμές που περιλαμβάνονται να είναι μεταξύ 0 και 1. Για τους «θετικούς» δείκτες, όπου η υψηλότερη τιμή αντιπροσωπεύει και υψηλότερη απόδοση, δηλαδή για τους δείκτες ΠΤΕ, ΑΕΔΕΑ, ΑΠΕ και ΠΑΠ, εφαρμόζουμε τον εξής μετασχηματισμό:

$$X_i^c = \frac{x_i^c - \min_k \{x_{ik}\}}{\max_k \{x_{ik}\} - \min_k \{x_{ik}\}}$$

όπου i αντιπροσωπεύει τους δείκτες (ΠΤΕ, ΑΔΕΔΕΑ, ΑΠΕ και ΠΑΠ), c τη χώρα, και $\min_k$ και $\max_k$ είναι η ελάχιστη και η μέγιστη αξία του δείκτη σε όλη τη διάρκεια της διαθέσιμης χρονικής περιόδου. Για τους «αρνητικούς» δείκτες, στους οποίους η υψηλότερη τιμή αντιπροσωπεύει τη χαμηλότερη απόδοση, δηλαδή ΕΑΘ, ΕΕΟ, ΠΠΕ και ΠΚΦΑ εφαρμόζουμε τον εξής μετασχηματισμό:

$$X_i^c = \frac{\max_k \{x_{ik}\} - x_i^c}{\max_k \{x_{ik}\} - \min_k \{x_{ik}\}}$$

όπου i αντιπροσωπεύει τον δείκτη (ΕΑΘ, ΕΕΟ, ΠΠΕ και ΠΚΦΑ), c τη χώρα και $\min_k$ και $\max_k$ είναι η ελάχιστη και η μέγιστη αξία του δείκτη σε όλη τη διάρκεια της διαθέσιμης χρονικής περιόδου.

Στη συνέχεια, αφού κανονικοποίησουμε τους οκτώ δείκτες, μπορούμε να τους αθροίσουμε για την κατασκευή των τριών θεματικών δεικτών και στη συνέχεια για την κατασκευή του συνολικού δείκτη «Ευρώπη 2020», χρησιμοποιώντας είτε τη μέθοδο της αριθμητικής άθροισης:

$$I_a^c = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} X_i^c$$

είτε της γεωμετρικής άθροισης

$$I_g^c = \left(\prod_{i=1}^{n} X_i^c\right)^{1/n}$$

Για την κατασκευή των τριών ειδικών δεικτών καθώς και του συνολικού δείκτη επιλέχθηκε η μέθοδος της γεωμετρικής άθροισης, καθώς με τη μέθοδο αυτή δί-

νονται υψηλότερες τιμές στους δείκτες που έχουν μεγαλύτερη ομοιογένεια στα συστατικά τους.

5.2 Δεδομένα

Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του δείκτη συλλέχθησαν σε ετήσια βάση και προέρχονται από τη βάση δεδομένων της Eurostat. Οι χώρες που έχουν συμπεριληφθεί στο δείγμα για την κατασκευή των δεικτών είναι οι 27 χώρες μέλη της ΕΕ, ενώ δεν έχει συμπεριληφθεί η Κροατία, η οποία έγινε μέλος της ΕΕ τον Ιούλιο του 2013, λόγω περιορισμένης διαθεσιμότητας δεδομένων. Ο χρόνος έναρξης του δείγματος των δεδομένων δεν είναι ίδιος για όλες τις μεταβλητές. Το κοινό δείγμα για όλες τις διαθέσιμες μεταβλητές και χώρες καλύπτει τη χρονική περίοδο από το 2007 έως το 2012. Στη συνέχεια περιγράφονται λεπτομερώς οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του δείκτη «Ευρώπη 2020» και των τριών θεματικών δεικτών.

Ποσοστό Πτυχιούχων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΠΤΕ)

Αφορά το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 30-34 ετών που έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς το πανεπιστήμιο, όπως ορίζεται από τα Διεθνή Πρότυπα Ταξινόμησης της Εκπαίδευσης σε επίπεδο 5-6. Ο δείκτης αυτός μετρά τον πρωταρχικό στόχο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» που είναι να αυξήσει το ποσοστό των πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας 30-34 ετών ή ισοδύναμης εκπαίδευσης σε ποσοστό τουλάχιστον 40% μέχρι το 2020.

Ακαθάριστη Εγχώρια Δαπάνη για Έρευνα και Ανάπτυξη (ΑΕΔΕΑ)

Ο δείκτης αυτός εμφανίζεται ως ποσοστό του ΑΕΠ. Ως «έρευνα και ανάπτυξη» ορίζεται η δημιουργική εργασία που πραγματοποιείται σε συστηματική βάση, με σκοπό την αύξηση του αποθέματος της γνώσης, συμπεριλαμβανομένης της γνώσης του ανθρώπου, του πολιτισμού και της κοινωνίας και η χρήση αυτού του αποθέματος γνώσης για την εκπόνηση νέων εφαρμογών (Fascati Manual, 2002). Η έρευνα και η ανάπτυξη είναι μια δραστηριότητα, κατά την οποία υπάρχουν σημαντικές μεταφορές πόρων μεταξύ των μονάδων, των οργανισμών και των τομέων και είναι σημαντικό να παρακολουθήσουμε τη ροή των κεφαλαίων.

Εκπομπές Αερίων Θερμοκηπίου (ΕΑΘ)

Ο δείκτης αυτός δείχνει τις τάσεις των συνολικών ανθρωπογενών εκπομπών -καλάθι του Κιότο- δηλαδή των αερίων του θερμοκηπίου που παρουσιάζουν τις ετήσιες συνολικές εκπομπές σε σχέση με τις εκπομπές του 1990. Το καλάθι του Κιότο των αερίων του θερμοκηπίου περιλαμβάνει: διοξείδιο του άνθρακα (CO2), μεθάνιο (CH4), μονοξείδιο του αζώτου (N2O), καθώς και τα λεγόμενα φθοριούχα αέρια. Αυτά τα αέρια συγκεντρώνονται σε μια ενιαία μονάδα χρησιμοποιώντας συγκεκριμένους παράγοντες δυναμικότητας σχετικούς με την υπερθέρμανση του πλανήτη. Οι συνιστώσες των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου εκφράζονται με μονάδες ισοδύναμες με το CO2. Ο δείκτης δεν περιλαμβάνει τις εκπομπές και τις απορροφήσεις που σχετίζονται με τη χρήση γης, την αλλαγή χρήσης γης και τη δασοκομία, ούτε περιλαμβάνει εκπομπές από τις διεθνείς αεροπορικές και διεθνείς θαλάσσιες μεταφορές. Η ΕΕ ως σύνολο έχει δεσμευθεί να επιτύχει τουλάχιστον 20% μείωση των εκπομπών θερμοκηπίου. Αυτός ο στόχος προϋποθέτει: τη μείωση κατά 21% των εκπομπών που καλύπτονται από το σύστημα εμπορίας εκπομπών της ΕΕ από το 2005 μέχρι το 2020, μια μείωση κατά 10% των εκπομπών αερίων εκτός του συστήματος εμπορίας εκπομπών της ΕΕ. Για την επίτευξη αυτού του 10% κάθε κράτος μέλος της ΕΕ έχει συμφωνήσει συγκεκριμένα όρια ανά χώρα για το 2020 σε σύγκριση με το 2005 (Απόφαση Συμβουλίου 2009/406/ΕΣ) (Πηγή δεδομένων: European Environment Agency).

Μερίδιο των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση (ΑΠΕ)

Ο δείκτης αυτός υπολογίζεται βάσει των στατιστικών ενέργειας που καλύπτεται από τον κανονισμό για τις στατιστικές ενέργειας. Μπορεί να θεωρηθεί μια εκτίμηση του δείκτη που περιγράφεται στην Οδηγία 2009/28/ΕΚ, καθώς το στατιστικό σύστημα για ορισμένες τεχνολογίες ανανεώσιμων πηγών δεν έχει αναπτυχθεί πλήρως για να καλύψει τις απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας. Ωστόσο η συμβολή από αυτές τις τεχνολογίες είναι μάλλον οριακή προς το παρόν. Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το μερίδιο υπολογισμού των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και των ετήσιων ενεργειακών στατιστικών της Eurostat είναι διαθέσιμες στην οδηγία «Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας 2009/28/ΕΚ», στον Κανονισμό περί Ενεργειακών Στατιστικών 1099/2008 και στην πλατφόρμα της Γενικής Διεύθυνσης Ενέργειας.

Ενεργειακή Ένταση της Οικονομίας (ΕΕΟ)

Αυτός ο δείκτης είναι ο λόγος μεταξύ της ακαθάριστης εσωτερικής κατανάλωσης ενέργειας και του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) για ένα δεδομένο ημερολογιακό έτος. Μετρά την κατανάλωση της ενέργειας μιας οικονομίας και της συνολικής ενεργειακής της απόδοσης. Η ακαθάριστη εγχώρια κατανάλωση της ενέργειας υπολογίζεται ως το άθροισμα της κατανάλωσης των πέντε τύπων ενέργειας: του άνθρακα, της ηλεκτρικής ενέργειας, του πετρελαίου, του φυσικού αερίου και των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Ο δείκτης ΕΕΟ καθορίζεται διαιρώντας την ακαθάριστη εσωτερική κατανάλωση με το ΑΕΠ. Επειδή η ακαθάριστη εσωτερική κατανάλωση μετριέται σε χιλιόγραμμο ισοδύναμου πετρελαίου και το ΑΕΠ σε 1.000 ευρώ, ο λόγος μετριέται σε χιλιόγραμμα ανά 1.000 ευρώ.

Ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών (ΠΑΠ)

Το ποσοστό απασχόλησης υπολογίζεται διαιρώντας τον αριθμό των ατόμων ηλικίας 20-64 ετών που απασχολούνται διά του συνολικού πληθυσμού της ίδιας ηλικιακής ομάδας. Ο δείκτης βασίζεται σε έρευνα του εργατικού δυναμικού της ΕΕ. Η έρευνα καλύπτει το σύνολο του πληθυσμού που ζει σε νοικοκυριά και αποκλείει τον πληθυσμό που ζει σε συλλογικά νοικοκυριά, όπως οικοτροφεία, νοσοκομεία. Ο απασχολούμενος πληθυσμός αποτελείται από άτομα τα οποία κατά την εβδομάδα αναφοράς έκαναν οποιαδήποτε εργασία με αμοιβή ή κέρδος για τουλάχιστον μια ώρα ή δεν εργάζονταν, αλλά είχαν μια θέση εργασίας από την οποία απουσίαζαν προσωρινά.

Άτομα ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση

Αφορά το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 18-24 ετών με δευτεροβάθμια εκπαίδευση και μη συμμετοχή σε περαιτέρω εκπαίδευση ή κατάρτιση. Από τις 20 Νοεμβρίου 2009 ο δείκτης βασίζεται σε ετήσιους μέσους όρους των τριμηνιαίων στοιχείων, αντί για μια μοναδική αναφορά τριμήνου την άνοιξη. Αναφέρεται σε άτομα ηλικίας 18-24 ετών που πληρούν τις ακόλουθες δύο προϋποθέσεις. Πρώτον, το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης ή κατάρτισης που έχει επιτευχθεί είναι 0, 1, 2 ή 3γ, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα κατάταξης της εκπαίδευσης· δεύτερον, οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι δεν έχουν λάβει καμιά εκπαίδευση ή κατάρτιση τις τέσσερις εβδομάδες που προηγήθηκαν της έρευνας (αριθμητής). Ο παρονομαστής αφορά τον συνολικό πληθυσμό της ίδιας ηλικιακής ομάδας, χωρίς να περιλαμβάνει απαντήσεις στις ερωτήσεις: υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης ή

κατάρτισης που έχει επιτευχθεί και συμμετοχή στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση. Τόσο οι αριθμητές όσο και οι παρονομαστές προέρχονται από την έρευνα του Εργατικού Δυναμικού της ΕΕ.

Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού

Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» προωθεί την κοινωνική ένταξη, ιδίως μέσω της μείωσης της φτώχειας, στοχεύοντας να απομακρύνει τουλάχιστον 20 εκατομμύρια ανθρώπους από τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο δείκτης αυτός παρουσιάζει τον αριθμό των ατόμων που είτε βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας, είτε στερούνται υλικά, είτε ζουν σε σπίτια με χαμηλή ένταση εργασίας. Σε κίνδυνο φτώχειας είναι τα άτομα με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας, το οποίο καθορίζεται στο 60% του εθνικού διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος. Η «υλική στέρηση» καλύπτει δείκτες, όπως την οικονομική πίεση, τα διαρκή αγαθά, τη στέγαση και το περιβάλλον της κατοικίας. Άτομα με σοβαρές υλικές στερήσεις και συνθήκες διαβίωσης βιώνουν τέσσερις τουλάχιστον από τις εννέα στερήσεις. Πιο συγκεκριμένα δεν μπορούν:

1. Να πληρώσουν το ενοίκιο.
2. Να κρατήσουν το σπίτι επαρκώς ζεστό.
3. Να αντιμετωπίσουν απροσδόκητες δαπάνες.
4. Να τρώνε κρέας, ψάρι ή μια ισοδύναμη πρωτεΐνη κάθε δεύτερη μέρα.
5. Να πάνε διακοπές για μια εβδομάδα.
6. Να έχουν αυτοκίνητο.
7. Να έχουν ένα πλυντήριο ρούχων.
8. Να έχουν μια έγχρωμη τηλεόραση.
9. Να έχουν ένα τηλέφωνο.

Οι άνθρωποι που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας είναι άτομα ηλικίας 0-59 ετών που ζουν σε νοικοκυριά όπου οι ενήλικες εργάστηκαν λιγότερο από το 20% της συνολικής τους δυναμικότητας κατά τη διάρκεια του παρελθόντος έτους.

6. Εμπειρική ανάλυση για τις χώρες της ΕΕ

6.1 Δείκτης «Ευρώπη 2020» και θεματικοί δείκτες

Ο Πίνακας 6.1 παρουσιάζει τα στατιστικά στοιχεία για τις οκτώ μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των δεικτών και αφορά το μέγιστο διαθέσιμο χρονικό διάστημα για κάθε μεταβλητή στο σύνολο των χωρών του δείγματος.

Στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος για την κανονικοποίηση των δεικτών και παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά στοιχεία των δεικτών αυτών στον Πίνακα 6. 2.

Τρεις θεματικοί επιμέρους δείκτες δημιουργούνται με την ομαδοποίηση των παραπάνω δεικτών, οι οποίοι αντανακλούν τους τρεις κύριους πυλώνες της στρατηγικής «Ευρώπη 2020»· ο δείκτης της «Έξυπνης Ανάπτυξης», ο δείκτης της «Αειφόρου Ανάπτυξης» και ο δείκτης «Ανάπτυξης Χωρίς Περιορισμούς». Οι κα-

Πίνακας 6.1: Περιγραφικά στατιστικά στοιχεία των δεικτών

	Μέσος	Διάμεσος	Μέγιστη τιμή	Ελάχιστη τιμή	Τυπ. απόκλιση
ΕΕΟ	232,80	167,45	759,90	82,50	140,93
ΠΕΕ	69,47	69,65	80,40	55,00	5,67
ΑΕΔΕΑ	1,53	1,36	3,75	0,39	0,90
ΕΑΘ	91,38	90,71	167,66	40,00	30,36
ΠΚΦΑ	24,42	22,35	60,70	13,90	8,46
ΑΠΕ	14,71	10,85	51,00	0,40	11,17
ΠΕΕ	12,67	11,50	36,50	4,10	6,57
ΠΤΕ	33,85	35,60	51,10	13,30	10,24

Πίνακας 6.2: Περιγραφικά στατιστικά στοιχεία των κανονικοποιημένων δεικτών

	Μέσος	Διάμεσος	Μέγιστη τιμή	Ελάχιστη τιμή	Τυπ. απόκλιση
ΕΕΟ	0,829	0,903	1,000	0,231	0,160
ΠΕΕ	0,616	0,622	0,977	0,139	0,187
ΑΕΔΕΑ	0,358	0,313	0,957	0,051	0,242
ΕΑΘ	0,589	0,594	0,985	0,000	0,234
ΠΚΦΑ	0,778	0,822	1,000	0,013	0,179
ΑΠΕ	0,284	0,208	1,000	0,002	0,220
ΠΕΕ	0,825	0,848	0,994	0,354	0,130
ΠΤΕ	0,572	0,610	0,946	0,128	0,222

νονικοποιημένοι δείκτες αθροίζονται με τη μέθοδο του γεωμετρικού μέσου χρησιμοποιώντας ίσα ποσοστά (Ebert & Welsch, 2004· OECD, 2008) όπως και στη μελέτη του Pasimeni (2013) για την κατασκευή των τριών θεματικών δεικτών και του δείκτη «Ευρώπη 2020». Στο Διάγραμμα 6.1 παρουσιάζονται οι τιμές των τριών θεματικών δεικτών για το έτος 2012 για τις χώρες της ΕΕ. Η Ελλάδα εμφανίζει χαμηλές τιμές στους δείκτες ΔΕΕΑ και ΔΑΧΠ και μεσαίες τιμές στον δείκτη ΔΕΑΑ, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Υψηλές τιμές και στους τρεις δείκτες εμφανίζουν η Δανία, η Σουηδία και η Φινλανδία.

Διάγραμμα 6.1: ΔΕΑΑ, ΔΕΕΑ και ΔΑΧΠ για τις χώρες της ΕΕ το έτος 2012

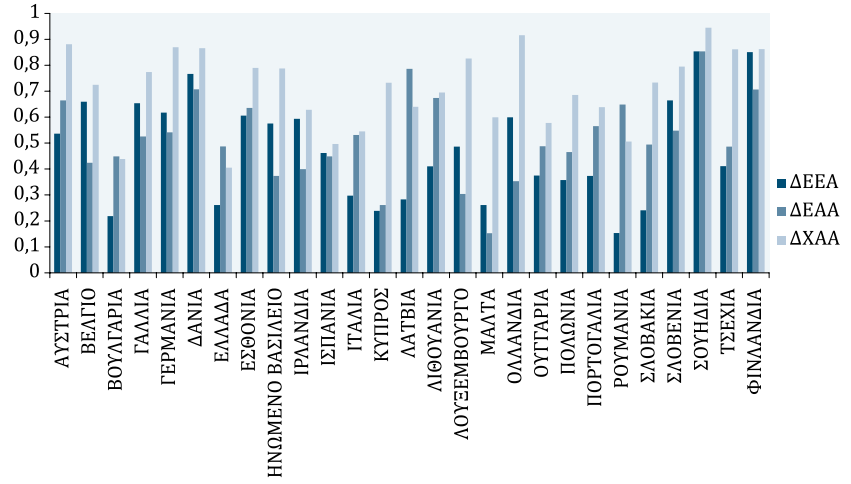

Στα Διαγράμματα 6.2, 6.3 και 6.4 εμφανίζεται η διαχρονική εξέλιξη των δεικτών «Έξυπνης Ανάπτυξης», «Αειφόρου Ανάπτυξης» και «Ανάπτυξης Χωρίς Περιορισμούς» αντίστοιχα, για επιλεγμένες χώρες της ΕΕ. Συγκεκριμένα, έχουν επιλεγεί χώρες του Βορρά και του Νότου της ΕΕ. Αναφορικά με τον δείκτη «Έξυπνη Ανάπτυξη» η Γερμανία, η Γαλλία, η Ισπανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία εμφανίζουν διαχρονικά σημαντικά υψηλότερες αποδόσεις σε σύγκριση με την Ελλάδα, την Ιταλία και την Πορτογαλία. Η Γαλλία, η Γερμανία και η Πορτογαλία εμφανίζουν τις υψηλότερες επιδόσεις στον δείκτη «Αειφόρος Ανάπτυξη», ακο-

Διάγραμμα 6.2: Διαχρονική εξέλιξη του ΔΕΕΑ για επιλεγμένες χώρες της ΕΕ

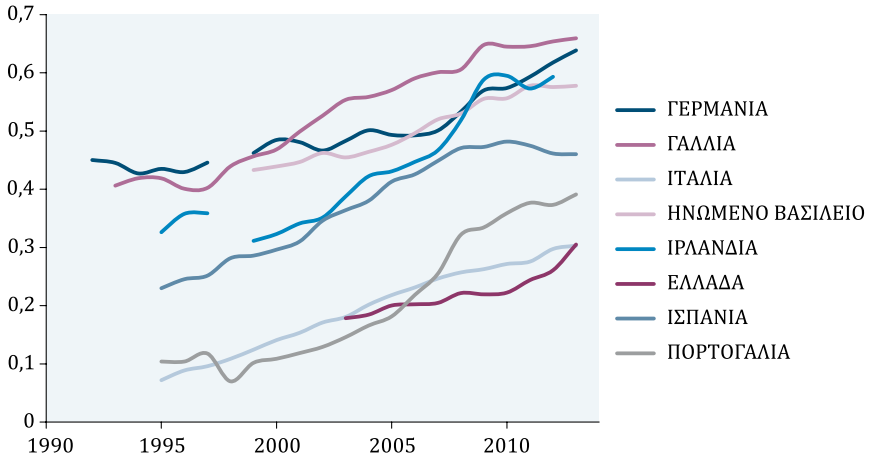

Διάγραμμα 6.3: Διαχρονική εξέλιξη του ΔΕΑΑ για επιλεγμένες χώρες της ΕΕ

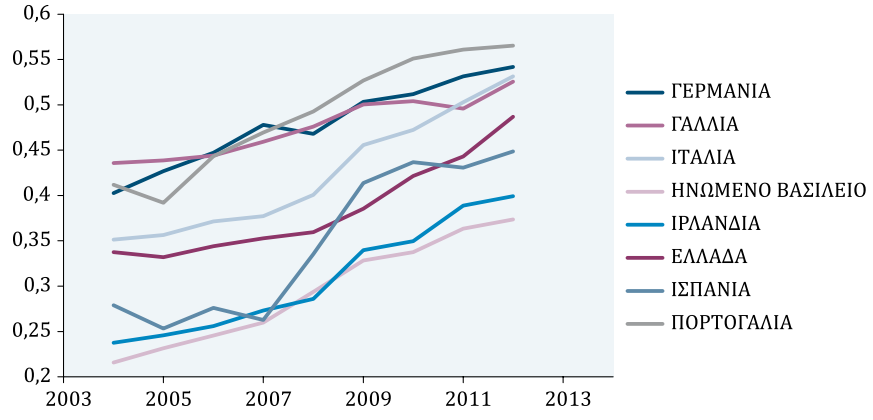

Διάγραμμα 6.4: Διαχρονική εξέλιξη του ΔΑΧΠ για επιλεγμένες χώρες της ΕΕ

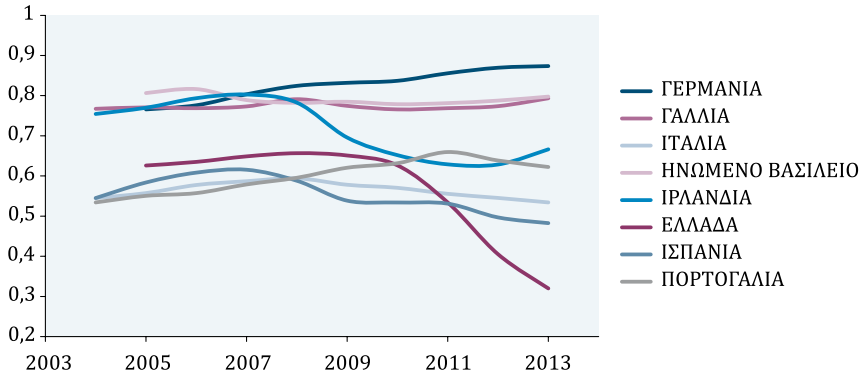

λουθούν η Ιταλία, η Ελλάδα και από το 2009 και η Ισπανία, ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία εμφανίζουν διαχρονικά τις χαμηλότερες επιδόσεις. Αξιοσημείωτο είναι ότι και οι δύο δείκτες εμφανίζουν μια σταθερά ανοδική πορεία για τις επιλεγμένες χώρες. Αντιθέτως, η διαχρονική εξέλιξη του δείκτη της «Ανάπτυξης Χωρίς Περιορισμούς» εμφανίζει μια στάσιμη πορεία, ενώ στην περίπτωση κυρίως της Ελλάδας, και σε μικρότερο βαθμό της Ιρλανδίας, ο δείκτης παρουσίασε σημαντική πτώση και ακολούθησε καθοδική πορεία, η οποία για την περίπτωση της Ελλάδας δεν είχε αναστραφεί μέχρι το 2013.

Αναφορικά με τις συνολικές επιδόσεις των επιλεγμένων χωρών στη στρατηγική «Ευρώπη 2020», παρατηρούμε στο Διάγραμμα 6.5 ότι ο δείκτης ακολουθεί μια ελαφρώς ανοδική πορεία για τις περισσότερες από τις επιλεγμένες χώρες κατά το χρονικό διάστημα που ήταν υπό εξέταση. Εξαίρεση αποτελούν η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία, για τις οποίες ο δείκτης τα τελευταία έτη ακολουθεί καθοδική πορεία μετά την πρόσφατη κρίση χρέους που επηρέασε κυρίως τις χώρες του Νότου της ευρωζώνης.

Οι Πίνακες 6.3, 6.4 και 6.5 παρουσιάζουν τις τιμές και τις κατατάξεις των 27 κρατών μελών για καθέναν από τους θεματικούς δείκτες ανά έτος από το 2007 μέχρι το 2012. Αναφορικά με τον δείκτη «Ανάπτυξη Χωρίς Περιορισμούς» παρατηρούμε ότι η Σουηδία, η Ολλανδία και η Δανία παρέμειναν για ολόκληρη την εξαετία στις πρώτες θέσεις, ενώ η Γερμανία και η Αυστρία παρουσίασαν σημαντική βελτίωση και το 2012 βρίσκονταν και αυτές στην πρώτη πεντάδα. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιρλανδία και η Κύπρος σημείωσαν σημαντι-

Διάγραμμα 6.5: Διαχρονική εξέλιξη του δείκτη «Ευρώπη 2020» για επιλεγμένες χώρες της ΕΕ

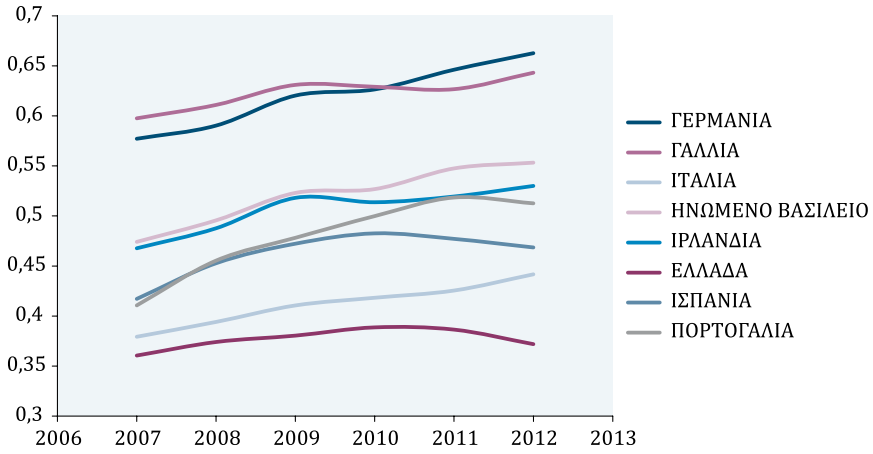

κή μείωση στον συγκεκριμένο δείκτη την πενταετία 2007-2012, με αποτέλεσμα να υποστούν σημαντική πτώση στην κατάταξή τους.

Αναφορικά με τον Δείκτη «Αειφόρο Ανάπτυξη» οι περισσότερες χώρες δεν εμφανίζουν σημαντικές μεταβολές στην κατάταξή τους κατά τη διάρκεια των πέντε ετών. Η Σουηδία κατέχει συστηματικά την πρώτη θέση και ακολουθεί η Λετονία, ενώ η Δανία βρέθηκε τρίτη στην κατάταξη τη διετία 2011-2012 και έπονται η Φινλανδία και η Λιθουανία.

Εξίσου καλές επιδόσεις εμφανίζουν η Σουηδία, η Φινλανδία και η Δανία στον Δείκτη «Έξυπνη Ανάπτυξη», κατέχοντας τις πρώτες θέσεις, ενώ επιδείνωση στις μετρήσεις του συγκεκριμένου δείκτη παρατηρείται σε χώρες του Νότου, όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιταλία, η Κύπρος και η Πορτογαλία. Δραστική βελτίωση στον δείκτη εμφανίζεται στην Εσθονία, την Τσεχία και τη Σλοβενία.

Ο Πίνακας 6.6 απεικονίζει τα αποτελέσματα του νέου δείκτη «Ευρώπη 2020» για κάθε κράτος μέλος της ΕΕ ανά έτος, καθώς και τη θέση που καταλαμβάνει κάθε κράτος μεταξύ των 27 κρατών μελών. Οι σκανδιναβικές χώρες, δηλαδή η Σουηδία, η Φινλανδία και η Δανία, καταλαμβάνουν τις τρεις πρώτες θέσεις στην επίτευξη των στόχων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» συνολικά, ενώ η Μάλτα, η Κύπρος και η Βουλγαρία εμφανίζουν τις χαμηλότερες επιδόσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι χώρες έχουν βελτιώσει την επίδοσή τους από το 2007 μέχρι το 2010, παρόλο που η κρίση έχει ξεσπάσει από το 2008 και μετά.

Πίνακας 6.3: Τιμές και κατατάξεις για τον Δείκτη «Ανάπτυξη Χωρίς Περιορισμούς»

	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
Αυστρία	0,86	**7**	0,84	**7**	0,86	**5**	0,87	**3**	0,807	**3**	0,88	**3**
Βέλγιο	0,73	**17**	0,74	**17**	0,74	**15**	0,74	**13**	0,73	**15**	0,72	**15**
Βουλγαρία	0,18	**27**	0,56	**25**	0,53	**25**	0,46	**27**	0,44	**27**	0,44	**26**
Γαλλία	0,77	**14**	0,79	**11**	0,77	**12**	0,77	**12**	0,77	**13**	0,77	**12**
Γερμανία	0,80	**10**	0,82	**9**	0,83	**8**	0,84	**7**	0,86	**6**	0,87	**4**
Δανία	0,89	**3**	0,91	**3**	0,88	**3**	0,86	**4**	0,87	**4**	0,87	**5**
Ελλάδα	0,65	**19**	0,66	**20**	0,65	**19**	0,63	**19**	0,53	**24**	0,41	**27**
Εσθονία	0,83	**8**	0,83	**8**	0,74	**14**	0,72	**15**	0,77	**12**	0,79	**10**
Ηνωμένο Βασίλειο	0,79	**13**	0,78	**14**	0,78	**11**	0,78	**11**	0,78	**11**	0,79	**11**
Ιρλανδία	0,80	**11**	0,78	**13**	0,70	**16**	0,65	**17**	0,63	**19**	0,63	**20**
Ισπανία	0,62	**20**	0,59	**24**	0,54	**24**	0,53	**25**	0,53	**25**	0,50	**25**
Ιταλία	0,59	**23**	0,59	**23**	0,58	**22**	0,57	**21**	0,56	**23**	0,55	**23**
Κύπρος	0,81	**9**	0,82	**10**	0,82	**10**	0,80	**10**	0,79	**10**	0,73	**14**
Λετονία	0,70	**18**	0,71	**18**	0,59	**21**	0,56	**23**	0,58	**20**	0,64	**18**
Λιθουανία	0,77	**15**	0,77	**16**	0,69	**17**	0,62	**20**	0,66	**17**	0,70	**16**
Λουξεμβούργο	0,79	**12**	0,77	**15**	0,82	**9**	0,83	**8**	0,83	**8**	0,83	**8**
Μάλτα	0,48	**25**	0,51	**26**	0,51	**26**	0,54	**24**	0,57	**21**	0,60	**21**
Ολλανδία	0,90	**2**	0,92	**2**	0,92	**2**	0,90	**2**	0,91	**2**	0,92	**2**
Ουγγαρία	0,61	**21**	0,60	**21**	0,57	**23**	0,57	**22**	0,56	**22**	0,58	**22**
Πολωνία	0,60	**22**	0,67	**19**	0,68	**18**	0,67	**16**	0,68	**16**	0,69	**17**
Πορτογαλία	0,58	**24**	0,60	**22**	0,62	**20**	0,63	**18**	0,66	**18**	0,64	**19**
Ρουμανία	0,47	**26**	0,50	**27**	0,49	**27**	0,50	**26**	0,50	**26**	0,51	**24**
Σλοβακία	0,76	**16**	0,79	**12**	0,76	**13**	0,73	**14**	0,73	**14**	0,73	**13**
Σλοβενία	0,87	**4**	0,86	**6**	0,86	**6**	0,83	**9**	0,80	**9**	0,79	**9**
Σουηδία	0,96	**1**	0,96	**1**	0,93	**1**	0,94	**1**	0,95	**1**	0,94	**1**
Τσέχ. Δημοκρατία	0,87	**6**	0,87	**5**	0,86	**4**	0,86	**5**	0,86	**5**	0,86	**7**
Φινλανδία	0,87	**5**	0,88	**4**	0,85	**7**	0,84	**6**	0,85	**7**	0,86	**6**

Πίνακας 6.4: Τιμές και κατατάξεις για τον Δείκτη «Αειφόρο Ανάπτυξη»

	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
Αυστρία	0,60	**3**	0,61	**4**	0,65	**4**	0,63	**6**	0,64	**6**	0,66	**6**
Βέλγιο	0,30	**20**	0,31	**22**	0,36	**21**	0,36	**21**	0,38	**22**	0,42	**21**
Βουλγαρία	0,32	**19**	0,36	**18**	0,42	**18**	0,43	**18**	0,41	**20**	0,45	**19**
Γαλλία	0,46	**12**	0,48	**10**	0,50	**12**	0,50	**12**	0,50	**13**	0,53	**13**
Γερμανία	0,48	**9**	0,47	**11**	0,50	**11**	0,51	**11**	0,53	**11**	0,54	**11**
Δανία	0,56	**6**	0,59	**7**	0,62	**8**	0,64	**5**	0,67	**3**	0,71	**3**
Ελλάδα	0,35	**18**	0,36	**19**	0,39	**20**	0,42	**20**	0,44	**18**	0,49	**16**
Εσθονία	0,55	**8**	0,57	**8**	0,62	**7**	0,59	**8**	0,62	**8**	0,64	**8**
Ηνωμένο Βασίλειο	0,26	**25**	0,29	**23**	0,33	**24**	0,34	**23**	0,36	**23**	0,37	**23**
Ιρλανδία	0,27	**23**	0,29	**25**	0,34	**22**	0,35	**22**	0,39	**21**	0,40	**22**
Ισπανία	0,26	**24**	0,34	**20**	0,41	**19**	0,44	**17**	0,43	**19**	0,45	**20**
Ιταλία	0,38	**17**	0,40	**17**	0,46	**14**	0,47	**13**	0,50	**12**	0,53	**12**
Κύπρος	0,11	**26**	0,02	**27**	0,15	**26**	0,19	**26**	0,21	**26**	0,26	**26**
Λετονία	0,74	**2**	0,74	**2**	0,76	**2**	0,74	**2**	0,77	**2**	0,79	**2**
Λιθουανία	0,58	**5**	0,60	**6**	0,63	**6**	0,65	**3**	0,66	**5**	0,67	**5**
Λουξεμβούργο	0,28	**22**	0,29	**24**	0,30	**25**	0,29	**25**	0,29	**25**	0,30	**25**
Μάλτα	0,06	**27**	0,06	**26**	0,06	**27**	0,06	**27**	0,09	**27**	0,15	**27**
Ολλανδία	0,30	**21**	0,31	**21**	0,34	**23**	0,32	**24**	0,35	**24**	0,35	**24**
Ουγγαρία	0,39	**15**	0,41	**15**	0,45	**15**	0,45	**15**	0,47	**15**	0,49	**15**
Πολωνία	0,38	**16**	0,40	**16**	0,43	**17**	0,43	**19**	0,45	**17**	0,47	**18**
Πορτογαλία	0,47	**11**	0,49	**9**	0,53	**10**	0,55	**9**	0,56	**9**	0,57	**9**
Ρουμανία	0,56	**7**	0,60	**5**	0,64	**5**	0,65	**4**	0,62	**7**	0,65	**7**
Σλοβακία	0,41	**13**	0,42	**13**	0,46	**13**	0,46	**14**	0,48	**14**	0,49	**14**
Σλοβενία	0,48	**10**	0,46	**12**	0,53	**9**	0,53	**10**	0,53	**10**	0,55	**10**
Σουηδία	0,78	**1**	0,79	**1**	0,83	**1**	0,80	**1**	0,83	**1**	0,85	**1**
Τσέχ. Δημοκρατία	0,40	**14**	0,41	**14**	0,44	**16**	0,45	**16**	0,45	**16**	0,49	**17**
Φινλανδία	0,60	**4**	0,65	**3**	0,66	**3**	0,63	**7**	0,67	**4**	0,71	**4**

Πίνακας 6.5: Τιμές και κατατάξεις για τον Δείκτη «Έξυπνη Ανάπτυξη»

	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
Αυστρία	0,42	**12**	0,45	**12**	0,48	**12**	0,49	**13**	0,49	**13**	0,54	**12**
Βέλγιο	0,57	**5**	0,60	**5**	0,60	**5**	0,63	**5**	0,63	**6**	0,66	**5**
Βουλγαρία	0,16	**25**	0,17	**24**	0,19	**23**	0,21	**24**	0,20	**26**	0,22	**26**
Γαλλία	0,60	**4**	0,61	**4**	0,65	**4**	0,64	**4**	0,65	**4**	0,65	**6**
Γερμανία	0,50	**8**	0,53	**6**	0,57	**8**	0,57	**7**	0,59	**8**	0,62	**7**
Δανία	0,64	**3**	0,69	**3**	0,75	**3**	0,74	**3**	0,74	**3**	0,77	**3**
Ελλάδα	0,20	**20**	0,22	**20**	0,22	**22**	0,22	**23**	0,24	**22**	0,26	**23**
Εσθονία	0,36	**14**	0,41	**14**	0,45	**14**	0,51	**12**	0,64	**5**	0,61	**8**
Ηνωμένο Βασίλειο	0,52	**6**	0,53	**7**	0,56	**9**	0,56	**8**	0,58	**9**	0,58	**11**
Ιρλανδία	0,47	**10**	0,52	**10**	0,59	**7**	0,59	**6**	0,57	**11**	0,59	**10**
Ισπανία	0,45	**11**	0,47	**11**	0,47	**13**	0,48	**14**	0,47	**14**	0,46	**14**
Ιταλία	0,25	**17**	0,26	**18**	0,26	**19**	0,27	**20**	0,28	**21**	0,30	**20**
Κύπρος	0,21	**19**	0,21	**22**	0,23	**21**	0,24	**22**	0,24	**23**	0,24	**25**
Λετονία	0,20	**22**	0,20	**23**	0,18	**24**	0,24	**21**	0,29	**20**	0,28	**21**
Λιθουανία	0,32	**15**	0,33	**15**	0,35	**15**	0,35	**16**	0,40	**15**	0,41	**16**
Λουξεμβούργο	0,49	**9**	0,52	**9**	0,59	**6**	0,54	**11**	0,54	**12**	0,49	**13**
Μάλτα	0,17	**24**	0,16	**25**	0,16	**25**	0,19	**25**	0,22	**24**	0,26	**22**
Ολλανδία	0,50	**7**	0,53	**8**	0,54	**10**	0,55	**9**	0,58	**10**	0,60	**9**
Ουγγαρία	0,24	**18**	0,26	**17**	0,30	**17**	0,32	**17**	0,35	**18**	0,37	**17**
Πολωνία	0,20	**21**	0,23	**19**	0,26	**18**	0,29	**19**	0,31	**19**	0,36	**19**
Πορτογαλία	0,25	**16**	0,32	**16**	0,33	**16**	0,36	**15**	0,38	**16**	0,37	**18**
Ρουμανία	0,11	**26**	0,14	**26**	0,12	**27**	0,12	**27**	0,15	**27**	0,15	**27**
Σλοβακία	0,10	**27**	0,11	**27**	0,13	**26**	0,19	**26**	0,21	**25**	0,24	**24**
Σλοβενία	0,41	**13**	0,44	**13**	0,48	**11**	0,55	**10**	0,63	**7**	0,66	**4**
Σουηδία	0,77	**2**	0,82	**2**	0,83	**2**	0,82	**2**	0,83	**2**	0,85	**1**
Τσέχ. Δημοκρατία	0,20	**23**	0,22	**21**	0,25	**20**	0,29	**18**	0,36	**17**	0,41	**15**
Φινλανδία	0,86	**1**	0,87	**1**	0,89	**1**	0,89	**1**	0,88	**1**	0,85	**2**

6.2 Έλεγχοι εγκυρότητας δείκτη

Οι τρεις διαστάσεις της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» έχουν ταυτοποιηθεί και έχουν μετασχηματιστεί σε μετρήσιμους δείκτες, οι οποίοι εκφράζονται με την ίδια μονάδα και κλίμακα, επιτρέποντας με τον τρόπο αυτό τη σύγκρισή τους. Προκειμένου να εξεταστεί η εγκυρότητα του δείκτη, εξετάζεται η υπόθεση ότι κάθε θεματικός δείκτης συνδέεται με μία μόνο διάσταση της στρατηγικής. Πιο συγκεκριμένα, προκειμένου να εξετάσουμε τη σύνδεση μεταξύ των τριών θεματικών δεικτών, στον Πίνακα 6.7 απεικονίζονται οι συσχετίσεις μεταξύ των δεικτών ΔΕΕΑ, ΔΕΑΑ και ΔΑΧΠ. Σε όλες τις περιπτώσεις οι συσχετίσεις μεταξύ των θεματικών δεικτών είναι θετικές. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι για το διάστημα από το 2007-2012 δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ του δείκτη της «Αειφόρου Ανάπτυξης» και του δείκτη της «Ανάπτυξης Χωρίς Περιορισμούς» (όλα τα p-value > 0.05), όπως και μεταξύ του δείκτη «Αειφόρου Ανάπτυξης» και του δείκτη «Έξυπνης Ανάπτυξης». Το γεγονός αυτό υποδεικνύει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν ορισμένες χώρες να συνδυάσουν τους στόχους της έξυπνης ανάπτυξης, χωρίς περιορισμούς της ανάπτυξης, π.χ., αύξηση της ανταγωνιστικότητας, κοινωνική συνοχή με την αειφόρο ανάπτυξη που δεν επιβαρύνει το περιβάλλον. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι αυτοί οι δύο συντελεστές συσχέτισης εμφανίζουν ανοδική πορεία από το 2011 και μετά. Σημαντική συσχέτιση υπάρχει μεταξύ του δείκτη «Έξυπνης Ανάπτυξης» και του δείκτη «Ανάπτυξης Χωρίς Περιορισμούς», υποδεικνύοντας ότι οι επενδύσεις σε έρευνα και ανάπτυξη καθώς και η αύξηση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση σχετίζονται με τη μείωση των ανισοτήτων και του αποκλεισμού και τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην αγορά εργασίας.

Στη συνέχεια, ο δείκτης «Ευρώπη 2020» συγκρίνεται με άλλους επιλεγμένους δείκτες που είναι διαθέσιμοι στη βιβλιογραφία, οι οποίοι κατατάσσουν τις χώρες με βάση την επίδοσή τους σε μια συγκεκριμένη διάσταση. Ειδικότερα, εξετάζεται αν υπάρχει σημαντική σχέση μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και των επιλεγμένων δεικτών με σκοπό να ελεγχθεί η εγκυρότητα του δείκτη «Ευρώπη 2020».

Αρχικά εξετάζεται αν ο δείκτης είναι κατάλληλος τόσο για μεγάλες όσο και για μικρές χώρες, δηλαδή εξετάζεται κατά πόσο ο δείκτης «Ευρώπη 2020» συσχετίζεται με το μέγεθος της χώρας. Στο Διάγραμμα 6.6 παρουσιάζεται ο δείκτης για τις χώρες της ΕΕ σε σχέση με τον πληθυσμό κάθε χώρας για το έτος 2012. Είναι

Πίνακας 6.6: Τιμές και κατατάξεις για τον δείκτη «Ευρώπη 2020»

	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
Αυστρία	0,60	**4**	0,61	**4**	0,64	**4**	0,64	**4**	0,65	**5**	0,68	**4**
Βέλγιο	0,50	**11**	0,51	**11**	0,54	**10**	0,55	**9**	0,56	**10**	0,59	**9**
Βουλγαρία	0,21	**26**	0,33	**25**	0,35	**24**	0,35	**24**	0,33	**26**	0,35	**26**
Γαλλία	0,60	**5**	0,61	**5**	0,63	**5**	0,63	**5**	0,63	**8**	0,64	**8**
Γερμανία	0,58	**6**	0,59	**6**	0,62	**6**	0,63	**6**	0,65	**6**	0,66	**6**
Δανία	0,69	**3**	0,72	**3**	0,74	**3**	0,74	**3**	0,75	**3**	0,78	**3**
Ελλάδα	0,36	**21**	0,37	**22**	0,38	**22**	0,39	**23**	0,39	**23**	0,37	**23**
Εσθονία	0,55	**8**	0,58	**7**	0,59	**8**	0,60	**8**	0,67	**4**	0,67	**5**
Ηνωμένο Βασίλειο	0,47	**13**	0,50	**12**	0,52	**12**	0,53	**11**	0,55	**12**	0,55	**13**
Ιρλανδία	0,47	**14**	0,49	**14**	0,52	**14**	0,51	**13**	0,52	**13**	0,53	**14**
Ισπανία	0,42	**16**	0,45	**17**	0,47	**16**	0,48	**17**	0,48	**18**	0,47	**20**
Ιταλία	0,38	**20**	0,39	**21**	0,41	**21**	0,42	**21**	0,43	**21**	0,44	**22**
Κύπρος	0,27	**25**	0,15	**27**	0,31	**26**	0,33	**26**	0,34	**25**	0,36	**25**
Λετονία	0,47	**15**	0,48	**15**	0,44	**18**	0,46	**18**	0,50	**17**	0,52	**15**
Λιθουανία	0,52	**9**	0,54	**9**	0,53	**11**	0,52	**12**	0,56	**11**	0,58	**11**
Λουξεμβούργο	0,48	**12**	0,49	**13**	0,52	**13**	0,51	**14**	0,51	**16**	0,50	**17**
Μάλτα	0,16	**27**	0,17	**26**	0,17	**27**	0,19	**27**	0,23	**27**	0,29	**27**
Ολλανδία	0,51	**10**	0,53	**10**	0,55	**9**	0,54	**10**	0,56	**9**	0,58	**10**
Ουγγαρία	0,38	**19**	0,40	**19**	0,42	**20**	0,43	**20**	0,45	**20**	0,47	**19**
Πολωνία	0,36	**22**	0,39	**20**	0,43	**19**	0,44	**19**	0,45	**19**	0,48	**18**
Πορτογαλία	0,41	**17**	0,46	**16**	0,48	**15**	0,50	**15**	0,52	**15**	0,51	**16**
Ρουμανία	0,31	**24**	0,34	**23**	0,34	**25**	0,34	**25**	0,36	**24**	0,37	**24**
Σλοβακία	0,32	**23**	0,33	**24**	0,36	**23**	0,40	**22**	0,42	**22**	0,44	**21**
Σλοβενία	0,55	**7**	0,56	**8**	0,60	**7**	0,62	**7**	0,64	**7**	0,66	**7**
Σουηδία	0,83	**1**	0,85	**1**	0,86	**1**	0,85	**1**	0,87	**1**	0,88	**1**
Τσέχ. Δημοκρατία	0,41	**18**	0,43	**18**	0,46	**17**	0,48	**16**	0,52	**14**	0,56	**12**
Φινλανδία	0,76	**2**	0,79	**2**	0,80	**2**	0,78	**2**	0,79	**2**	0,80	**2**

εμφανές ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των επιδόσεων μιας χώρας στον δείκτη και του πληθυσμού της.

Ο δείκτης Παγκοσμιοποίησης (Dreher et al., 2008) είναι ένας σύνθετος δείκτης, βασιζόμενος σε θεματικούς υποδείκτες της οικονομικής, κοινωνικής και

Πίνακας 6.7: Συσχετίσεις μεταξύ των επιμέρους δεικτών

	ΔΕΕΑ-ΔΕΑΑ	ΔΕΑΑ-ΔΑΧΠ	ΔΕΕΑ-ΔΑΧΠ
2007	0,2893 (0,1433)	0,3181 (0,1059)	0,6177 (0,0006)
2008	0,3265 (0,0965)	0,2907 (0,1412)	0,6415 (0,0003)
2009	0,2883 (0,1448)	0,1844 (0,3572)	0,6561 (0,0002)
2010	0,2812 (0,1553)	0,1196 (0,5522)	0,6762 (0,0001)
2011	0,3531 (0,0708)	0,1921 (0,3371)	0,7066 (0,0000)
2012	0,3472 (0,0760)	0,2245 (0,2603)	0,7228 (0,0000)

Σημείωση: Στις παρενθέσεις αναφέρονται τα p-values της μηδενικής υπόθεσης ότι ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με 0.

πολιτικής και έχει σκοπό να μετρήσει τα επίπεδα της παγκοσμιοποίησης για περισσότερες από 190 χώρες.

Τα διαθέσιμα στοιχεία γι' αυτό τον σύνθετο δείκτη καλύπτουν την περίοδο από το 2008 μέχρι το 2012. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η συσχέτιση μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» με κάθε υποδείκτη της παγκοσμιοποίησης είναι

Διάγραμμα 6.6: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και ο πληθυσμός (έτος 2012)

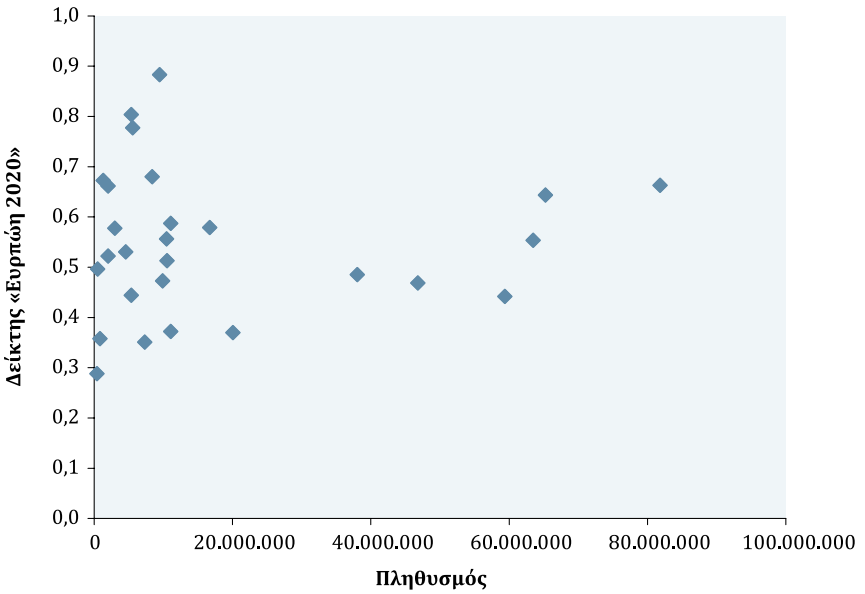

θετική, αλλά το αποτέλεσμα δεν είναι στατιστικά σημαντικό για το επίπεδο σημαντικότητας 1% και 5% (βλ. Πίνακα 6.8). Επίσης, σύμφωνα με το Διάγραμμα 6.7 ο συντελεστής προσδιορισμού είναι ίσος με 17,26%. Αυτό σημαίνει ότι μόνο το 17,26% του δείκτη «Ευρώπη 2020» ερμηνεύεται από τη μεταβλητότητα του Δείκτη Παγκοσμιοποίησης.

Το Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Development Program), στο πλαίσιο των ετήσιων αναφορών του για την ανθρώπινη ανάπτυξη, δημοσιεύει τον δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης. Ο δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης αποτελεί ένα σύνθετο μέτρο που κατασκευάζεται με βάση τρεις επιμέρους δείκτες που σχετίζονται με το προσδόκιμο ζωής, τον βαθμό εκπαίδευσης και την ποιότητα ζωής. Με βάση τον δείκτη αυτό γίνεται χαρακτηρισμός μιας χώρας σε υπανάπτυκτη, αναπτυσσόμενη ή αναπτυγμένη. Χρησιμοποιείται επίσης για να μετρήσει την επίδραση των οικονομικών πολιτικών στην ποιότητα ζωής. Ένας δείκτης κάτω από το 0,5 δείχνει «μικρή ανάπτυξη», ενώ ένας δείκτης από 0,8 και πάνω δείχνει «μεγάλη ανάπτυξη». Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» εμφανίζει

Διάγραμμα 6.7: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και ο δείκτης Παγκοσμιοποίησης (έτος 2012)

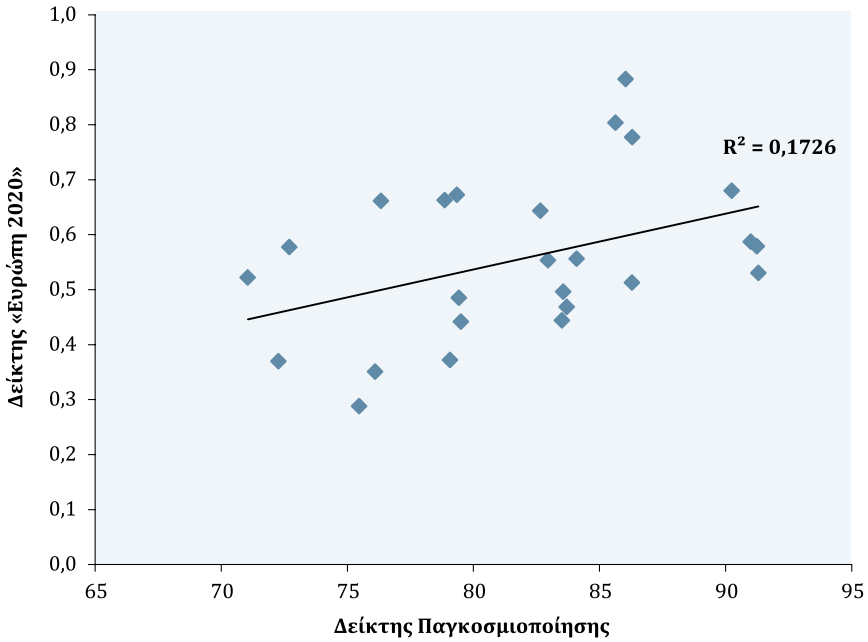

Πίνακας 6.8: Συσχέτιση του δείκτη «Ευρώπη 2020» με άλλους δείκτες

	Συντελεστής συσχέτισης	
Δείκτης Παγκοσμιοποίησης	0,3771	(0,0525)
Δείκτης Οικονομικής Παγκοσμιοποίησης	0,1322	(0,5110)
Δείκτης Πολιτικής Παγκοσμιοποίησης	0,3274	(0,0955)
Δείκτης Κοινωνικής Παγκοσμιοποίησης	0,3155	(0,1089)
Δείκτης Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας	0,7360	(0,0000)
Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης	0,6128	(0,0007)

Σημείωση: Στις παρενθέσεις αναφέρονται τα p-values της μηδενικής υπόθεσης ότι ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με 0. Οι υπολογισμοί αφορούν το έτος 2012.

υψηλή θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τον δείκτη της Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ρ = 0,6128 και R^2=0,3755, βλ. Διάγραμμα 6.8 και Πίνακα 6.8).

Επίσης, το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ έχει μελετήσει την ανταγωνιστικότητα των εθνών για σχεδόν τρεις δεκαετίες. Από το 1979, οι ετήσιες εκθέσεις για την Παγκόσμια Ανταγωνιστικότητα εξετάζουν τους παράγοντες που επιτρέπουν στην οικονομία να επιτυγχάνει βιώσιμη ανάπτυξη και μακροπρόθεσμη ευημερία. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση της ανταγωνιστικότητας έχει εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου. Στο πλαίσιο αυτό, από το 2004 το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ εισήγαγε τον δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας (GCI), έναν ιδιαίτερα ολοκληρωμένο δείκτη για τη μέτρηση της εθνικής ανταγωνιστικότητας, λαμβάνοντας υπόψη τα μικροοικονομικά και μακροοικονομικά χαρακτηριστικά της ανταγωνιστικότητας. Η ανταγωνιστικότητα ορίζεται ως το σύνολο των θεσμικών οργάνων, πολιτικών και παραγόντων που καθορίζουν το επίπεδο της παραγωγικότητας. Το επίπεδο παραγωγικότητας με τη σειρά του καθορίζει το επίπεδο της αειφόρου ευημερίας που μπορεί να εξασφαλίσει μια οικονομία. Με άλλα λόγια, οι πιο ανταγωνιστικές οικονομίες μπορούν να διαμορφώσουν υψηλότερα επίπεδα εισοδήματος για τους πολίτες τους. Το επίπεδο παραγωγικότητας επίσης καθορίζει τα επίπεδα των αποδόσεων που προκύπτουν από τις επενδύσεις σε μια οικονομία. Επειδή όμως οι αποδόσεις των επενδύσεων είναι καθοριστικοί παράγοντες, μια πιο ανταγωνιστική οικονομία θα μπορέσει να αυξηθεί με ταχύτερους ρυθμούς μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Η ιδέα της ανταγωνιστικότητας συνεπάγεται επομένως στατικά και δυναμικά συστατικά: Παρόλο που η παραγω-

Διάγραμμα 6.8: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και ο δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (έτος 2012)

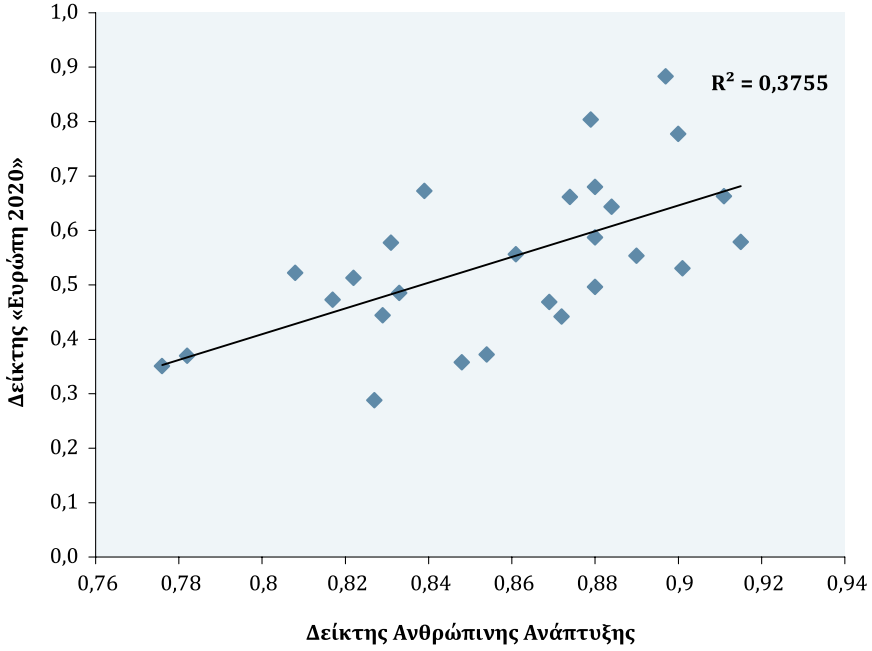

γικότητα μιας χώρας καθορίζει σαφώς την ικανότητά της να διατηρεί ένα υψηλό επίπεδο εισοδήματος, είναι επίσης ένας από τους κεντρικούς παράγοντες για τα κέρδη των επενδύσεων, οι οποίες με τη σειρά τους έχουν βαρύνουσα σημασία στην αναπτυξιακή δυναμική μιας οικονομίας.

Εξετάζοντας τη σχέση του δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας με τον δείκτη «Ευρώπη 2020», παρατηρούμε ότι υπάρχει σημαντική θετική και στατιστικά συσχέτιση των δύο δεικτών ($\rho = 0,7360$ και $R^2 = 0,5416$, βλ. Διάγραμμα 6.9 και Πίνακα 6.8).

Συνεπώς, τα παραπάνω αποτελέσματα δείχνουν ότι η στρατηγική «Ευρώπη 2020», όπως έχει παρουσιαστεί και σύμφωνα με τους δείκτες που έχουν επιλεγεί για την ποσοτικοποίηση, τη μέτρηση και την παρακολούθησή της, είναι απόλυτα σχετική με την έννοια της ανταγωνιστικότητας και της ανθρώπινης ανάπτυξης και ότι αυτές οι δύο διαστάσεις αποτελούν τους βασικούς παράγοντες επιτυχίας της συγκεκριμένης στρατηγικής.

6.3 Παράγοντες που επηρεάζουν τον δείκτη

6.3.1 Ανάλυση συσχετίσεων

Η ενότητα αυτή προσπαθεί να αναγνωρίσει εκείνους τους παράγοντες που είναι πιο καθοριστικοί για την αποτελεσματικότητα της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και μπορούν να εξηγήσουν τις διαφορές στις επιδόσεις των κρατών μελών. Για τον σκοπό αυτόν οι μεταβλητές που σχετίζονται με τις μακροοικονομικές επιδόσεις αλλά και γενικότερα με την ανάπτυξη των χωρών εξετάζονται σε σχέση με τη στρατηγική «Ευρώπη 2020», όπως μετριέται από τον σχετικό δείκτη.

Αρχικά εξετάζεται η μακροοικονομική επίδοση μιας χώρας με βάση τα δεδομένα για το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης που συλλέχθηκαν από τη Eurostat. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 6.10, για το έτος 2012 ο δείκτης «Ευρώπη 2020» σχετίζεται θετικά με την καλή οικονομική επίδοση, όπως αυτό μετριέται από το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αλλά η σχέση αυτή είναι ασθενής (R^2 = 10,05%).

Διάγραμμα 6.9: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και ο δείκτης Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας (έτος 2012)

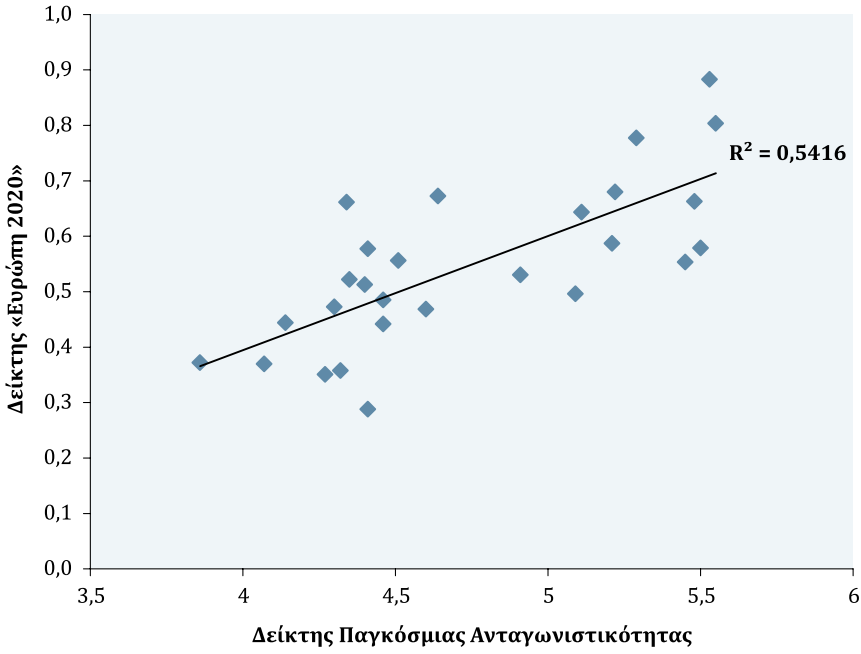

Ο Πίνακας 6.9 παρουσιάζει τη διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης του δείκτη «Ευρώπη 2020» με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Διαπιστώνουμε ότι η σχέση αυτή υπήρξε διαχρονικά θετική αλλά όχι στατιστικά σημαντική (με εξαίρεση τα έτη 2007 και 2009 για το επίπεδο σημαντικότητας 5%).

Καθώς είναι πιθανόν ο ρυθμός ανάπτυξης μιας χώρας και όχι το ίδιο το επίπεδο του ΑΕΠ να επηρεάζει τις επιδόσεις μιας χώρας στη στρατηγική, εξετάζουμε τη σχέση μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και του ρυθμού μεταβολής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 6.11, για το έτος 2012 ο δείκτης δεν συσχετίζεται με τον ρυθμό ανάπτυξης μιας χώρας (R^2 = 0,03%). Αλλά και για ολόκληρη τη χρονική περίοδο 2007-2012 δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ του δείκτη και του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ σε επίπεδο σημαντικότητας 5% αλλά και 1%, σύμφωνα με τον Πίνακα 6.10.

Οι επόμενες δύο μεταβλητές που εξετάζονται αφορούν το δημοσιονομικό προφίλ των χωρών. Η πρώτη μεταβλητή αφορά το χρέος και συγκεκριμένα το ενοποιημένο ακαθάριστο χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ και η δεύτερη μεταβλητή αφορά το έλλειμα/πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ. Τα δεδομένα και για τις δύο μεταβλητές συλλέχθηκαν από τη Eurostat. Σύμφωνα με τις διατάξεις του Συμφώνου Σταθερότητας, τα κράτη μέλη της ΕΕ συμφώνησαν στην επίτευξη ενός χαμηλού ποσοστού χρέους και ελλειμάτων. Εάν μια χώρα υπερβεί το ανώτατο όριο του ελλείματος, ενεργοποιείται άμεσα η διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος σε επίπεδο ΕΕ.

Πίνακας 6.9: Διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ

	Δείκτης «Ευρώπη 2020» και κατά κεφαλήν ΑΕΠ	
2007	0,41084	(0,0333)
2008	0,3363	(0,0863)
2009	0,3811	(0,0498)
2010	0,3553	(0,0690)
2011	0,3349	(0,0877)
2012	0,3169	(0,1072)

Σημείωση: Στις παρενθέσεις αναφέρονται τα p-values της μηδενικής υπόθεσης ότι ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με 0.

Διάγραμμα 6.10: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (έτος 2012)

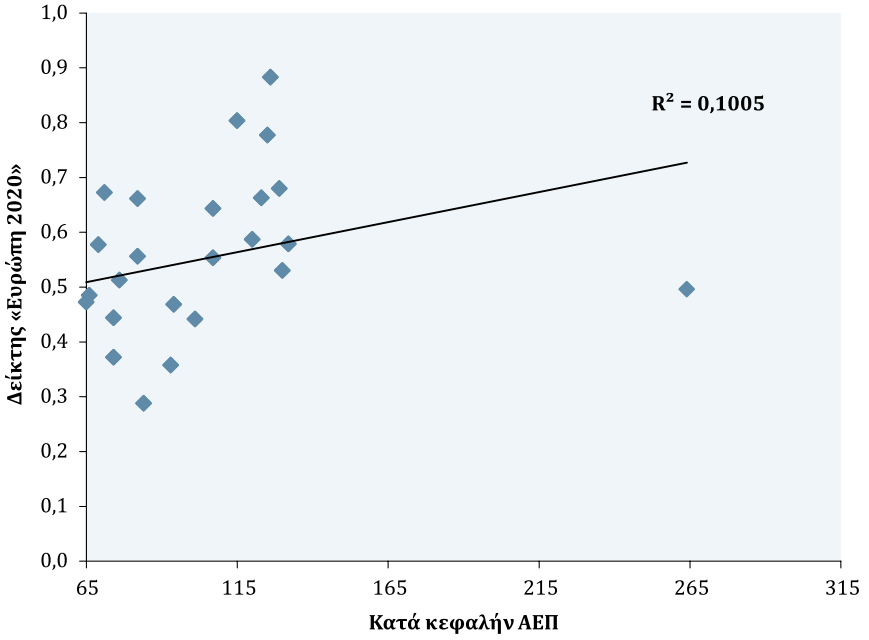

Στο Διάγραμμα 6.12 παρουσιάζεται ο δείκτης «Ευρώπη 2020» για τις 27 χώρες της ΕΕ σε σχέση με το ακαθάριστο χρέος της Γενικής Κυβέρνησης (ως ποσοστό του ΑΕΠ) για το έτος 2012. Παρατηρούμε ότι το επίπεδο του εθνικού χρέους των κρατών μελών εμφανίζει μια πολύ αρνητική σχέση με τον δείκτη «Ευρώπη 2020» (R^2 = 5,04%). Επίσης σύμφωνα με τον Πίνακα 6.11, ο συντελεστής συσχέ-

Πίνακας 6.10: Διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ

Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ		
2007	-0,1491	(0,4580)
2008	-0,3961	(0,0408)
2009	-0,3075	(0,1187)
2010	0,1470	(0,4645)
2011	0,3164	(0,1078)
2012	-0,0169	(0,9333)

Σημείωση: Στις παρενθέσεις αναφέρονται τα p-values της μηδενικής υπόθεσης ότι ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με 0.

Διάγραμμα 6.11: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ (έτος 2012)

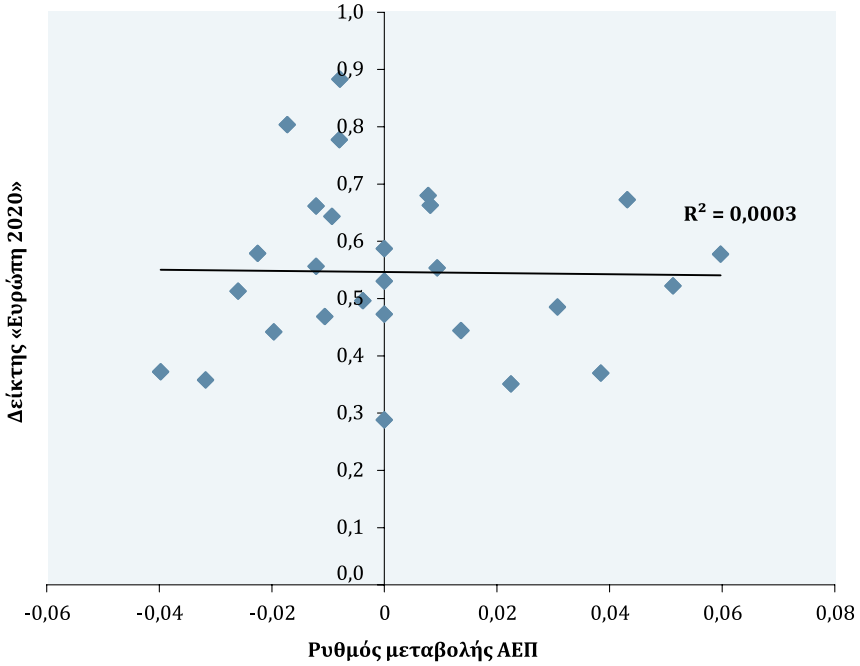

τισης μεταξύ του δείκτη και του χρέους κυμαίνεται από -0,2246 έως -0,0687 για την περίοδο από το 2007 μέχρι και το 2012 και δεν εμφανίζεται στατιστικά σημαντικός για κανένα έτος. Αυτό υποδηλώνει ότι η διατήρηση χαμηλού χρέους δεν οδηγεί αναγκαστικά σε καλή απόδοση σε σχέση με τον δείκτη «Ευρώπη 2020» καθώς και ότι η αύξηση του δημόσιου χρέους δεν διευκολύνει οποιαδήποτε βελτίωση του δείκτη.

Το μέτρο του δημόσιου ελλείμματος είναι ένα μέτρο της διαφοράς μεταξύ των εσόδων και των δαπανών του τομέα της Γενικής Κυβέρνησης. Ο δείκτης αυτός δείχνει μια ασθενή θετική συσχέτιση με τον δείκτη «Ευρώπη 2020», σύμφωνα με το Διάγραμμα 6.13. Διαχρονικά, η σχέση μεταξύ του δείκτη και του δημοσιονομικού ελλείματος/πλεονάσματος είναι θετική αλλά μη στατιστικά σημαντική από το 2009 και μετά σε επίπεδο σημαντικότητας 5% (Πίνακας 6.12).

Εκτός από τους τυπικούς μακροοικονομικούς δείκτες, ένας παράγοντας τον οποίο η πρόσφατη βιβλιογραφία έχει αναδείξει ως σημαντική προϋπόθεση για

Διάγραμμα 6.12: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και το χρέος (έτος 2012)

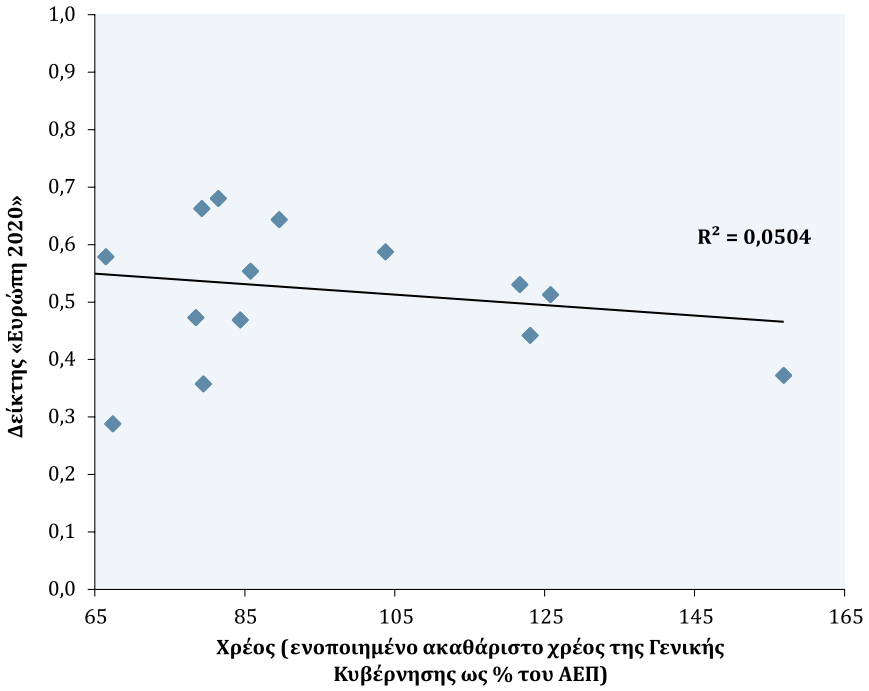

Πίνακας 6.11: Διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και του ενοποιημένου ακαθάριστου χρέους της Γενικής Κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ

	Δείκτης «Ευρώπη 2020» και χρέος	
2007	-0,0687	(0,7388)
2008	-0,1250	(0,5343)
2009	-0,1128	(0,5754)
2010	-0,1344	(0,5040)
2011	-0,1973	(0,3238)
2012	-0,2246	(0,2601)

Σημείωση: Στις παρενθέσεις αναφέρονται τα p-values της μηδενικής υπόθεσης ότι ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με 0.

την ανάπτυξη μιας χώρας είναι η ποιότητα διακυβέρνησης (π.χ., Kaufman, 2005). Η Παγκόσμια Τράπεζα έχει αναπτύξει το σχέδιο των Παγκόσμιων Δεικτών Διακυβέρνησης, στοχεύοντας στη συνάρθρωση των διαφορετικών διαστάσεων της σωστής διακυβέρνησης σε έξι κυρίους δείκτες: Έλεγχο διαφθοράς, Αποτελεσματικότητα διακυβέρνησης, Πολιτική σταθερότητα, Ποιότητα θεσμών και κανονισμών, Κράτος δικαίου, Συμμετοχή και Λογοδοσία. Οι δείκτες αυτοί μετρούν την ποιότητα της διακυβέρνησης για πάνω από 200 χώρες και ενημερώνονται σε ετήσια βάση. Επίσης, αποτελούν θετικούς δείκτες, γεγονός που σημαίνει ότι οι υψηλότερες τιμές αντιστοιχούν σε καλύτερες αποδόσεις.

Ο δείκτης για τον έλεγχο της διαφθοράς προσπαθεί να αποτυπώσει την αντίληψη της ποιότητας των δημόσιων υπηρεσιών και του βαθμού ανεξαρτησίας της από πολιτικές πιέσεις, την ποιότητα της διαμόρφωσης και της εφαρμογής

Διάγραμμα 6.13: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και το δημοσιονομικό έλλειμμα/πλεόνασμα (έτος 2012)

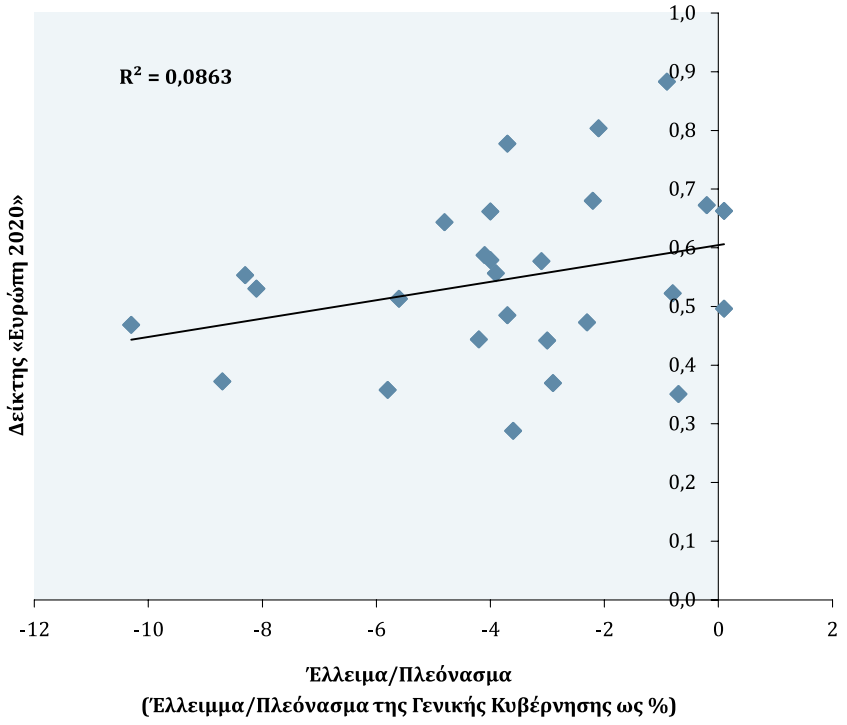

της πολιτικής και την αξιοπιστία της δέσμευσης της κυβέρνησης σε τέτοιες πολιτικές. Ο δείκτης που αφορά την αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης έχει δημιουργηθεί για να αποτιμήσει τον βαθμό στον οποίο ασκείται η δημόσια εξουσία για ιδιωτικό όφελος, συμπεριλαμβανομένων τόσο των μικρών αλλά και των μεγάλων μορφών διαφθοράς και μέσω της οποίας το κράτος εξυπηρετεί κυρίως ισχυρά ιδιωτικά συμφέροντα. Ο δείκτης για την πολιτική σταθερότητα καταγράφει τις αντιλήψεις για το ενδεχόμενο πολιτικής αστάθειας ή πολιτικά υποκινούμενης βίας, στην οποία περιλαμβάνεται και η τρομοκρατία. Ο δείκτης για την ποιότητα των θεσμών και κανονισμών μετράει την αντίληψη για την ικανότητα της κυβέρνησης να διαμορφώνει και να εφαρμόζει ορθές πολιτικές και κανονισμούς που επιτρέπουν και προωθούν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα.

Ο δείκτης για το κράτος δικαίου αποτυπώνει τον βαθμό στον οποίο έχουν εμπιστοσύνη να συμμορφώνονται με τους κανόνες της κοινωνίας και ιδίως την ποιότητα της εκτέλεσης της σύμβασης, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, την αστυνομία και τα δικαστήρια καθώς και την πιθανότητα της εγκληματικότητας και της βίας. Τέλος, ο δείκτης για τη συμμετοχή και λογοδοσία καταγράφει τόσο τον βαθμό που οι πολίτες μιας χώρας μπορούν να συμμετέχουν στην επιλογή της κυβέρνησής τους όσο και την ελευθερία έκφρασης, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και την ελευθερία του Τύπου.

Οι συντελεστές συσχέτισης μεταξύ αυτών των δεικτών και του δείκτη «Ευρώπη 2020» σε κάθε έτος από το 2007 μέχρι το 2012 παρουσιάζονται στον Πί-

Πίνακας 6.12: Διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και του δημοσιονομικού ελλείματος/πλεονάσματος

Δείκτης «Ευρώπη 2020» και δημοσιονομικό έλλειμμα/πλεόνασμα		
2007	0,4658	(0,0165)
2008	0,4173	(0,0339)
2009	0,3164	(0,1154)
2010	0,1516	(0,4598)
2011	0,3291	(0,0937)
2012	0,2937	(0,1370)

Σημείωση: Στις παρενθέσεις αναφέρονται τα p-values της μηδενικής υπόθεσης ότι ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με 0.

νακα 6.13. Παρατηρούμε ότι όλοι οι δείκτες καλής διακυβέρνησης σχετίζονται θετικά με τον δείκτη «Ευρώπη 2020» για όλα τα έτη από το 2007 μέχρι το 2012. Επίσης παρατηρούμε ότι σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις οι συντελεστές συσχέτισης είναι στατιστικά σημαντικοί σε επίπεδο σημαντικότητας 5% αλλά και 1%. Η αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης, ο έλεγχος της διαφθοράς και η συμμετοχή και η λογοδοσία είναι οι διαστάσεις που εμφανίζουν την υψηλότερη συσχέτιση με τον δείκτη «Ευρώπη 2020».

Η υψηλή συσχέτιση μεταξύ των παραπάνω δεικτών και του δείκτη «Ευρώπη 2020» είναι εξαιρετικά σημαντική και ενισχύει την υπόθεση ότι η καλή διακυβέρνηση είναι κύριο προαπαιτούμενο για την αποτελεσματική εφαρμογή της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Η ποιότητα διακυβέρνησης συχνά υποτιμάται στις αναπτυγμένες χώρες, αλλά τα αποτελέσματα δείχνουν πως ο παράγοντας αυτός είναι βαρύνουσας σημασίας όσον αφορά μια εκτεταμένη στρατηγική ανάπτυξης που εμβαθύνει πέρα από τα άμεσα μέτρα για την οικονομική ανάπτυξη.

Προκειμένου να διεισδύσουμε περαιτέρω στην επίδραση της διαφθοράς ενός κράτους για την επίτευξη της στρατηγικής ανάπτυξης, εξετάζουμε τη σχέση του δείκτη «Ευρώπη 2020 με τον δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς (Corruption Perception Index, CPI). Ο δείκτης αντίληψης της διαφθοράς δημοσιεύεται από τον Οργανισμό της Διεθνούς Διαφάνειας κάθε χρόνο από το 1995 και κατατάσσει τις χώρες σύμφωνα με τον βαθμό αντίληψης για τη διαφθορά μεταξύ των δημόσιων υπαλλήλων και των πολιτικών. Ο Οργανισμός της Διεθνούς Διαφάνειας

Πίνακας 6.13: Διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και των δεικτών ποιότητας διακυβέρνησης

	Έλεγχος διαφθοράς		Αποτελεσματικότητα διακυβέρνησης		Πολιτική σταθερότητας		Ποιότητα θεσμών και κανονισμών		Κράτος δικαίου		Συμμετοχή και Λογοδοσία	
2007	0,7028	(0,0000)	0,6802	(0,0000)	0,4413	(0,0212)	0,5838	(0,0014)	0,6429	(0,0003)	0,6242	(0,0005)
2008	0,6185	(0,0006)	0,5819	(0,0015)	0,2972	(0,1322)	0,5154	(0,0059)	0,5650	(0,0021)	0,5739	(0,0017)
2009	0,7437	(0,0000)	0,7087	(0,0000)	0,3691	(0,0582)	0,5978	(0,0010)	0,6507	(0,0002)	0,6913	(0,0001)
2010	0,7065	(0,0000)	0,6894	(0,0001)	0,3688	(0,0583)	0,5352	(0,0040)	0,6389	(0,0003)	0,6772	(0,0001)
2011	0,6992	(0,0000)	0,6589	(0,0002)	0,4734	(0,0126)	0,5872	(0,0013)	0,6794	(0,0001)	0,6734	(0,0001)
2012	0,6706	(0,0001)	0,6776	(0,0001)	0,4835	(0,0106)	0,6348	(0,0004)	0,6806	(0,0001)	0,6965	(0,0001)

Σημείωση: Στις παρενθέσεις αναφέρονται τα p-values της μηδενικής υπόθεσης ότι ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με 0.

ορίζει τη διαφθορά ως «την κατάχρηση της εξουσίας για ιδιωτικό όφελος. Η μέθοδος για την κατασκευή του δείκτη βασίζεται σε μια γραμμική άθροιση διαφορών δεικτών και δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη διαφθορά στις χώρες που εξετάστηκαν συνδυάζοντας μια σειρά διαφορετικών δεικτών της διαφθοράς σε έναν δείκτη. Ο δείκτης αυτός είναι ένας θετικός δείκτης, δηλαδή υψηλότερη βαθμολογία σημαίνει μικρότερη διαφθορά.

Από το Διάγραμμα 6.14 είναι φανερό ότι ο δείκτης «Ευρώπη 2020» σχετίζεται θετικά με τον δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς. Ο συντελεστής προσδιορισμού είναι ίσος με 53,1% υποδεικνύοντας ότι το 53,16% της μεταβλητότητας του δείκτη «Ευρώπη 2020» ερμηνεύεται από τις μεταβολές του δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς. Η ισχυρή θετική σχέση επιβεβαιώνεται και από τον Πίνακα 6.14, όπου η θετική σχέση μεταξύ των δύο δεικτών φαίνεται να διαρκεί όλη τη χρονική περίοδο, από το 2008 έως το 2012, και είναι στατιστικά σημαντική σε ποσοστό 5% και 1%.

Διάγραμμα 6.14: Ο δείκτης «Ευρώπη 2020» και ο δείκτης Αντίληψης Διαφθοράς (έτος 2012)

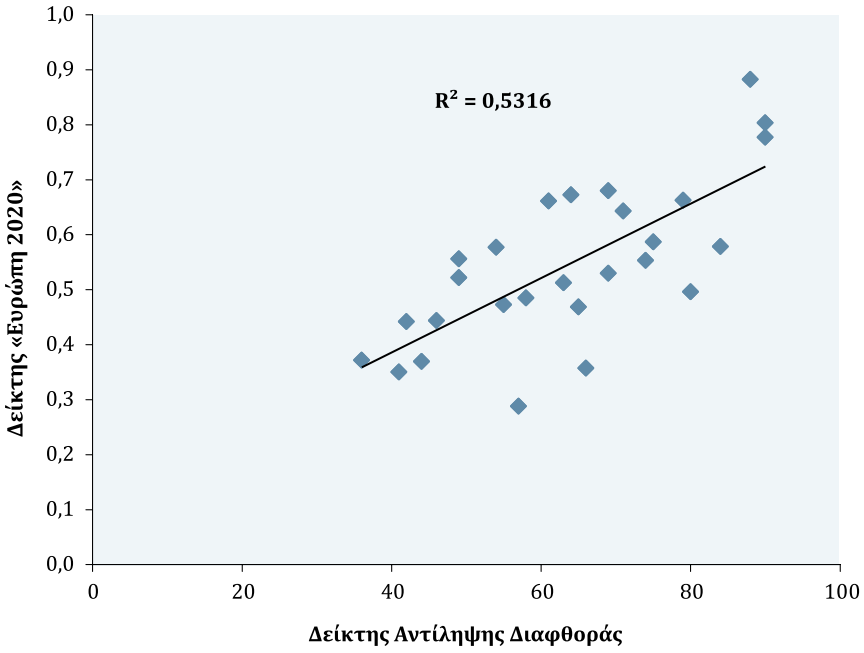

6.3.2 Παλινδρόμηση με δεδομένα panel

Προχωρώντας την ανάλυση περισσότερο αναφορικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν τη στρατηγική «Ευρώπη 2020», θα εξετάσουμε τη συνολική επίδραση των παραγόντων σε ένα υπόδειγμα παλινδρόμησης χρησιμοποιώντας μεθόδους εκτίμησης δεδομένων panel. Συγκεκριμένα, το υπόδειγμα που εκτιμάται είναι το εξής:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1,it} + \beta_2 X_{2,it} + \ldots + \beta_{11} X_{11,it} + u_{it},$$

$$u_{it} = \mu_t + \varepsilon_i + v_{it}$$

όπου Y_{it} είναι ο δείκτης «Ευρώπη 2020» στη χώρα i το έτος t, X_{1t} είναι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη χώρα i το έτος t, X_{2t} είναι το ενοποιημένο ακαθάριστο χρέος της Γενικής Κυβέρνησης (ως ποσοστό του ΑΕΠ) στη χώρα i το έτος t, X_{3t} είναι το έλλειμμα/πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης (ως ποσοστό του ΑΕΠ) στη χώρα i το έτος t, X_{4t}..,X_{10t} είναι οι δείκτες ποιότητας διακυβέρνησης της Παγκόσμιας Τράπεζας (Έλεγχος διαφθοράς, Αποτελεσματικότητα διακυβέρνησης, Πολιτική σταθερότητα, Ποιότητα θεσμών και κανονισμών, Κράτος δικαίου, Συμμετοχή και Λογοδοσία, αντίστοιχα) στη χώρα i το έτος t, X_{11t} είναι ο δείκτης Αντίληψης Διαφθοράς στη χώρα i το έτος t, μ_t είναι ένας σταθερός όρος που μεταβάλλεται διαχρονικά, προκειμένου να λάβει υπόψη τις σταθερές διαχρονικές επιδράσεις, δηλ. τους παράγοντες εκείνους που επηρεάζουν την εξαρτημένη μεταβλητή και μεταβάλλονται διαχρονικά αλλά όχι διαστρωματικά, ε_i είναι ένας τυχαίος όρος που μεταβάλλεται διαστρωματικά, προκειμένου να λάβει υπόψη τις τυχαίες δια-

Πίνακας 6.14: Διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και του δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς

	Δείκτης «Ευρώπη 2020» και δείκτης Αντίληψης Διαφθοράς	
2007	0,7727	(0,0000)
2008	0,6414	(0,0001)
2009	0,7754	(0,0000)
2010	0,7407	(0,0000)
2011	0,7242	(0,0000)
2012	0,7291	(0,0000)

Σημείωση: Στις παρενθέσεις αναφέρονται τα p-values της μηδενικής υπόθεσης ότι ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με 0

στρωματικές επιδράσεις, δηλ. τους παράγοντες εκείνους που επηρεάζουν την εξαρτημένη μεταβλητή και μεταβάλλονται διαστρωματικά αλλά όχι διαχρονικά.

Το δείγμα εκτίμησης περιλαμβάνει ετήσιες παρατηρήσεις για τις 27 χώρες για την περίοδο 2008-2012.[14] Για την εκτίμηση του υποδείγματος χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των ελαχίστων τετραγώνων για δεδομένα panel με τυχαίες διαστρωματικές επιδράσεις και σταθερές διαχρονικές επιδράσεις. Οι μέθοδοι εκτίμησης panel επιτρέπουν την εκτίμηση ενός υποδείγματος λαμβάνοντας υπόψη την πιθανή ετερογένεια του υποδείγματος είτε διαστρωματικά είτε διαχρονικά. Για την επιλογή της κατάλληλης μεθόδου εκτίμησης πραγματοποιήθηκαν ορισμένοι έλεγχοι, τα αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται στο Β' Μέρος του Πίνακα 6.15. Αρχικά, προκειμένου να εξεταστεί η ύπαρξη ετερογένειας του υποδείγματος τόσο διαστρωματικά όσο και διαχρονικά πραγματοποιήθηκε έλεγχος F σταθερών διαχρονικών επιδράσεων, έλεγχος F σταθερών διαστρωματικών επιδράσεων και έλεγχος F σταθερών διαστρωματικών και διαχρονικών επιδράσεων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ελέγχων, η μηδενική υπόθεση των μηδενικών σταθερών διαχρονικών επιδράσεων και η μηδενική υπόθεση των μηδενικών σταθερών διαστρωματικών επιδράσεων απορρίπτονται. Επίσης, απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση ότι οι σταθερές διαχρονικές και διαστρωματικές επιδράσεις είναι από κοινού μηδενικές. Στη συνέχεια, προκειμένου να εξετάσουμε αν οι σταθερές ή οι τυχαίες διαστρωματικές επιδράσεις είναι πιο κατάλληλες, πραγματοποιήθηκε ο έλεγχος Hausman. Η μηδενική υπόθεση του ελέγχου είναι ότι ο συντελεστής συσχέτισης μεταξύ του διαταρακτικού όρου vit και των επεξηγηματικών μεταβλητών Xit είναι 0. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ελέγχου, η μηδενική υπόθεση δεν απορρίπτεται, επομένως η μέθοδος των τυχαίων διαστρωματικών επιδράσεων είναι η κατάλληλη. Σημειώνεται ότι η μέθοδος των τυχαίων επιδράσεων δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τις διαχρονικές επιδράσεις, καθώς ο αριθμός τους είναι μικρότερος από τον αριθμό των ερμηνευτικών μεταβλητών.

Στο Α' Μέρος του Πίνακα 6.15 παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις των συντελεστών του υποδείγματος. Παρατηρούμε ότι ο συντελεστής της μεταβλητής «Χρέος» είναι αρνητικός και στατιστικά σημαντικός σε ποσοστό 10%, υποδεικνύο-

14. Δεν έχει συμπεριληφθεί στην ανάλυση παλινδρόμησης το έτος 2007, καθώς δεν υπήρχαν δεδομένα για το συγκεκριμένο έτος για το δημοσιονομικό χρέος και το έλλειμμα της Ελλάδας.

ντας ότι μια χώρα με μεγαλύτερο χρέος ένα έτος θα εμφανίζει μικρότερη τιμή στον δείκτη «Ευρώπη 2020». Επίσης, οι δείκτες «Κράτος δικαίου» και «Συμμετοχή και Λογοδοσία» είναι οι μόνοι από τους δείκτες αποτελεσματικής διακυβέρνησης οι οποίοι είναι στατιστικά σημαντικοί. Εμφανίζουν θετική σχέση με την ανεξάρτητη μεταβλητή, υποδεικνύοντας ότι η βελτίωση του κράτους δικαίου και της συμμετοχής και λογοδοσίας σε μια χώρα συμβάλλει θετικά στην επίτευξη των στόχων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Τέλος, ο συντελεστής του Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς είναι στατιστικά σημαντικός μόνο σε επίπεδο 10%, ενώ δεν έχει το αναμενόμενο πρόσημο.

Πίνακας 6.15: Ανάλυση παλινδρόμησης με panel data για τους παράγοντες που επηρεάζουν τον δείκτη «Ευρώπη 2020»

Μέρος Α: Εκτίμηση συντελεστών υποδείγματος		
	Συντελεστής	**p-value**
Σταθερός όρος	0,4267	0,0000
ΑΕΠ	-0,0002	0,6357
Χρέος	-0,0006	0,0597
Έλλειμα/Πλεόνασμα	0,0000	0,9834
Έλεγχος διαφθοράς	0,0125	0,6091
Αποτελεσματικότητα διακυβέρνησης	0,0085	0,7767
Πολιτική σταθερότητα	-0,0345	0,1253
Ποιότητα θεσμών και κανονισμών	-0,0473	0,1183
Κράτος δικαίου	0,0779	0,0581
Συμμετοχή και Λογοδοσία	0,1172	0,0299
Δείκτης αντίληψης διαφθοράς	-0,0008	0,0639
Μέρος Β: Έλεγχοι υποδείγματος		
	Στατιστική ελέγχου	**p-value**
R2	55,35%	
Προσαρμοσμένο R2	50,14%	
Έλεγχος F	10,6257	0,0000
Έλεγχος σταθερών διαστρωματικών επιδράσεων F	94,6338	0,0000
Έλεγχος σταθερών διαχρονικών επιδράσεων F	12,9868	0,0000
Έλεγχος σταθερών διαστρωματικών και διαχρονικών επιδράσεων F	89,1854	0,0000
Έλεγχος τυχαίων διαστρωματικών επιδράσεων Hausman	17,3000	0,0680

7. Εμπειρική ανάλυση: Η περίπτωση της Ελλάδας

7.1 Η θέση της Ελλάδας αναφορικά με τον δείκτη «Ευρώπη 2020» και τους θεματικούς δείκτες

Η Ελλάδα, σύμφωνα με τον δείκτη «Ευρώπη 2020» για το 2012, κατατάσσεται στην 23η θέση μεταξύ των 27 κρατών μελών (και όχι των 28, καθώς το 2012 δεν είχε συμπεριληφθεί η Κροατία μεταξύ των 27 κρατών μελών της ΕΕ), ξεπερνώντας τη Βουλγαρία, την Κύπρο, τη Ρουμανία και τη Μάλτα. Αντίστοιχες ήταν οι επιδόσεις του συγκεκριμένου δείκτη για το 2010 και για το 2011. Παράλληλα χώρες, όπως Σουηδία, Φινλανδία, Εσθονία, Αυστρία και Γερμανία, κατατάσσονται στις πρώτες θέσεις. Συνεπώς, γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι η Ευρώπη είναι μια χώρα δύο «ταχυτήτων», με τις χώρες του Βορρά να εμφανίζουν υψηλή κατάταξη στον συγκεκριμένο δείκτη, σε αντίθεση με τις χώρες της Νότιας και Ανατολικής Ευρώπης.

Στους επιμέρους δείκτες, από τους οποίους αποτελείται ο δείκτης «Ευρώπη 2020», για το 2012 η Ελλάδα εμφανίζει χαμηλή κατάταξη στους δείκτες ΔΕΕΑ και ΔΑΧΠ και μεσαία κατάταξη στο ΔΕΑΑ. Πιο συγκεκριμένα, για το ΔΕΕΑ η Ελλάδα για το 2007 κατατάσσεται στην 20η σειρά, ενώ το 2012 η θέση της χειροτέρευσε αρκετά και βρέθηκε στην 23η θέση από τα 27 κράτη μέλη. Ωστόσο η Ελλάδα εμφανίζει χαμηλή κατάταξη στον Δείκτη Ανάπτυξης χωρίς Περιορισμούς (ΔΑΧΠ). Αναλυτικότερα, το 2012 η Ελλάδα βρισκόταν στην τελευταία θέση, σε αντίθεση με το 2007 όπου βρέθηκε στην 24η θέση.

Τέλος, όσον αφορά τον δείκτη ΔΕΑΑ, η Ελλάδα φαίνεται να έχει τις υψηλότερες αποδόσεις σε σχέση με τους άλλους δύο δείκτες και βρίσκεται λίγο πιο κάτω από το μέσο της κατάταξης σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ. Συγκεκριμένα, το 2007 η Ελλάδα βρισκόταν στη 19η θέση για να φτάσει το 2012 στην 20η.

7.2 Η θέση της Ελλάδας αναφορικά με τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020»

7.2.1 Ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών

Στο επίκεντρο της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής της ΕΕ βρίσκεται το θέμα της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας γενικότερα. Η απασχόληση συμβάλλει σημαντικά στην οικονομική αποτελεσματικότητα, στη διασφάλιση ικανοποιητικών συνθηκών διαβίωσης, στην ποιότητα ζωής και στην κοινωνική ενσωμάτωση. Το εργατικό δυναμικό της ΕΕ μειώνεται λόγω των νέων δημογραφικών δεδομένων, σύμφωνα με τα οποία ένας περιορισμένος αριθμός εργαζομένων συντηρεί έναν συνεχώς αυξανόμενο αριθμό εξαρτημένων από τρίτους ατόμων. Η συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού έχει επιταχυνθεί μετά την πρόσφατη οικονομική κρίση, με εξαιρετικά δυσμενή αποτελέσματα για την περίπτωση της Ελλάδας. Ένας σημαντικός παράγοντας είναι ο διεθνής ανταγωνισμός που προέρχεται από χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία. Στο Διάγραμμα 7.1 παρατηρούμε ότι το 2014 το 69,2% των ατόμων ηλικίας 20-64 ετών στην ΕΕ ήταν απασχολούμενο, ενώ στην Ελλάδα το αντίστοιχο ποσοστό είναι μόλις 53,3%. Επίσης, το ποσοστό ανεργίας στην ΕΕ, για το 2014, ήταν 7,6%, ενώ το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα το ίδιο έτος ξεπέρασε το 27%.

Όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 7.2 και τον Πίνακα 7.1, το ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα αυξήθηκε σταθερά την περίοδο πριν από την οικονομική κρίση ακολουθώντας την ανοδική πορεία του αντίστοιχου ποσοστού της ΕΕ και φθάνοντας το 66,3% το 2008. Το 2009 η κρίση έπληξε το επίπεδο των απασχολούμενων στην Ελλάδα αλλά και την ΕΕ, επιστρέφοντας στο επίπεδο του 2006.

Διάγραμμα 7.1: Πληθυσμός ανά καθεστώς απασχόλησης στην ΕΕ και την Ελλάδα (2014)

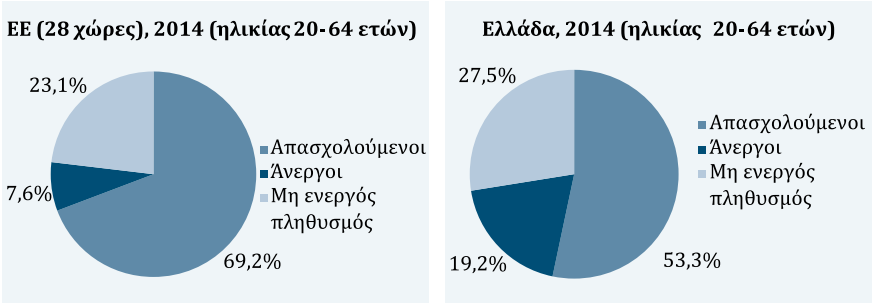

Διάγραμμα 7.2: Η διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών στην Ελλάδα και την ΕΕ

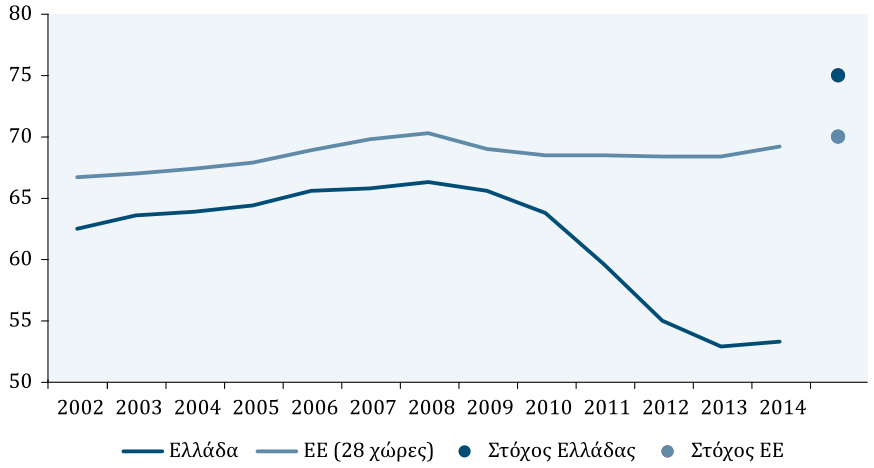

Πίνακας 7.1: Διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών στην Ελλάδα και την ΕΕ και της απόστασης από τον επιδιωκόμενο στόχο

	Ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών			
			Απόσταση από τον στόχο	
Έτος	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**
2002	62,5	66,7	-7,5	-8,3
2003	63,6	67,0	-6,4	-8,0
2004	63,9	67,4	-6,1	-7,6
2005	64,4	67,9	-5,6	-7,1
2006	65,6	68,9	-4,4	-6,1
2007	65,8	69,8	-4,2	-5,2
2008	66,3	70,3	-3,7	-4,7
2009	65,6	69,0	-4,4	-6,0
2010	63,8	68,5	-6,2	-6,5
2011	59,6	68,5	-10,4	-6,5
2012	55,0	68,4	-15	-6,6
2013	52,9	68,4	-17,1	-6,6
2014	53,3	69,2	-16,7	-5,8

Διάγραμμα 7.3: Το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών στις χώρες της ΕΕ (έτος 2014)

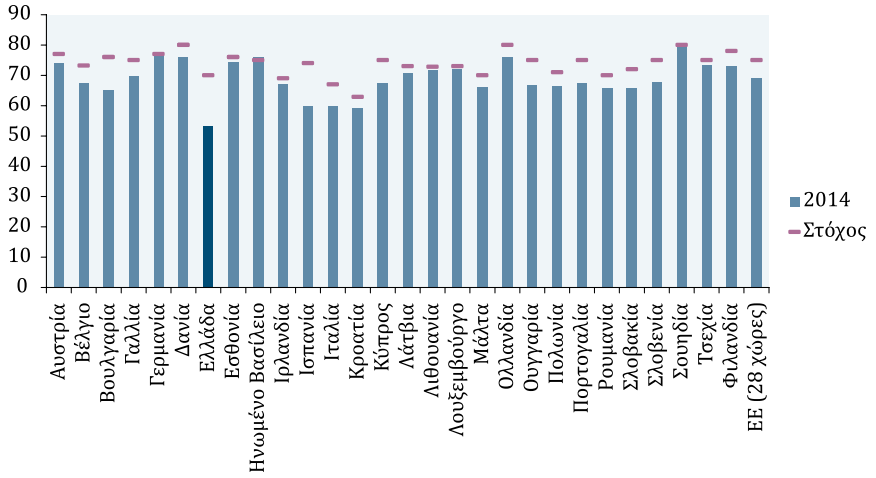

Στην περίπτωση της Ελλάδας, όμως, το επίπεδο απασχόλησης συνέχισε να πέφτει στο 63,8% το 2010, φτάνοντας το 52,9% το 2013. Ως αποτέλεσμα, το 2014 το ποσοστό απασχολούμενων στην Ελλάδα ήταν 16,7 ποσοστιαίες μονάδες κάτω από τον εθνικό στόχο του 70%.

Προκειμένου να αποτυπωθούν οι διαφορετικές εθνικές διαστάσεις στα ποσοστά απασχόλησης αλλά και στην επίτευξη των εθνικών στόχων, στο Διάγραμμα 7.3 παρουσιάζεται το ποσοστό απασχόλησης και οι εθνικοί στόχοι των χωρών μελών της ΕΕ για το 2014. Αυτοί οι στόχοι κυμαίνονται μεταξύ του 62,9% για την Κροατία και 80% για τη Δανία, Ολλανδία και Σουηδία (Πίνακας 7.2).[15] Το 2014 το ποσοστό των απασχολούμενων μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης κυμάνθηκε από το 53,3% στο 80%. Η Βόρεια Ευρώπη παρουσίασε τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης (Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Ολλανδία, Δανία) και ήταν οι μόνες χώρες που ξεπέρασαν τον ευρωπαϊκό στόχο του 75% της απασχόλησης. Επίσης, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γερμανία ήταν οι πρώτες χώρες που ξεπέρασαν τον εθνικό τους στόχο, ενώ η Σουηδία έφθασε με

15. Για τις χώρες που δεν έχει τεθεί εθνικός στόχος αναφέρεται ο στόχος στο σύνολο της ΕΕ. Αυτό ισχύει για όλους τους πίνακες και τα διαγράμματα που παρουσιάζουν τους εθνικούς στόχους.

Πίνακας 7.2: Κατάταξη των χωρών της ΕΕ με βάση το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών και την απόσταση από τον επιδιωκόμενο στόχο (έτος 2014)

	2014	Στόχος	Κατάταξη	Κατάταξη με βάση την απόσταση από τον στόχο
Αυστρία	74,2	77	7	10
Βέλγιο	67,3	73,2	17	19
Βουλγαρία	65,1	76	24	26
Γαλλία	69,8	75	13	18
Γερμανία	77,7	77	2	2
Δανία	75,9	80	5	14
Ελλάδα	53,3	70	28	28
Εσθονία	74,3	76	6	7
Ηνωμένο Βασίλειο	76,2	75	3	1
Ιρλανδία	67,0	69	18	8
Ισπανία	59,9	74	25	27
Ιταλία	59,9	67	25	21
Κροατία	59,2	62,9	27	11
Κύπρος	67,6	75	15	23
Λάτβια	70,7	73	12	9
Λιθουανία	71,8	72,8	11	5
Λουξεμβούργο	72,1	73	10	4
Μάλτα	66,3	70	21	12
Ολλανδία	76,1	80	4	13
Ουγγαρία	66,7	75	19	25
Πολωνία	66,5	71	20	16
Πορτογαλία	67,6	75	15	23
Ρουμανία	65,7	70	23	15
Σλοβακία	65,9	72	22	20
Σλοβενία	67,8	75	14	22
Σουηδία	80,0	80	1	3
Τσεχία	73,5	75	8	6
Φινλανδία	73,1	78	9	17
ΕΕ (28 χώρες)	69,2	75		

ακρίβεια τον εθνικό της στόχο. Από τα υπόλοιπα κράτη μέλη το Λουξεμβούργο ήταν πιο κοντά με 0,9 ποσοστιαίες μονάδες κάτω από τον στόχο και ακολούθησαν η Λιθουανία με 1 ποσοστιαία μονάδα, η Τσεχία με 1,5 και η Ιρλανδία με δύο ποσοστιαίες μονάδες. Η Ελλάδα και η Ισπανία ήταν οι δύο χώρες με τη μεγαλύτερη απόσταση από τον στόχο (στις 16,7 και 14,1 ποσοστιαίες μονάδες από τον εθνικό στόχο αντίστοιχα). Επίσης, η Ελλάδα είχε και το χαμηλότερο ποσοστό απασχόλησης από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ.

Προκειμένου να εξετάσουμε και την περιφερειακή διάσταση του θέματος της απασχόλησης για την περίπτωση της Ελλάδας, στο Διάγραμμα 7.4 απεικονίζεται το ποσοστό απασχόλησης ανά περιφέρεια στην Ελλάδα για τα έτη 2005, 2010 και 2014. Είναι εμφανές ότι για όλες τις περιφέρειες υπήρξε σημαντική πτώση στα ποσοστά απασχόλησης που ξεκίνησε από το 2010 και εντάθηκε στη συνέχεια. Το 2014 τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης είχαν η Δυτική Ελλάδα, η Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, ενώ τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης εμφανίζονται στα Ιόνια Νησιά, στο Νότιο Αιγαίο και στην Κρήτη, περιφέρειες με υψηλά ποσοστά απασχόλησης στον τουριστικό τομέα.

Εξετάζοντας τη διάσταση της ηλικίας στο θέμα της απασχόλησης παρατηρούμε ότι οι νέοι ηλικίας 20-24 ετών έχουν δεχτεί σημαντικό πλήγμα στο θέμα της απασχόλησης, καθώς καταγράφουν σημαντική πτώση στην απασχόληση, ενώ το πρόβλημα της ανεργίας είναι πιο περιορισμένο στους εργαζομένους ηλικίας 55-64 ετών (Διάγραμμα 7.5). Μια άλλη ευάλωτη ομάδα απασχολούμενων

Διάγραμμα 7.4: Το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών στην Ελλάδα ανά περιφέρεια

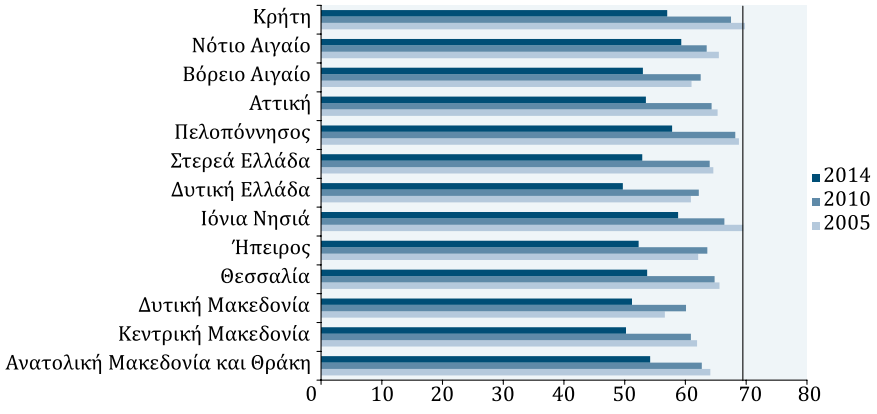

Διάγραμμα 7.5: Διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης στην Ελλάδα ανά ηλικία

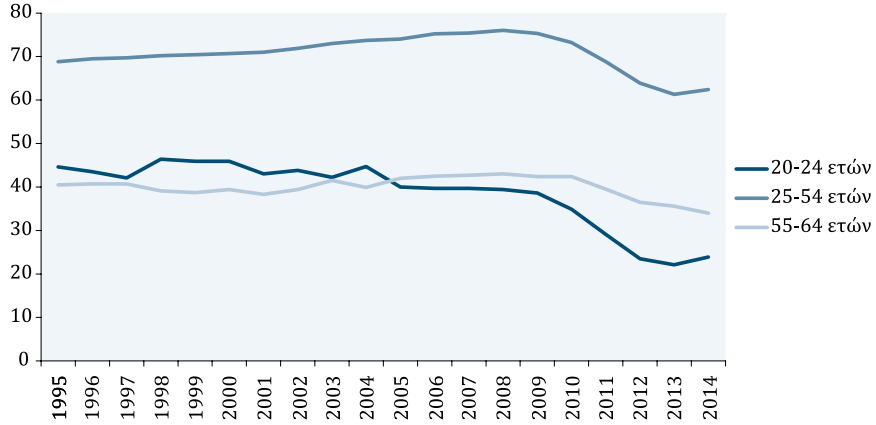

είναι ο γυναικείος πληθυσμός, ένα θέμα που έχει απασχολήσει διαχρονικά τις πολιτικές απασχόλησης στην ΕΕ. Στο Διάγραμμα 7.6 παρατηρούμε ότι η διαφορά στα ποσοστά απασχόλησης μεταξύ αντρών και γυναικών εμφανίζει διαχρονικά τάση μείωσης στην Ελλάδα, ακολουθώντας την καθοδική τάση του αντίστοιχου ποσοστού στην ΕΕ αλλά με ταχύτερους ρυθμούς.

Διάγραμμα 7.6: Διαχρονική εξέλιξη της διαφοράς του ποσοστού απασχόλησης μεταξύ αντρών και γυναικών στην Ελλάδα και την ΕΕ (28 χώρες)

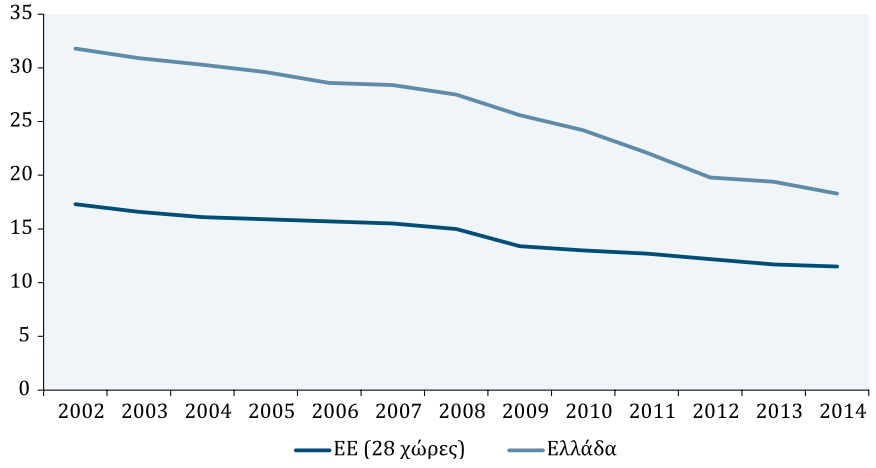

Προχωρώντας την ανάλυση στους βραχυχρόνιους παράγοντες ζήτησης της αγοράς εργασίας εξετάζουμε τη σχέση μεταξύ της απασχόλησης και του ρυθμού ανάπτυξης για την περίπτωση της Ελλάδας. Ο ρυθμός ανάπτυξης χρησιμοποιείται συχνά για να εκφράσει τις φάσεις του οικονομικού κύκλου και τη δυνατότητα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Στο Διάγραμμα 7.7 απεικονίζονται ο ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης, του ΑΕΠ καθώς και το ποσοστό των ατόμων που ξεκίνησαν την απασχόληση τους τελευταίες δώδεκα μήνες ως ποσοστό του συνόλου των απασχολούμενων ηλικίας 20-64 ετών. Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι το ποσοστό των νέων απασχολούμενων εμφανίζει διακυμάνσεις για την υπό εξέταση περίοδο (1996-2013) και μια αισθητή πτώση από το 2010 και μετά, η οποία όμως δεν είναι τόσο ραγδαία όσο η μείωση του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ και της απασχόλησης. Συνεπώς η οικονομική ύφεση οδήγησε σε πτώση της απασχόλησης, χωρίς όμως να επηρεάσει σημαντικά τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

7.2.2 Ποσοστό πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

Η εκπαίδευση αποτελεί βασικό πυλώνα της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», καθώς θεωρείται σημαντικός παράγοντας για τη δημιουργία θέσεων εργασίας

Διάγραμμα 7.7: Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ και απασχόλησης και νέοι απασχολούμενοι στην Ελλάδα

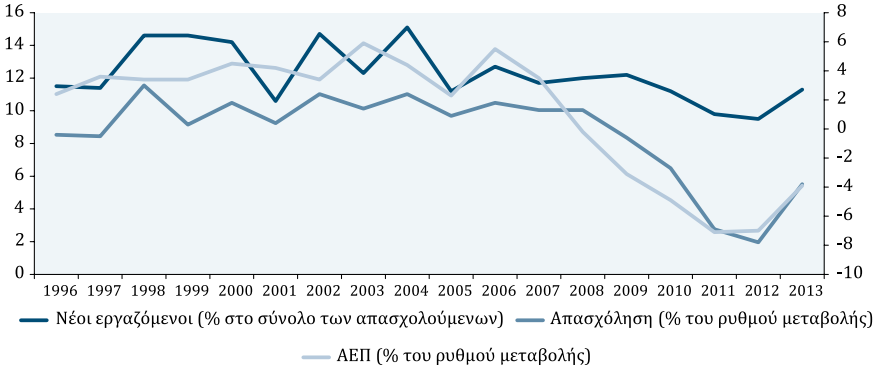

Σημείωση: Στον αριστερό άξονα εμφανίζονται οι τιμές για τους νέους εργαζόμενους (% στο σύνολο των απασχολούμενων) και στον δεξιό άξονα οι τιμές για την απασχόληση (% του ρυθμού μεταβολής) και το ΑΕΠ (% του ρυθμού μεταβολής). Ως νέοι απασχολούμενοι υπολογίζεται το ποσοστό των ατόμων που ξεκίνησαν την απασχόληση τους τελευταίες δώδεκα μήνες στο σύνολο των απασχολούμενων ηλικίας 20-64 ετών.

Διάγραμμα 7.8: Η διαχρονική εξέλιξη του ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και την ΕΕ

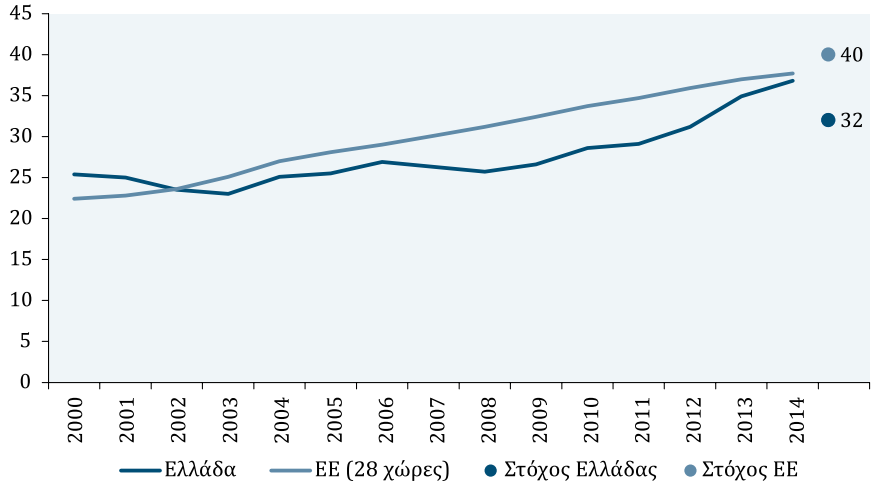

Σημείωση: Στον αριστερό άξονα εμφανίζονται οι τιμές για τους νέους εργαζόμενους (% στο σύνολο των απασχολούμενων) και στον δεξιό άξονα οι τιμές για την απασχόληση (% ρυθμός μεταβολής) και το ΑΕΠ (% ρυθμός μεταβολής). Ως νέοι απασχολούμενοι εννοείται το ποσοστό των ατόμων που ξεκίνησαν την απασχόληση τους τελευταίες 12 μήνες στο σύνολο των απασχολούμενων ηλικίας 20-64.

και την οικονομική ανάπτυξη, αλλά και μοχλός ώθησης της παραγωγικότητας, της καινοτομίας και του ανταγωνισμού. Δύο σημαντικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα εκπαιδευτικά συστήματα των ευρωπαϊκών χωρών είναι η πρόσφατη οικονομική κρίση και η γήρανση του πληθυσμού. Στο σύγχρονο ευρωπαϊκό περιβάλλον η κατοχή ενός πτυχίου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης θεωρείται ως το ελάχιστο επιθυμητό επίπεδο εκπαίδευσης. Οι νέοι που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση είναι πιθανόν, λόγω της έλλειψης κατάρτισης, να αντιμετωπίσουν προβλήματα εισόδου στην αγορά εργασίας ή να απασχολούνται με χαμηλούς μισθούς. Επίσης, η ανώτατη εκπαίδευση συμβάλλει σημαντικά στην έρευνα και στην ανάπτυξη, καθώς παρέχει υψηλά καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό.

Εξετάζοντας τη διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (στα άτομα ηλικίας 30-34 ετών), παρατηρούμε μια σταθερή και αξιοσημείωτη αύξηση στο ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και στην ΕΕ (Διάγραμμα 7.8 και Πίνακας 7.3), γεγονός που σημαίνει ότι η ΕΕ είναι πολύ πιθανό να πετύχει τον στόχο της το 2020. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει ήδη ξεπεράσει τον στόχο της για ποσοστό αποφοίτων

Πίνακας 7.3: Διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και την ΕΕ και της απόστασης από τον επιδιωκόμενο στόχο

Ποσοστό πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης				
			Απόσταση από τον στόχο	
Έτος	Ελλάδα	ΕΕ (28 χώρες)	Ελλάδα	ΕΕ (28 χώρες)
2000	25,4	22,4	-6,6	-17,6
2001	25,0	22,8	-7,0	-17,2
2002	23,5	23,6	-8,5	-16,4
2003	23,0	25,1	-9,0	-14,9
2004	25,1	27,0	-6,9	-13,0
2005	25,5	28,1	-6,5	-11,9
2006	26,9	29,0	-5,1	-11,0
2007	26,3	30,1	-5,7	-9,9
2008	25,7	31,2	-6,3	-8,8
2009	26,6	32,4	-5,4	-7,6
2010	28,6	33,7	-3,4	-6,3
2011	29,1	34,7	-2,9	-5,3
2012	31,2	35,9	-0,8	-4,1
2013	34,9	37,0	2,9	-3,0
2014	36,8	37,7	4,8	-2,3

Διάγραμμα 7.9: Το ποσοστό των πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις χώρες της ΕΕ (έτος 2014)

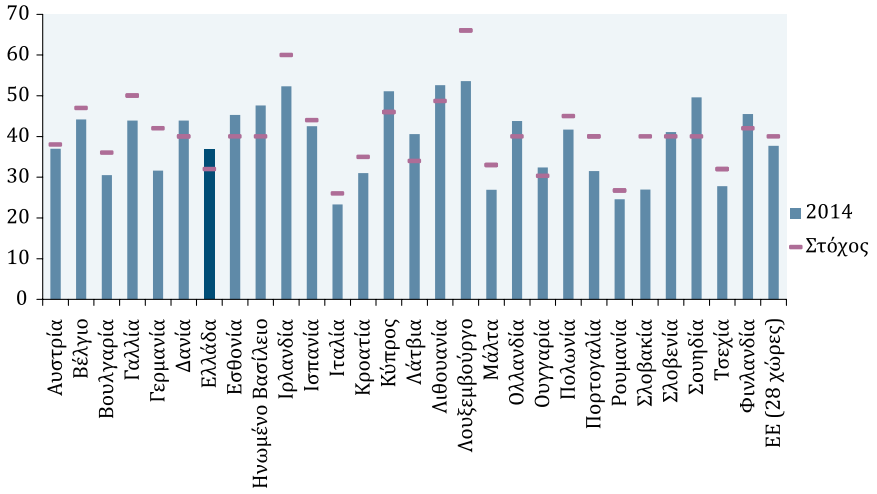

Πίνακας 7.4: Κατάταξη των χωρών της ΕΕ με βάση το ποσοστό πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και την απόσταση από τον επιδιωκόμενο στόχο (έτος 2014)

	2014	Στόχος	Κατάταξη	Κατάταξη με βάση την απόσταση από τον στόχο
Αυστρία	37,0	38	17	13
Βέλγιο	44,2	47	9	17
Βουλγαρία	30,5	36	23	21
Γαλλία	43,9	50	10	22
Γερμανία	31,6	42	20	26
Δανία	43,9	40	10	7
Ελλάδα	36,8	32	18	6
Εσθονία	45,3	40	8	4
Ηνωμένο Βασίλειο	47,6	40	6	2
Ιρλανδία	52,3	60	3	24
Ισπανία	42,5	44	13	14
Ιταλία	23,3	26	28	16
Κροατία	31,0	35	22	19
Κύπρος	51,1	46	4	5
Λάτβια	40,6	34	16	3
Λιθουανία	52,6	48,7	2	7
Λουξεμβούργο	53,6	66	1	27
Μάλτα	26,9	33	26	22
Ολλανδία	43,8	40	12	9
Ουγγαρία	32,4	30,3	19	11
Πολωνία	41,7	45	14	18
Πορτογαλία	31,5	40	21	25
Ρουμανία	24,6	26,7	27	15
Σλοβακία	27,0	40	25	28
Σλοβενία	41,1	40	15	12
Σουηδία	49,6	40	5	1
Τσεχία	27,8	32	24	20
Φινλανδία	45,5	42	7	10

τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο 32% από το 2013, ενώ το 2014 το ποσοστό έφτασε το 36,8% . Η μεταβολή του ποσοστού των αποφοίτων από 25,4% σε 36,8% για τη χρονική περίοδο 2000-2014 ισοδυναμεί με μία αύξηση της τάξης του 44,9%.

Στη συνέχεια εξετάζουμε τις διαστρωματικές διαφορές των κρατών μελών της ΕΕ που καταγράφονται στο θέμα της εκπαίδευσης (Διάγραμμα 7.9 και Πίνακας 7.4). Τα επίπεδα αποφοίτησης από την τριτοβάθμια εκπαίδευση διαφέρουν σημαντικά στις χώρες της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, το 2014 τα βόρεια κράτη μέλη της ΕΕ είχαν το υψηλότερο ποσοστό αποφοίτων, με δεκαέξι χώρες να υπερβαίνουν τον συνολικό στόχο της ΕΕ σε ποσοστό 40%. Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά αποφοίτων από την τριτοβάθμια εκπαίδευση παρατηρήθηκαν στην Ιταλία και στη Ρουμανία. Οι εθνικοί στόχοι για την τριτοβάθμια εκπαίδευση κυμαίνονται από 26% για την Ιταλία ως 66% για το Λουξεμβούργο. Το 2014 οι εξής δώδεκα χώρες κατάφεραν να πετύχουν τους εθνικούς τους στόχους: Δανία, Ελλάδα, Εσθονία, Ηνωμένο Βασίλειο, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Ολλανδία, Ουγγαρία, Σλοβενία, Σουηδία και Φινλανδία. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα βρίσκεται στην έκτη θέση αναφορικά με την απόσταση από τον εκπαιδευτικό στόχο της.

7.2.3 Ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη για έρευνα και ανάπτυξη

Η έρευνα, η ανάπτυξη και η καινοτομία συμβάλλουν στην επίτευξη του στόχου της έξυπνης ανάπτυξης, καθώς η υιοθέτηση καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών στην αγορά βοηθάει τις επιχειρήσεις να αναπτύσσονται, να διατηρούν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα, ενώ οδηγεί σε ευρύτερη οικονομική ευημερία και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Επίσης η αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας καθώς και η αποτελεσματική χρήση των διαθέσιμων πόρων αποτελούν σημαντικό πυλώνα της αειφόρου ανάπτυξης. Βέβαια, η ευημερία των πολιτών εξαρτάται από τα επιστημονικά και τα τεχνολογικά επιτεύγματα τα οποία «συνδιαλέγονται» με τις κοινωνικές προκλήσεις, όπως η κλιματική αλλαγή, η ασφάλεια κτλ.

Στο Διάγραμμα 7.10 και στον Πίνακα 7.5 παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη της ακαθάριστης εγχώριας δαπάνης σε έρευνα και ανάπτυξη ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα και την ΕΕ. Παρατηρούμε ότι η Ελλάδα κατά τη δεκαετία 2003-2013 αύξησε τις δαπάνες σε έρευνα και ανάπτυξη κατά 0,23 ποσοστιαίες μονάδες και αντίστοιχα η ΕΕ κατά 0,22 ποσοστιαίες μονάδες. Η απόσταση όμως που

Διάγραμμα 7.10: Η διαχρονική εξέλιξη της ακαθάριστης εγχώριας δαπάνης σε έρευνα και ανάπτυξη (ως % του ΑΕΠ) στην Ελλάδα και την ΕΕ

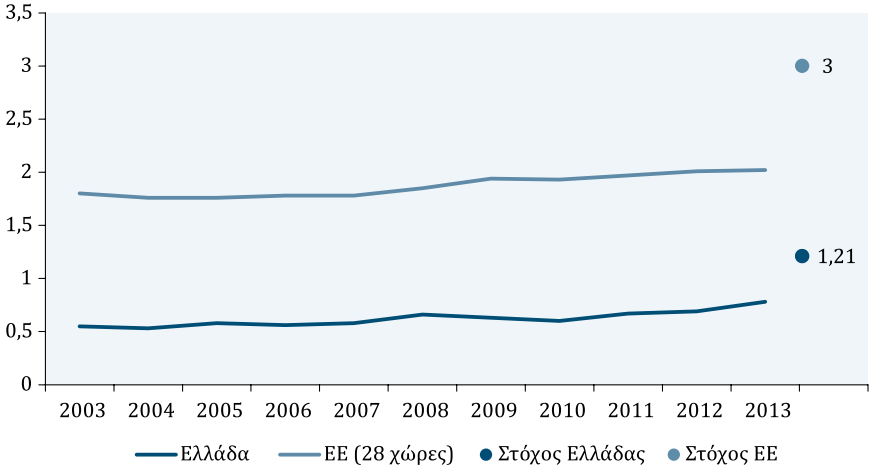

Πίνακας 7.5: Διαχρονική εξέλιξη της ακαθάριστης εγχώριας δαπάνης για έρευνα και ανάπτυξη (ως % του ΑΕΠ) στην Ελλάδα και την ΕΕ και της απόστασης από το στόχο

Ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη σε έρευνα και ανάπτυξη (ως % του ΑΕΠ)				
			Απόσταση από τον στόχο	
Έτος	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**
2003	0,55	1,80	-0,66	-1,20
2004	0,53	1,76	-0,68	-1,24
2005	0,58	1,76	-0,63	-1,24
2006	0,56	1,78	-0,65	-1,22
2007	0,58	1,78	-0,63	-1,22
2008	0,66	1,85	-0,55	-1,15
2009	0,63	1,94	-0,58	-1,06
2010	0,60	1,93	-0,61	-1,07
2011	0,67	1,97	-0,54	-1,03
2012	0,69	2,01	-0,52	-0,99
2013	0,78	2,02	-0,43	-0,98

Διάγραμμα 7.11: Η ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη σε έρευνα και ανάπτυξη ως % του ΑΕΠ στις χώρες της ΕΕ (έτος 2013)

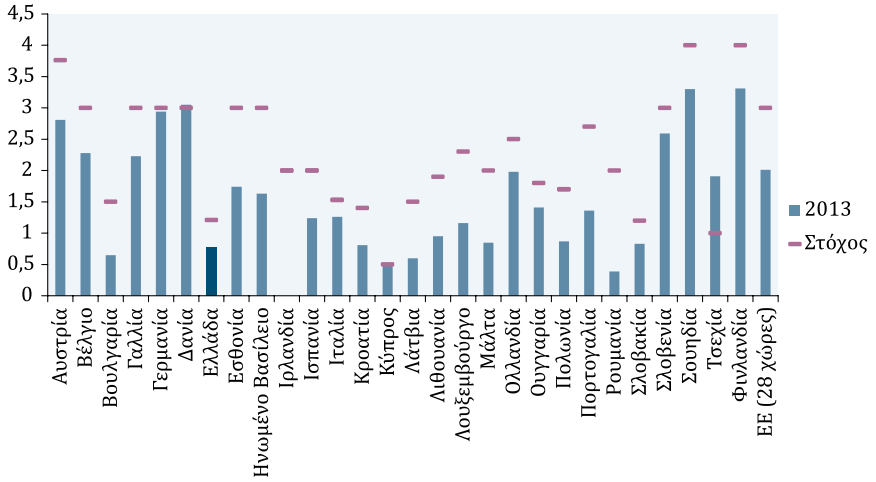

πρέπει να καλυφθεί μέσα στα επόμενα επτά έτη είναι άλλες 0,43 ποσοστιαίες μονάδες για την Ελλάδα και 0,98 ποσοστιαίες μονάδες για την ΕΕ, υποδεικνύοντας ότι απαιτείται σημαντική επιτάχυνση των ρυθμών μεταβολής των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη τόσο για την Ελλάδα όσο και για την ΕΕ, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι.

Το Διάγραμμα 7.11 παρουσιάζει μια αρκετά διαφοροποιημένη εικόνα της ακαθάριστης εγχώριας δαπάνης σε έρευνα και ανάπτυξη στα κράτη μέλη της ΕΕ. Το 2013 η ακαθάριστη δαπάνη σε έρευνα και ανάπτυξη κυμάνθηκε μεταξύ 0,39% για τη Ρουμανία και 3,32% για τη Φινλανδία. Οι βόρειες χώρες, όπως η Φινλανδία και η Σουηδία, όχι μόνο μοιράζονται ένα μοτίβο υψηλών δαπανών, αλλά επιπλέον έχουν τους πιο φιλόδοξους στόχους (Πίνακας 7.6). Το 2013 η Ελλάδα βρισκόταν στην 23η θέση με βάση τις δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη, αλλά κατείχε την 9η θέση με βάση την απόσταση από τον εθνικό της στόχο.

Για να μπορέσουν να επιτευχθούν οι στόχοι της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» στην έρευνα και ανάπτυξη απαιτούνται θεμελιώδεις αλλαγές στο οικονομικό, εκπαιδευτικό και εργασιακό σύστημα των χωρών. Σημαντικός είναι ο ρόλος του συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης για την ικανότητα απορρόφησης των αυξημένων δαπανών σε έρευνα και ανάπτυξη. Επίσης, η δημιουργία και η εφαρμογή καινοτόμων ιδεών σε μια οικονομία έντασης γνώσης απαιτεί έναν επαρκή αριθμό

Διάγραμμα 7.12: Απασχόληση σε δραστηριότητες έντασης γνώσης ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης στην Ελλάδα και την ΕΕ

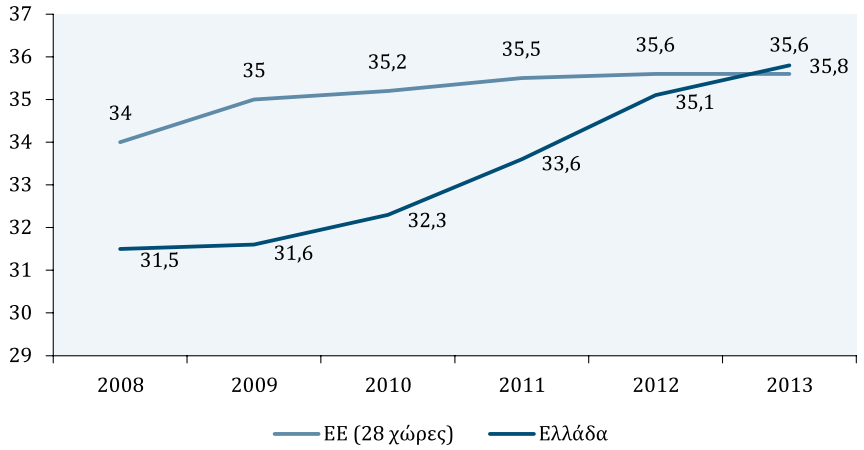

ερευνητών και αριστεία στις ικανότητες και στην αποδοτικότητα. Στο Διάγραμμα 7.12 παρατηρούμε ότι ο αριθμός των ατόμων που απασχολούνται σε δραστηριότητες έντασης γνώσης ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης στην ΕΕ παρουσιάζει μια ελαφριά αύξηση από το 34% το 2008 στο 35,6% το 2013. Στην περίπτωση της Ελλάδας η αύξηση του αντίστοιχου ποσοστού υπήρξε ραγδαία, καθώς από 31,5% το 2008 ξεπέρασε το ποσοστό της ΕΕ και έφτασε το 35,8% το

Διάγραμμα 7.13: Απασχόληση σε δραστηριότητες έντασης γνώσης ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης στις χώρες της ΕΕ το 2008 και το 2013

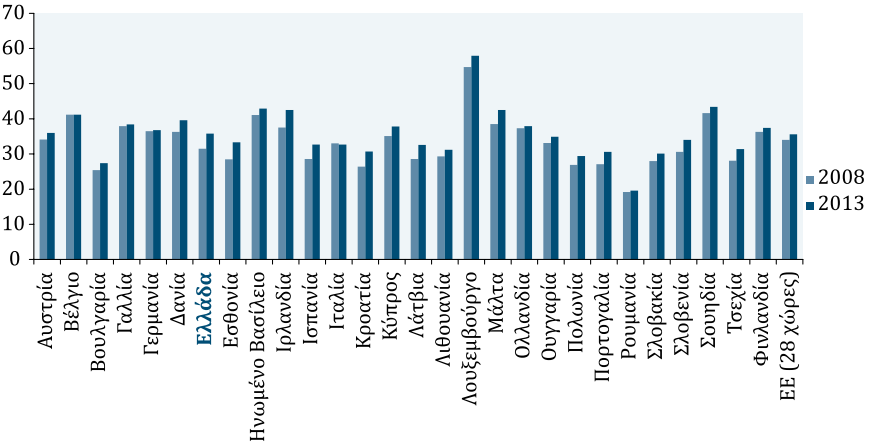

Πίνακας 7.6: Κατάταξη των χωρών της ΕΕ με βάση την ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη σε έρευνα και ανάπτυξη (ως % του ΑΕΠ) και με απόσταση από τον επιδιωκόμενο στόχο (έτος 2013)

	2013	Στόχος	Κατάταξη	Κατάταξη με βάση την απόσταση από τον στόχο
Αυστρία	2,81	3,76	5	20
Βέλγιο	2,28	3,0	7	14
Βουλγαρία	0,65	1,5	24	18
Γαλλία	2,23	3,0	8	16
Γερμανία	2,94	3,0	4	4
Δανία	3,05	3,0	3	2
Ελλάδα	0,78	1,21	23	9
Εσθονία	1,74	3,0	11	24
Ηνωμένο Βασίλειο	1,63	3,0	12	26
Ισπανία	1,24	2,0	16	15
Ιταλία	1,26	1,53	15	5
Κροατία	0,81	1,4	22	11
Κύπρος	0,48	0,5	26	3
Λάτβια	0,60	1,5	25	19
Λιθουανία	0,95	1,9	18	21
Λουξεμβούργο	1,16	2,3	17	22
Μάλτα	0,85	2,0	20	23
Ολλανδία	1,98	2,5	9	10
Ουγγαρία	1,41	1,8	13	7
Πολωνία	0,87	1,7	19	17
Πορτογαλία	1,36	2,7	14	25
Ρουμανία	0,39	2,0	27	27
Σλοβακία	0,83	1,2	21	6
Σλοβενία	2,59	3,0	6	8
Σουηδία	3,30	4,0	2	13
Τσεχία	1,91	1,0	10	1
Φινλανδία	3,31	4,0	1	12
ΕΕ (28 χώρες)	2,01	3,0		

2013. Εξετάζοντας την εικόνα στις διαφορετικές χώρες της ΕΕ, παρατηρείται ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές από χώρα σε χώρα με το ποσοστό των ατόμων που απασχολούνται σε δραστηριότητες έντασης γνώσης να κυμαίνεται από 19,6% στη Ρουμανία έως 57,9% στο Λουξεμβούργο για το 2013, ενώ σημειώθηκε αύξηση σε όλες τις χώρες της ΕΕ σε σχέση με το 2008 (Διάγραμμα 7.13).

Οι δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη προέρχονται από τέσσερις θεσμικούς τομείς: κυβέρνηση, επιχειρήσεις, ανώτατη εκπαίδευση και ΜΚΟ. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 7.14, οι δύο τομείς με τις υψηλότερες δαπάνες σε έρευνα και ανάπτυξη είναι η ανώτατη εκπαίδευση και οι επιχειρήσεις τόσο για την ΕΕ όσο και την Ελλάδα. Ενώ όμως στην ΕΕ το μεγαλύτερο ύψος των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη προέρχεται από τον ιδιωτικό τομέα, στην Ελλάδα 549 εκατ. ευρώ από τις δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη προήλθαν το 2013 από την ανώτατη εκπαίδευση και 489 εκατ. ευρώ από τις επιχειρήσεις.

7.2.4 Δείκτης εκπομπών αερίων θερμοκηπίου

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι κλιματικές αλλαγές και να περιοριστεί η υπερθέρμανση, η ΕΕ έχει δεσμευτεί να μειώνει συνεχώς τις εκπομπές αέριων ρύπων. Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» έχει στόχο να μετατρέψει την ΕΕ σε μια οικονομία που οι παραγωγικές και καταναλωτικές διαδικασίες εκπέμπουν ελάχιστα ή καθόλου μονοξείδιο του άνθρακα (CO2). Οι πολιτικές για μια οικονομία με χαμηλές εκπομπές άνθρακα συμβάλλουν όχι μόνο στην πρόληψη των κλιμα-

Διάγραμμα 7.14: Δαπάνες σε έρευνα και ανάπτυξη ανά κλάδο στην ΕΕ (28 χώρες) και στην Ελλάδα το 2013 (σε εκατ. ευρώ)

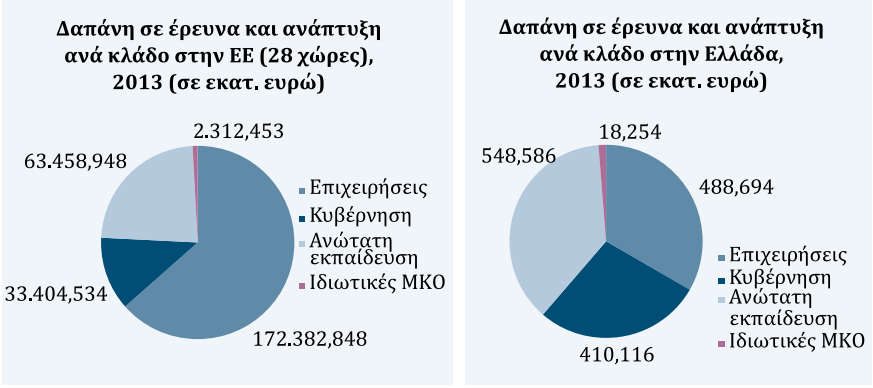

τικών αλλαγών αλλά και στην επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Η δημιουργία ενός κλάδου ανανεώσιμων πηγών ενέργειας οδηγεί σε αύξηση των θέσεων εργασίας, βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων της ΕΕ και μειώνει το κόστος παραγωγής.

Στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» ο συνολικός στόχος της ΕΕ είναι η μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου κατά 20% το 2020 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 7.7 και το Διάγραμμα 7.15, οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου αυξήθηκαν σταθερά στην Ελλάδα την περίοδο πριν από την οικονομική κρίση, καθώς ο δείκτης έφτασε στο 124,61 το 2008, από το 100 που ήταν το 1990. Στη συνέχεια από το 2009 και μετά οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου άρχισαν να μειώνονται, με τιμή δείκτη ίση με 118,02, φθάνοντας το 2012 στο 105,71. Η ΕΕ έχει επιτύχει συνολικά μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου κατά 17,86% από το 1990 έως το 2012, ενώ η Ελλάδα εμφάνισε το 2012 αυξημένα επίπεδα κατά 5,71% σε σύγκριση με το 1990, παρά την πρόσφατη μείωση που οφείλεται κυρίως στην οικονομική κρίση και λιγότερο στις πολιτικές που εφαρμόστηκαν.

Εξετάζοντας την εικόνα όλων των χωρών της ΕΕ και τη θέση της Ελλάδας, παρατηρούμε ότι η Ελλάδα είμαι μία από τις δεκατρείς χώρες που δεν έχει πε-

Διάγραμμα 7.15: Η διαχρονική εξέλιξη του δείκτη εκπομπών αερίων θερμοκηπίου στην Ελλάδα και την ΕΕ (έτος βάσης 1990)

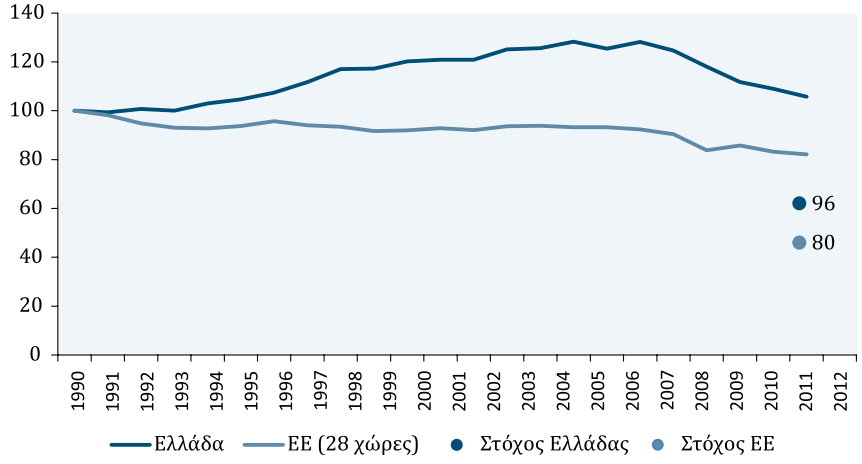

Πίνακας 7.7: Η διαχρονική εξέλιξη του δείκτη εκπομπών αερίων θερμοκηπίου (έτος βάσης 1990) στην Ελλάδα και την ΕΕ και της απόστασης από τον στόχο

	Δείκτης εκπομπών αερίων θερμοκηπίου			
			Απόσταση από τον στόχο	
Έτος	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**
1990	100,00	100,00	4,00	20,00
1991	99,31	98,15	3,31	18,15
1992	100,74	94,79	4,74	14,79
1993	100,02	93,08	4,02	13,08
1994	103,00	92,70	7,00	12,70
1995	104,61	93,75	8,61	13,75
1996	107,35	95,70	11,35	15,70
1997	111,76	94,03	15,76	14,03
1998	117,08	93,46	21,08	13,46
1999	117,23	91,67	21,23	11,67
2000	120,21	91,96	24,21	11,96
2001	120,91	92,82	24,91	12,82
2002	120,85	92,06	24,85	12,06
2003	125,06	93,63	29,06	13,63
2004	125,55	93,80	29,55	13,80
2005	128,23	93,23	32,23	13,23
2006	125,41	93,25	29,41	13,25
2007	128,11	92,36	32,11	12,36
2008	124,61	90,41	28,61	10,41
2009	118,02	83,83	22,02	3,83
2010	111,73	85,73	15,73	5,73
2011	108,97	83,21	12,97	3,21
2012	105,71	82,14	09,71	2,14

τύχει τον στόχο της στη μείωση εκπομπών αερίων θερμοκηπίου (Πίνακας 7.8 και Διάγραμμα 7.16). Συγκεκριμένα καταλαμβάνει μία από τις τελευταίες θέσεις στην κατάταξη (23η με βάση τον δείκτη εκπομπών θερμοκηπίου και 21η με

Διάγραμμα 7.16: Ο δείκτης εκπομπών αερίων θερμοκηπίου στις χώρες της ΕΕ (έτος 2012)

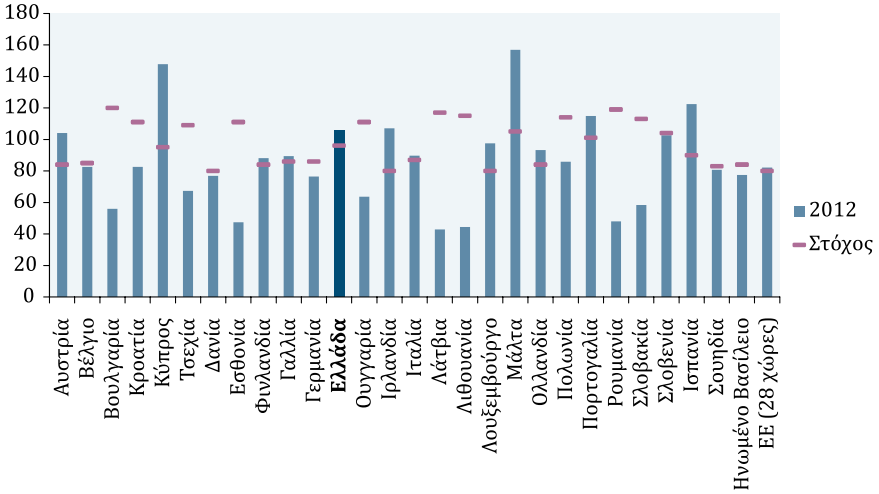

Διάγραμμα 7.17: Εκπομπές αερίων θερμοκηπίου (εκατ. τόνοι) ανά κλάδο στην Ελλάδα

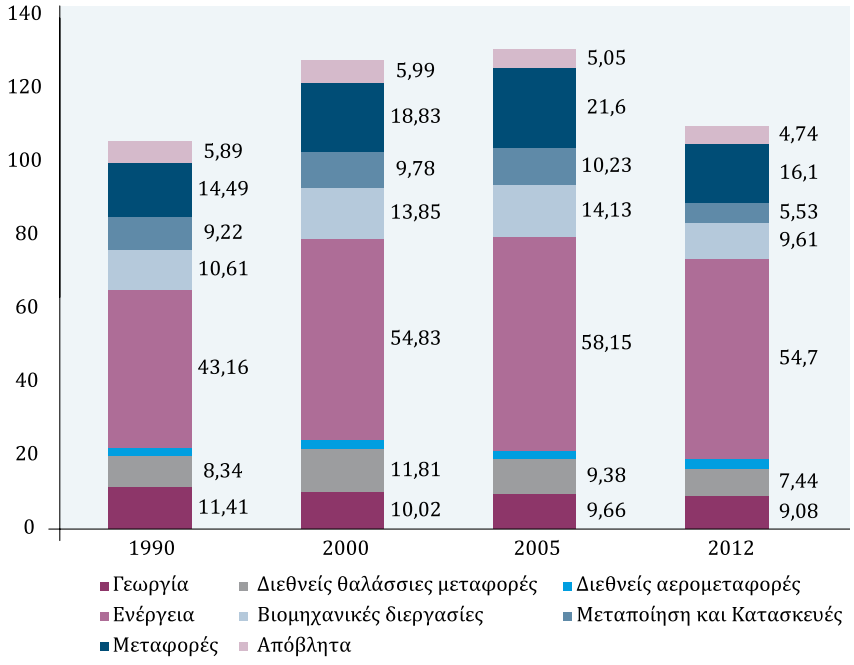

Πίνακας 7.8: Κατάταξη των χωρών της ΕΕ με βάση τον δείκτη εκπομπών αερίων θερμοκηπίου και την απόσταση από τον στόχο (έτος 2012)

	2012	Στόχος	Κατάταξη	Κατάταξη με βάση την απόσταση από τον στόχο
Αυστρία	104,02	84	22	24
Βέλγιο	82,56	85	13	14
Βουλγαρία	56,02	120	5	4
Γαλλία	89,46	86	17	18
Γερμανία	76,55	86	9	11
Δανία	76,93	80	10	13
Ελλάδα	105,71	96	23	21
Εσθονία	47,40	111	3	5
Ηνωμένο Βασίλειο	77,50	84	11	12
Ιρλανδία	107,04	80	24	25
Ισπανία	122,48	90	26	26
Ιταλία	89,72	87	18	17
Κροατία	82,65	111	14	9
Κύπρος	147,72	95	27	28
Λετονία	42,92	117	1	1
Λιθουανία	44,41	115	2	3
Λουξεμβούργο	97,48	80	20	23
Μάλτα	156,9	105	28	27
Ολλανδία	93,26	84	19	20
Ουγγαρία	63,70	111	7	7
Πολωνία	85,85	114	15	10
Πορτογαλία	114,87	101	25	22
Ρουμανία	47,96	119	4	2
Σλοβακία	58,40	113	6	6
Σλοβενία	102,62	104	21	16
Σουηδία	80,73	83	12	15
Τσεχία	67,32	109	8	8
Φινλανδία	88,13	84	16	19
ΕΕ (28 χώρες)	82,14	80		

βάση την απόσταση από τον στόχο). Τις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν χώρες της ανατολικής Ευρώπης, όπως η Λετονία, η Λιθουανία, η Εσθονία, η Ρουμανία και η Βουλγαρία, ενώ τις τελευταίες θέσεις καταλαμβάνουν μετά την Ελλάδα η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Κύπρος και η Μάλτα.

Από το Διάγραμμα 7.17 είναι φανερό ότι από το 1990 μέχρι και το 2005 οι τομείς της ενέργειας, των μεταφορών και των βιομηχανικών διεργασιών παρουσίασαν σημαντική αύξηση στις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, οι οποίες, όμως, περιορίστηκαν από το 2005 μέχρι το 2012, ενώ σημαντική μείωση παρουσίασε και ο κλάδος της μεταποίησης και των κατασκευών.

7.2.5 Μερίδιο των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση

Ο επόμενος στόχος της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» που αφορά την ενέργεια και το κλίμα είναι η αύξηση του μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση στο 20% συνολικά για την ΕΕ και στο 18% για την Ελλάδα μέχρι το 2020. Μεταξύ του 2004 και του 2012 το μερίδιο των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας αυξήθηκε κατά 100% στην Ελλάδα, φθάνοντας το 13,8% της ακαθάριστης τελικής κατανάλωσης (Πίνακας 7.9, Διάγραμμα 7.18). Παρατηρούμε ότι η Ελλάδα έχει επιτύχει σημαντική σύγκλιση με το σύνολο της ΕΕ, αν και εξακολουθεί να απέχει σημαντικά από τον στόχο της. Η χρήση

Διάγραμμα 7.18: Η διαχρονική εξέλιξη του μεριδίου των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση (%) στην Ελλάδα και την ΕΕ (28 χώρες)

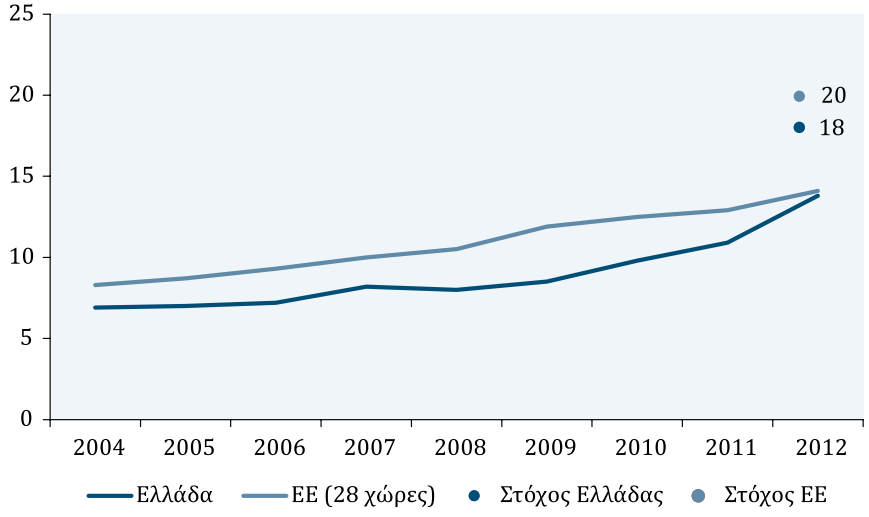

Πίνακας 7.9: Διαχρονική εξέλιξη του μεριδίου των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση (%) στην Ελλάδα και την ΕΕ και της απόστασης από τον στόχο

	Μερίδιο των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση (%)			
			Απόσταση από τον στόχο	
Έτος	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**
2004	6,90	08,30	-11,1	-11,7
2005	7,00	08,70	-11,0	-11,3
2006	7,20	09,30	-10,8	-10,7
2007	8,20	10,00	-9,80	-10,0
2008	8,00	10,50	-10,0	-9,50
2009	8,50	11,90	-9,50	-8,10
2010	9,80	12,50	-8,20	-7,50
2011	10,90	12,90	-7,10	-7,10
2012	13,80	14,10	-4,20	-5,90

των ΑΠΕ έχει ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω των προγραμμάτων στήριξης των τεχνολογιών ΑΠΕ, αλλά και λόγω της συρρίκνωσης του κόστους. Σήμερα η ΕΕ αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους επενδυτές παγκο-

Διάγραμμα 7.19: Το μερίδιο των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση (%) στις χώρες της ΕΕ (έτος 2012)

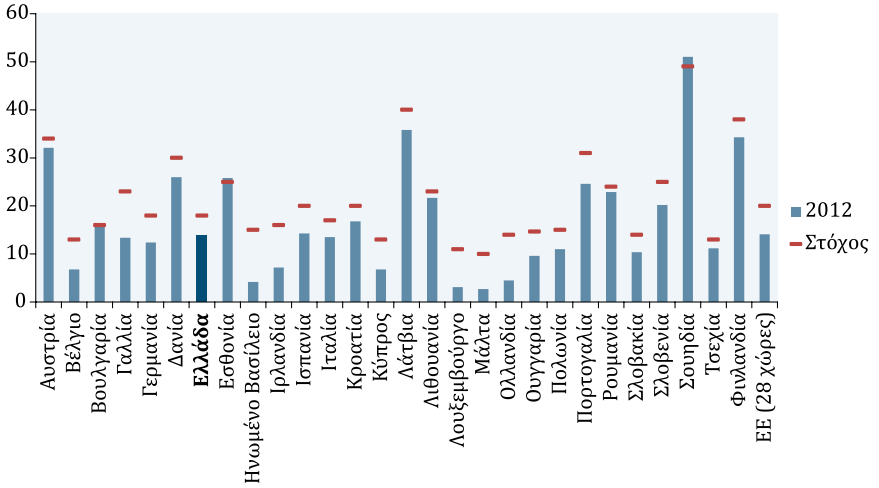

σμίως σε ΑΠΕ, μειώνοντας με τον τρόπο αυτό τις εισαγωγές ορυκτών καυσίμων και αυξάνοντας τις θέσεις εργασίας.

Για τα κράτη μέλη της ΕΕ το μερίδιο των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην τελική κατανάλωση το 2012 κυμαινόταν μεταξύ του 2,7% για τη Μάλτα και 51% για τη Σουηδία. (Πίνακας 7.10). Οι μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ των χωρών της ΕΕ που παρατηρούμε (Διάγραμμα 7.19) είναι πιθανόν να προέρχονται από τις διαφορές στη διαθεσιμότητα των φυσικών πηγών και κυρίως στη δυνατότητα κατασκευής υδροηλεκτρικών σταθμών και τη διαθεσιμότητα της βιομάζας. Μόνο τρεις χώρες, η Βουλγαρία, η Εσθονία και η Σουηδία έχουν καταφέρει να πετύχουν ήδη τον στόχο τους. Η Ελλάδα βρίσκεται στη μέση της κατάταξης τόσο με βάση το μερίδιο των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση σε απόλυτη τιμή όσο και με βάση την απόσταση από τον στόχο.

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 7.20, η βιομάζα, η μόνη ανανεώσιμη πηγή ενέργειας που συνεισφέρει σε όλους τους τομείς (παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, μεταφορές, θέρμανση και ψύξη) παραμένει διαχρονικά η πιο σημαντική πηγή ανανεώσιμης ενέργειας για την Ελλάδα. Ακολουθεί η κατανάλωση υδραυλικής ενέργειας, ενώ τόσο η αιολική ενέργεια όσο και η ηλιακή φωτοβολταϊκή ενέργεια έχουν παρουσιάσει σημαντική αύξηση στην κατανάλωσή τους τα τελευταία έτη.

Διάγραμμα 7.20: Ακαθάριστη εγχώρια κατανάλωση ΑΠΕ ανά είδος ενέργειας στην Ελλάδα (σε τόνους)

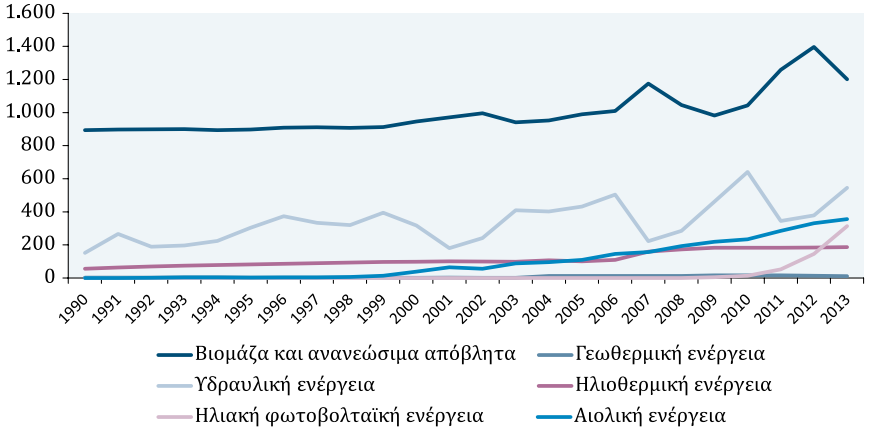

Πίνακας 7.10: Κατάταξη των χωρών της ΕΕ με βάση το μερίδιο των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση (%) και με βάση την απόσταση από τον στόχο (έτος 2012)

	2012	Στόχος	Κατάταξη	Κατάταξη με βάση της απόστασης από τον στόχο
Αυστρία	32,1	34	4	7
Βέλγιο	6,8	13	23	20
Βουλγαρία	16,3	16	12	3
Γαλλία	13,4	23	16	27
Γερμανία	12,4	18	17	18
Δανία	26,0	30	5	12
Ελλάδα	13,8	18	14	14
Εσθονία	25,8	25	6	2
Ηνωμένο Βασίλειο	4,2	15	26	28
Ιρλανδία	7,2	16	22	25
Ισπανία	14,3	20	13	19
Ιταλία	13,5	17	15	9
Κροατία	16,8	20	11	8
Κύπρος	6,8	13	23	20
Λάτβια	35,8	40	2	15
Λιθουανία	21,7	23	9	5
Λουξεμβούργο	3,1	11	27	24
Μάλτα	2,7	10	28	23
Ολλανδία	4,5	14	25	26
Ουγγαρία	9,6	14,65	21	17
Πολωνία	11,0	15	19	12
Πορτογαλία	24,6	31	7	22
Ρουμανία	22,9	24	8	4
Σλοβακία	10,4	14	20	10
Σλοβενία	20,2	25	10	16
Σουηδία	51,0	49	1	1
Τσεχία	11,2	13	18	6
Φινλανδία	34,3	38	3	11
ΕΕ (28 χώρες)	14,1	20		

7.2.6 Ενεργειακή ένταση της οικονομίας

Η παροχή ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας με τη χρήση λιγότερης ενέργειας αποτελεί έναν από τους αποτελεσματικότερους τρόπους μείωσης της εκπομπής αερίων θερμοκηπίου. Ένας από τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» είναι η βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης. Πιο συγκεκριμένα, ο στόχος για το σύνολο της ΕΕ είναι η κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας να μην ξεπερνάει το 2020 τους 1.474 χιλ. τόνους (ή η τελική ενέργεια να είναι 1.078 χιλ. τόνοι).

Η διαχρονική εξέλιξη (1990-2013) της κατανάλωσης πρωτογενούς ενέργειας στην Ελλάδα χωρίζεται σε δύο φάσεις (Πίνακας 7.11). Πιο συγκεκριμένα, από το 1990 μέχρι το 2008 παρατηρείται αύξηση κατά 43,1% στην κατανάλωση της πρωτογενούς ενέργειας. Αντίθετα, με το ξέσπασμα της κρίσης (2009-2013) παρατηρείται μια μείωση κατά 24,2%. Από το 2011 η Ελλάδα έχει επιτύχει τον στόχο της για κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας 27,1 χιλ. τόνων, ενώ η ΕΕ θα πρέπει στο σύνολό της να μειώσει την κατανάλωση 92,5 χιλ. τόνων επιπλέον μέχρι το 2020. Το 2013 η Ελλάδα κατανάλωσε πρωτογενή ενέργεια σχεδόν όσο το 1994 και 29,1% λιγότερο από το 2005. Η μείωση της κατανάλωσης πρωτογενούς

Διάγραμμα 7.21: Κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας (σε χιλ. τόνους) στις χώρες της ΕΕ (έτος 2013)

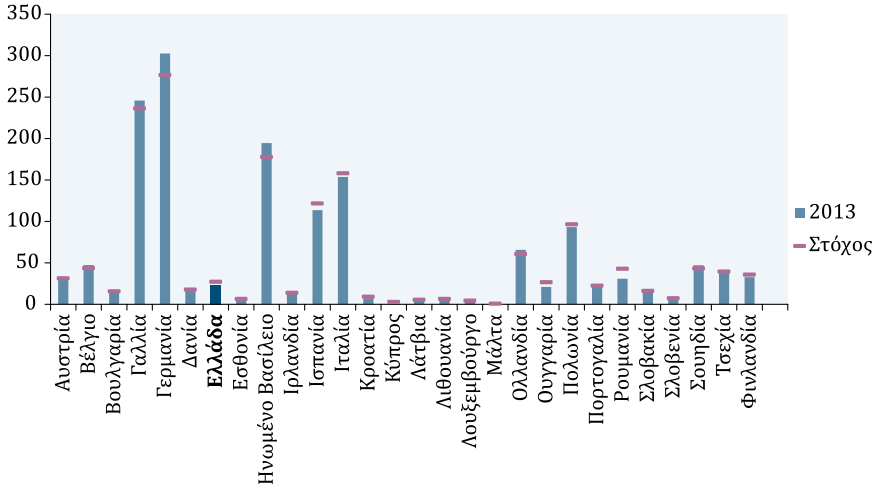

Πίνακας 7.11: Διαχρονική εξέλιξη της κατανάλωσης πρωτογενούς ενέργειας (σε χιλ. τόνους) στην Ελλάδα και την ΕΕ και της απόστασης από το στόχο

	Κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας (σε χιλ. τόνους)			
			Απόσταση από τον στόχο	
Έτος	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**
1990	21,6	1.568,8	-5,5	94,8
1991	22,0	1.571,8	-5,1	97,8
1992	22,7	1.537,6	-4,4	63,6
1993	22,5	1.545,9	-4,6	71,9
1994	23,3	1.530,9	-3,8	56,9
1995	23,4	1.565,7	-3,7	91,7
1996	24,0	1.625,7	-3,1	151,7
1997	25,0	1.606,9	-2,1	132,9
1998	26,2	1.618,6	-0,9	144,6
1999	26,4	1.607,1	-0,7	133,1
2000	27,6	1.61.6,6	0,5	142,6
2001	28,4	1.656,6	1,3	182,6
2002	28,8	1.650,6	1,7	176,6
2003	29,5	1.686,7	2,4	212,7
2004	30,0	1.706,0	2,9	232,0
2005	30,6	1.709,0	3,5	235,0
2006	30,7	1.718,2	3,6	244,2
2007	30,7	1.687,3	3,6	213,3
2008	30,9	1.686,6	3,8	212,6
2009	29,6	1.593,1	2,5	119,1
2010	27,6	1.652,4	0,5	178,4
2011	26,9	1.593,0	-0,2	119,0
2012	26,9	1.583,9	-0,2	109,9
2013	23,7	1.566,5	-3,4	92,5

ενέργειας από το 2008 και μετά μπορεί να δικαιολογηθεί από τα χαμηλά επίπεδα της οικονομικής δραστηριότητας ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης.

Εξετάζοντας την εικόνα της κατανάλωσης πρωτογενούς ενέργειας σε όλες τις χώρες μέλη της ΕΕ, παρατηρούμε ότι το 2013 η κατανάλωση πρωτογενούς ενέρ-

γειας κυμαινόταν μεταξύ των 302,5 χιλ. τόνων για τη Γερμανία και των 0,5 χιλ. τόνων για τη Μάλτα (βλ. Διάγραμμα 7.21, Πίνακας 7.12). Η Ελλάδα βρίσκεται στη 15η θέση με βάση τη μικρότερη κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας, αλλά είναι η 5η χώρα της ΕΕ με τη μικρότερη απόσταση από τον στόχο της.

7.2.7 Ποσοστό των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση

Η γήρανση του πληθυσμού αλλά και η πρόσφατη οικονομική κρίση έχουν επηρεάσει σημαντικά την οικονομία, την κοινωνία αλλά και την αγορά εργασίας και αποτελούν σημαντικές προκλήσεις για τα εκπαιδευτικά συστήματα. Όπως αναλύσαμε και στην Ενότητα 5.2.2, τα άτομα που εγκαταλείπουν πρόωρα την τυπική εκπαίδευση είναι πιο πιθανό να αντιμετωπίσουν προβλήματα εύρεσης εργασίας ή χαμηλών αμοιβών. Ο στόχος της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για την έξυπνη ανάπτυξη στοχεύει στην αντιμετώπιση του προβλήματος της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και της αύξησης του αριθμού των πτυχιούχων.

Το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση μειώνεται από το 2002 στην ΕΕ και στην Ελλάδα (Πίνακας 7.13, Διάγραμμα 7.22). Πιο συγκεκριμένα, στην ΕΕ από το 17% που ήταν το 2002 το ποσο-

Διάγραμμα 7.22: Η διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση στην Ελλάδα και την ΕΕ

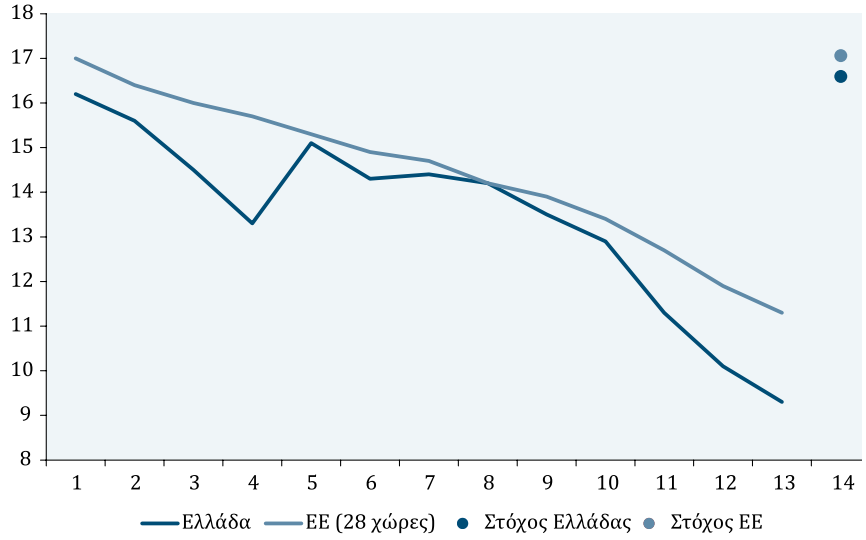

Πίνακας 7.12: Κατάταξη των χωρών της ΕΕ με βάση την κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας (σε χιλ. τόνους) για το έτος 2013

	2013	Στόχος	Κατάταξη	Κατάταξη με βάση της απόστασης από τον στόχο
Αυστρία	31,9	31,5	17	21
Βέλγιο	47,4	43,7	21	23
Βουλγαρία	16,3	15,8	11	22
Γαλλία	245,8	236,3	27	26
Γερμανία	302,5	276,6	28	28
Δανία	17,8	17,8	12	17
Ελλάδα	23,7	27,1	15	5
Εσθονία	6,5	6,5	6	17
Ηνωμένο Βασίλειο	194,6	177,6	26	27
Ιρλανδία	13,4	13,9	9	14
Ισπανία	113,6	121,6	24	2
Ιταλία	153,7	158	25	4
Κροατία	7,3	9,19	8	8
Κύπρος	2,2	2,8	2	13
Λετονία	4,4	5,37	4	10
Λιθουανία	5,7	6,485	5	11
Λουξεμβούργο	4,3	4,482	3	15
Μάλτα	0,8	0,825	1	16
Ολλανδία	65,9	60,7	22	25
Ουγγαρία	21	26,6	13	3
Πολωνία	93,2	96,4	23	6
Πορτογαλία	21,3	22,5	14	9
Ρουμανία	30,9	42,99	16	1
Σλοβακία	16,2	16,2	10	17
Σλοβενία	6,7	7,313	7	12
Σουηδία	47,1	43,4	20	24
Τσεχία	39,6	39,6	19	17
Φινλανδία	32,8	35,9	18	7
ΕΕ (28 χώρες)	1.566,5	1474		

Διάγραμμα 7.23: Η διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση στην Ελλάδα και την Ε.Ε.

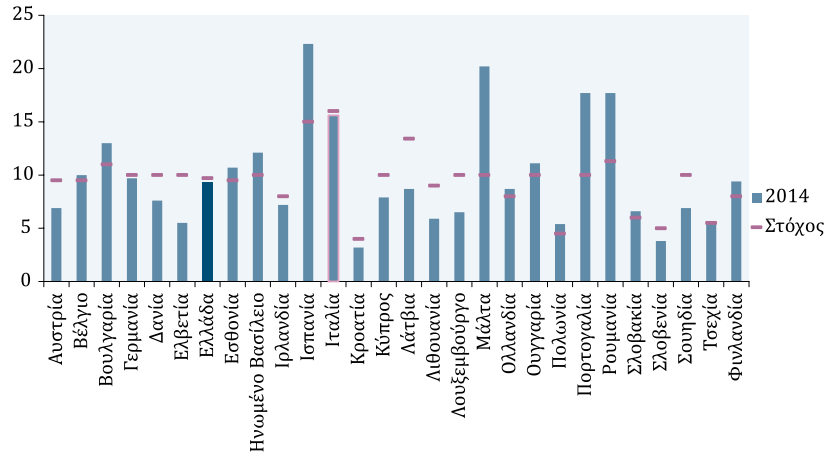

στό διαμορφώθηκε στο 11,3% το 2014, ενώ για την Ελλάδα από 16,2% που ήταν το 2002 έφθασε στο 9,3% το 2014. Παρατηρούμε ότι, παρότι η μείωση αυτή δεν ήταν συνεχής για την Ελλάδα σε αντίθεση με την ΕΕ, η Ελλάδα το 2014 πέτυχε τον στόχο της για ποσοστό ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση μικρότερο από 9,7%, ενώ η ΕΕ στο σύνολό της απέχει ακόμα 1,3 ποσοστιαίες μονάδες από τον στόχο της.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 7.13, οι εθνικοί στόχοι κυμαίνονται από 4% για την Κροατία σε 16% για την Ιταλία το 2014. Τη χρονιά αυτή οι 14 από τις 28 χώρες πέτυχαν τους εθνικούς τους στόχους. Τα χαμηλότερα ποσοστά ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση εμφανίζονται σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης (Κροατία, Σλοβενία Πολωνία και Τσεχία), ενώ η Ελλάδα καταλαμβάνει τη 16η θέση (13η με βάση την απόσταση από τον στόχο). Τα μεγαλύτερα ποσοστά εμφανίστηκαν στην Ισπανία, τη Μάλτα, την Πορτογαλία και τη Ρουμανία.

7.2.8 Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 7.15, ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονταν σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού είχε μειωθεί σημαντικά πριν από την πρόσφατη οικονομική κρίση τόσο στην Ελλάδα όσο και στο σύνολο της ΕΕ. Αυτός ο δείκτης έφθασε το 2009 στο χαμηλότερο επίπεδο με 114 εκατομμύρια

Πίνακας 7.13: Διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την τυπική εκπαίδευση στην Ελλάδα και την ΕΕ και της απόστασης από τον στόχο

Ποσοστό των ατόμων ηλικίας 18-24 που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση				
			Απόσταση από το στόχο	
Έτος	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**	**Ελλάδα**	**ΕΕ (28 χώρες)**
2002	16,2	17,0	6,5	7,0
2003	15,6	16,4	5,9	6,4
2004	14,5	16,0	4,8	6,0
2005	13,3	15,7	3,6	5,7
2006	15,1	15,3	5,4	5,3
2007	14,3	14,9	4,6	4,9
2008	14,4	14,7	4,7	4,7
2009	14,2	14,2	4,5	4,2
2010	13,5	13,9	3,8	3,9
2011	12,9	13,4	3,2	3,4
2012	11,3	12,7	1,6	2,7
2013	10,1	11,9	0,4	1,9
2014	9,3	11,3	-0,4	1,3

άτομα περίπου σε κίνδυνο φτώχειας για τα 27 κράτη μέλη της ΕΕ και 3 εκατομμύρια για την Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά, ο πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αυξήθηκε ξανά τα επόμενα χρόνια.

Πιο συγκεκριμένα, στην ΕΕ έφθασε το 2012 στο υψηλότερο ποσοστό με 123 εκατομμύρια ανθρώπους περίπου σε κίνδυνο φτώχειας, προτού να μειωθεί ξανά ελαφρώς το 2013 στα 121,6 εκατομμύρια. Αυτό μεταφράζεται με μια απόσταση της τάξης 17,3 εκατομμυρίων μεταξύ των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού για την ΕΕ για το 2013 και του στόχου για το 2020. Αντίθετα η Ελλάδα, το 2013, μετρούσε 3,9 εκατομμύρια ανθρώπους σε κίνδυνο φτώχειας και μια απόκλιση από τον στόχο του 2020 ίση με 1,2 εκατομμύρια ανθρώπους.

Πίνακας 7.14: Κατάταξη των χωρών της ΕΕ με βάση το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την τυπική εκπαίδευση και με βάση την απόσταση από τον στόχο (έτος 2014)

	2014	Στόχος	Κατάταξη	Κατάταξη με βάση την απόσταση από τον στόχο
Αυστρία	6,9	9,5	9	6
Βέλγιο	10,0	9,5	19	16
Βουλγαρία	13,0	11,0	23	23
Γερμανία	9,7	10,0	18	14
Δανία	7,6	10,0	12	7
Ελβετία	5,5	10,0	4	2
Ελλάδα	9,3	9,7	16	13
Εσθονία	10,7	9,5	20	21
Ηνωμένο Βασίλειο	12,1	10,0	22	24
Ιρλανδία	7,2	8,0	11	10
Ισπανία	22,3	15,0	28	26
Ιταλία	15,6	16,0	24	12
Κροατία	3,2	4,0	1	10
Κύπρος	7,9	10,0	13	8
Λάτβια	8,7	13,4	14	1
Λιθουανία	5,9	9,0	6	4
Λουξεμβούργο	6,5	10,0	7	3
Μάλτα	20,2	10,0	27	28
Ολλανδία	8,7	8,0	14	18
Ουγγαρία	11,1	10,0	21	20
Πολωνία	5,4	4,5	3	19
Πορτογαλία	17,7	10,0	25	27
Ρουμανία	17,7	11,3	25	25
Σλοβακία	6,6	6,0	8	17
Σλοβενία	3,8	5,0	2	9
Σουηδία	6,9	10,0	9	4
Τσεχία	5,5	5,5	4	15
Φινλανδία	9,4	8,0	17	22

Πολλές χώρες μέλη της ΕΕ εμφανίζουν υψηλά ποσοστά πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού (Πίνακας 7.16).[16] Συνολικά, το 24,5% του ευρωπαϊκού πληθυσμού βρισκόταν το 2013 σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό. Υπάρχουν όμως αξιοσημείωτες αποκλίσεις μεταξύ των κρατών μελών. Στη Βουλγαρία περίπου το μισό ποσοστό του πληθυσμού (48%) βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας το 2013· αντίστοιχα, το 40,4 % στη Ρουμανία και το 35,7% στην Ελλάδα. Αντίθετα, τα μικρότερα ποσοστά εμφανίζονται στην Τσεχία (14,3%), στην Ολλανδία (15,9%) και στη Φινλανδία (16,0%).

16. Δεν αναφέρεται ο στόχος κάθε χώρας, καθώς ορισμένες χώρες έχουν εκφράσει τον εθνικό τους στόχο σε σχέση με τους διαφορετικούς δείκτες από τον δείκτη για τον στόχο της ΕΕ.

8. Συμπεράσματα-προτάσεις πολιτικής

Η Ελλάδα στον δείκτη «Ευρώπη 2020» κατατάσσεται στην 23η θέση ανάμεσα στα 27 ενταγμένα κράτη μέλη της ΕΕ. Αυτή η θέση της Ελλάδας καταδεικνύει την υστέρησή της, τις αποκλίσεις και τις χαμηλές επιδόσεις που παρουσιάζει σε σχέση με το στρατηγικό σχέδιο «Ευρώπη 2020». Αναδεικνύει επίσης τους στόχους που έθεσε η ΕΕ προκειμένου τα κράτη μέλη να βρεθούν σε βιώσιμη αναπτυξιακή τροχιά και να μην υποστούν νέες οικονομικές απώλειες. Πιο συγκεκριμένα, στους δείκτες ΔΕΕΑ και ΔΑΧΠ οι τιμές της Ελλάδας είναι χαμηλές, ενώ στον δείκτη ΔΕΑΑ παρουσιάζει λίγο καλύτερη εικόνα. Η Δανία, η Σουηδία και η Φινλανδία παρουσιάζουν τις καλύτερες επιδόσεις σε όλους τους δείκτες σε σχέση με τις άλλες χώρες της ΕΕ. Ειδικά, σε ό,τι αφορά τον δείκτη ΔΑΧΠ, όλη η ΕΕ εμφανίζει στασιμότητα στις επιδόσεις, ενώ η Ελλάδα εμφανίζει πτωτική τάση. Το παραπάνω στοιχείο

Πίνακας 7.15: Διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (σε χιλ.) στην Ελλάδα και την ΕΕ και της απόστασης από τον στόχο

Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (σε χιλ.)				
			Απόσταση από τον στόχο	
Έτος	**Ελλάδα**	**ΕΕ (27 χώρες)**	**Ελλάδα**	**ΕΕ (27 χώρες)**
2005	3.131	124.339	450	20.000
2006	3.154	123.051	473	18.712
2007	3.064	119.360	383	15.021
2008	3.046	116.584	365	12.245
2009	3.007	114.560	326	10.221
2010	3.031	116.686	350	12.347
2011	3.403	119.930	722	15.591
2012	3.795	122.676	1.114	18.337
2013	3.904	121.626	1.223	17.287

Πίνακας 7.16: Κατάταξη των χωρών της ΕΕ με βάση τον ποσοστό του πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (έτος 2013)

	2013	Κατάταξη
Βέλγιο	20,8	12
Βουλγαρία	48,0	28
Τσεχία	14,6	1
Δανία	18,9	7
Γερμανία	20,3	10
Εσθονία	23,5	13
Ιρλανδία	29,5	21
Ελλάδα	35,7	26
Ισπανία	27,3	17
Γαλλία	18,1	5
Κροατία	29,9	22
Ιταλία	28,4	20
Κύπρος	27,8	19
Λετονία	35,1	25
Λιθουανία	30,8	23
Λουξεμβούργο	19,0	8
Ουγγαρία	33,5	24
Μάλτα	24,0	14
Ολλανδία	15,9	2
Αυστρία	18,8	6
Πολωνία	25,8	16
Πορτογαλία	27,5	18
Ρουμανία	40,4	27
Σλοβενία	20,4	11
Σλοβακία	19,8	9
Φινλανδία	16,0	3
Σουηδία	16,4	4
Ηνωμένο Βασίλειο	24,8	15
ΕΕ (28)	24,5	

αναδεικνύει τα προβλήματα φτώχειας που υπάρχουν σε ολόκληρη την ΕΕ. Βέβαια η περίπτωση της Ελλάδας ξεχωρίζει αφού οι συνεχείς πολιτικές λιτότητας και η πρωτοφανής παρατεταμένη ύφεση έχουν προκαλέσει μεγάλες απώλειες εισοδήματος που συνδέονται με έντονα κοινωνικά προβλήματα, με αποτέλεσμα οι συνθήκες αυτές να επιδεινώνουν τη διαπιστωμένη πτωτική πορεία. Ο δείκτης ΔΑΧΠ μαρτυρά την ανάγκη για λήψη διορθωτικών μέτρων και αλλαγή πολιτικής στην ΕΕ και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, προκειμένου τα κοινωνικά προβλήματα που έχουν ανακύψει να μην τορπιλίσουν την αναπτυξιακή προοπτική του στρατηγικού σχεδίου «Ευρώπη 2020». Στον σύνθετο δείκτη «Ευρώπη 2020» αλλά και στους επιμέρους δείκτες ΔΕΕΑ, ΔΑΧΠ και ΔΕΑΑ απεικονίζεται το χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στα κράτη μέλη του Βορρά και σε αυτά του Νότου, αναδεικνύοντας ως μείζον ζήτημα την ανάγκη σύγκλισης των ευρωπαϊκών κρατών μελών. Οι μεγάλες ανισότητες που παρουσιάζονται στους δείκτες θέτουν επιτακτικά την ανάγκη για πιο βαθιές αλλαγές και επανασχεδιασμό των πολιτικών με στόχο τη σύγκλιση και την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η Ισπανία και η Πορτογαλία, επηρεασμένες από τα δημοσιονομικά προβλήματα, τις πολιτικές λιτότητας και τα υψηλά ποσοστά, παρουσιάζουν κάμψη στις επιδόσεις των υπό μέτρηση δεικτών, αποκλίνοντας από τους στόχους γεγονός που ισχύει και στην περίπτωση της Ελλάδας.

Ένα σημαντικό πανευρωπαϊκό ζήτημα, που έχει προκύψει από την εμπειρική ανάλυση, είναι ουσιαστικά η αδυναμία συμπόρευσης της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος, που αποτελούν τους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτό αναδεικνύεται από τη μη στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των δεικτών ΔΕΑΑ και ΔΑΧΠ καθώς και μεταξύ των ΔΕΑΑ και ΔΕΕΑ. Αυτό που διαπιστώνεται είναι η αδυναμία από πλευράς των κρατών μελών να συνδυάσουν υψηλές περιβαλλοντικές επιδόσεις με ταυτόχρονους υψηλούς ρυθμούς απασχόλησης και χαμηλά επίπεδα φτώχειας. Η εξήγηση είναι απλή: Στις περισσότερες χώρες όχι μόνο δεν υπάρχει στρατηγικό σχέδιο επίτευξης των στόχων της «Ευρώπης 2020», αλλά και συνολικά τα αναπτυξιακά σχέδια χαρακτηρίζονται από κατακερματισμένες και αποσπασματικές πολιτικές. Η οικονομία, η κοινωνία και το περιβάλλον είναι συγκοινωνούντα δοχεία και απαιτείται ένα ευρύ φάσμα συνεργειών των επιμέρους πολιτικών ώστε το ένα να τροφοδοτεί το άλλο. Το θετικό αποτέλεσμα της εμπειρικής ανάλυσης είναι η σημαντική συσχέτιση των δεικτών ΔΕΕΑ και ΔΑΧΠ, υπογραμμίζοντας τη θετική σχέση μεταξύ των παρα-

γόντων: οι επενδύσεις σε έρευνα και η συμμετοχή στην εκπαίδευση οδηγούν σε χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας και μεγαλύτερα ποσοστά απασχόλησης.

Στην παρούσα έρευνα, σημαντικά ευρήματα προκύπτουν σε πανευρωπαϊκό επίπεδο από τη συσχέτιση του δείκτη «Ευρώπη 2020» με άλλους ποιοτικούς και μακροοικονομικούς δείκτες. Πιο συγκεκριμένα, εμφανίζεται διαχρονική θετική σχέση, αλλά δεν παρουσιάζεται στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη «Ευρώπη 2020». Το ίδιο συμβαίνει με τον ρυθμό μεταβολής τού κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Επιπλέον δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικά ευρήματα για άλλους δύο μακροοικονομικούς παράγοντες, το ακαθάριστο χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ και το έλλειμμα/πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, το χρέος δεν είναι απαραίτητα ανασταλτικός παράγοντας επίτευξης των στόχων του στρατηγικού σχεδίου «Ευρώπη 2020». Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι ο παράγοντας "χρέος", εντασσόμενος σε υπόδειγμα παλινδρόμησης, με τις μεθόδους εκτίμησης δεδομένων panel, εμφανίζεται στατιστικά σημαντικός. Αυτό σημαίνει ότι το χρέος από μόνο του μπορεί να μην επηρεάζει τον δείκτη «Ευρώπη 2020», αλλά όταν έρχεται σε επαφή με άλλους παράγοντες να εμφανίζει υψηλή θετική σχέση.

Παρόλο που οι μακροοικονομικές επιδόσεις δεν είναι απαραίτητα εμπόδιο σε ό,τι αφορά τις επιδόσεις στον δείκτη «Ευρώπη 2020», άλλα ποιοτικά στοιχεία εμφανίζονται να παίζουν σημαντικό ρόλο, ενισχύοντας την ανάγκη για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και δομικό επανασχεδιασμό των πολιτικών. Μελετώντας τους Παγκόσμιους Δείκτες Διακυβέρνησης της Παγκόσμιας Τράπεζας προέκυψαν σημαντικές συσχετίσεις με τον δείκτη «Ευρώπη 2020». Υπάρχει υψηλή συσχέτιση μεταξύ του δείκτη «Ευρώπη 2020» και των δεικτών «Αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης», «Έλεγχος της διαφθοράς» και «Συμμετοχή/Λογοδοσία». Επιπλέον, σε ό,τι αφορά τον δείκτη αντίληψης διαφθοράς (Corruption Perception Index – CPI) του Οργανισμού της Διεθνούς Διαφάνειας προκύπτει, από τη στατιστική ανάλυση της παρούσας έρευνας, η πολύ θετική σχέση των δύο δεικτών, αναδεικνύοντας τη διαφθορά και την καταπολέμησή της, σε πρωταρχικής πολιτικής σημασίας ζητήματα για το στρατηγικό σχέδιο «Ευρώπη 2020».

Τα παραπάνω αποτελέσματα και οι συσχετίσεις απαιτούν ριζικό επανασχεδιασμό του στρατηγικού σχεδίου «Ευρώπη 2020», προκειμένου να αποφέρει τα επιθυμητά αποτέλεσμα για τη βιώσιμη ανάπτυξη της ΕΕ. Το γεγονός των προ-

κλήσεων για την «Ευρώπη 2020», οι οποίες ευθυγραμμίζονται με τα αποτελέσματα, μας επισημαίνει και ο Natali (2010), με γνώμονα την εμπειρία από τη στρατηγική που ακολουθήθηκε στο πλαίσιο της Συνθήκης της Λισαβόνας. Εντοπίζει δύο περιοχές έντασης, οι οποίες απαιτούν περισσότερη προσοχή τόσο σε επίπεδο ανάλυσης και έρευνας όσο και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής. Η πρώτη περιοχή έντασης πηγάζει από την ανάγκη αναμόρφωσης του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου και τις δυνητικές εντάσεις που μπορεί να προκύψουν από την επιδίωξη διαφορετικών κοινωνικών και οικονομικών προτεραιοτήτων. Η δεύτερη περιοχή έντασης πηγάζει από το μοντέλο διακυβέρνησης της ΕΕ που προτείνεται και το οποίο θα πρέπει να αποβλέπει στη βελτίωση της συμμετοχής των ενδιαφερόντων μερών-κοινωνικών εταίρων και ταυτόχρονα στη διαμόρφωση ενός γνωστικού και κανονιστικού χάρτη διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Τα παραπάνω ζητήματα, παρόλο που διατυπώθηκαν το 2010, σήμερα πέντε χρόνια μετά εξακολουθούν να είναι στο προσκήνιο και να απαιτούν αλλαγές.

Η πρόταση της παρούσας έρευνας επικεντρώνεται σ' έναν δομικό επανασχεδιασμό και συνυπολογίζει τα αποτελέσματα της εμπειρικής ανάλυσης και τα ευρήματα που έχουν προκύψει από τη διεθνή βιβλιογραφία. Σε επιστημονικό επίπεδο αυξάνεται η έρευνα σχετικά με την ανάγκη ενίσχυσης της περιφερειακής διάστασης της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» καθώς και μιας σειράς άλλων, σχετικών με αυτές πολιτικών και στρατηγικών, τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε εθνικό επίπεδο. Παρά τη γενική αποδοχή της σημασίας της περιφερειακής διάστασης για την επίτευξη οικονομικής μεγέθυνσης, οι διαδικασίες άσκησης πολιτικής στον τομέα της χωρικής ανάπτυξης δεν είναι επαρκώς συνδεδεμένες με πολιτικές σε άλλους κεντρικούς τομείς (Bohme et al., 2011· Zaucha et al., 2014).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν ο Bohme et al. (2011), σχεδόν είκοσι χρόνια διακρατικής συνεργασίας στον τομέα της χωρικής ανάπτυξης μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ έχουν σε πολύ μικρό βαθμό ενισχύσει/εμπνεύσει τον πολυετή προγραμματισμό της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανάπτυξη και τη συνοχή. Στο πλαίσιο της ΕΕ δεν παρατηρούνται συστηματικές προσπάθειες αποτελεσματικής διασύνδεσης αυτών των πολιτικών, προκειμένου να αξιοποιηθούν πιθανές συνέργειες μεταξύ των πολιτικών προγραμμάτων και να μειωθεί το κόστος της διαπιστωμένης έλλειψης συντονισμού μεταξύ των δράσεων που υιοθετεί η ΕΕ. Πολλοί λόγοι έχουν οδηγήσει σε αυτή τη μη σκόπιμη αλλά μακροχρόνια διάσταση μεταξύ των πολιτικών της ΕΕ. Οι βασικότεροι λόγοι είναι: 1) η έλλειψη

κοινής κατανόησης στόχων από την πλευρά των υπευθύνων άσκησης πολιτικής στους επιμέρους τομείς (π.χ. Χωρική Ατζέντα και Στρατηγική «Ευρώπη 2020»), 2) η πολυπλοκότητα της χωρικής προσέγγισης, η οποία επιτείνεται από τη χρήση τεχνικής ορολογίας που δεν διευκολύνει τον σχεδιασμό πρακτικών μέτρων, 3) η έλλειψη εξειδικευμένων τυπικών δομών για τη λήψη και την υλοποίηση μέτρων σε περιφερειακό επίπεδο και 4) η έλλειψη πειστικών δεδομένων σχετικά με την προστιθέμενη αξία της χωρικής διάστασης όσον αφορά την αύξηση της αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων πολιτικών (Bohme et al., 2011). Το τελευταίο ειδικά ζήτημα συνδέεται με την ευρύτερη συζήτηση για την ανάγκη ρύθμισης-απορρύθμισης στο πλαίσιο μιας ενιαίας αγοράς.

Αναλύοντας τους στόχους και τις προτεραιότητες της Χωρικής Ατζέντας και της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020», οι Bohme et al. (2011) καταγράφουν (Πίνακας 8.1), την πολύ στενή συσχέτιση μεταξύ αυτών των δύο στρατηγικών.

Από την αποσαφήνιση τόσο της σχέσης μεταξύ των δύο στρατηγικών όσο και των περιοχών στις οποίες μπορούν να προκύψουν συνέργειες και οφέλη προκύπτει ένα μοντέλο για τη λειτουργική διασύνδεση μεταξύ των στρατηγικών αυτών. Το μοντέλο αυτό βασίζεται σε πέντε «χωρικά κλειδιά», όπως τα ονομάζουν και τα οποία ουσιαστικά αποτελούν σημεία που μπορούν να ενισχύσουν τη χωρική διάσταση της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Τα «κλειδιά» αυτά, όταν εφαρμόζονται σε κάθε επιμέρους περιφέρεια, μπορούν να αποτυπώσουν τα συγκεκριμένα δυνατά και αδύνατα σημεία των περιφερειών της ΕΕ και να χρησιμοποιηθούν στην επιλογή των εφαρμοζόμενων μέτρων προκειμένου να επιτευχθούν οι προτεραιότητες της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και σε περιφερειακό επίπεδο. Είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί ότι το μοντέλο αυτό απλοποιεί σε μεγάλο βαθμό τη χωρική προσέγγιση στην άσκηση πολιτικής και καταλήγει σε συγκεκριμένες και πρακτικές προτάσεις για τους υπευθύνους άσκησης πολιτικής. Στον Πίνακα 8.2 παρουσιάζονται συνοπτικά τα «χωρικά κλειδιά» του μοντέλου αυτού.

Οι Zaucha et al. (2014) χρησιμοποιούν το πλαίσιο ανάλυσης των Bohme et al. (2011) για να αναλύσουν τα αντίστοιχα ζητήματα για την περίπτωση της Πολωνίας. Το κυρίαρχο ερώτημα είναι η σύνδεση μεταξύ των πολιτικών και των διαδικασιών της χωρικής και της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης, οι οποίες μέχρι σήμερα δεν αποτελούν αλληλοϋποστηριζόμενες πολιτικές και διαδικασίες τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε επίπεδο των κρατών μελών της. Το βασικό συμπέρασμα από τη χρήση των «χωρικών κλειδιών» για τη σύνδεση της χωρικής και

Πίνακας 8.1: Περιοχές σύνδεσης των στρατηγικών «Χωρική Ατζέντα 2020» και «Ευρώπη 2020»

		«Ευρώπη 2020»: Προτεραιότητες / κύριοι στόχοι		
		Έξυπνη ανάπτυξη: 3% ΑΕΠ σε Έρευνα και Ανάπτυξη	**Βιώσιμη ανάπτυξη:** 20/20/20/ κλιματικοί και ενεργειακοί δείκτες	**Ανάπτυξη με συνοχή:** 75% πληθυσμού 20-64 ετών απασχολούμενοι. Ποσοστό των πρόωρα εκτός σχολείου <10%· περισσότερο από το 40% των νέων με τριτοβάθμια εκπαίδευση. 20 εκατ. λιγότεροι άνθρωποι σε κίνδυνο φτώχειας
«Χωρική Ατζέντα» 2020: Προτεραιότητες	1. Πολυκεντρική και ισορροπημένη χωρικά ανάπτυξη	+	Όχι άμεση σύνδεση	+
	2. Ολοκληρωμένη ανάπτυξη στις πόλεις, στις αγροτικές και σε άλλες συγκεκριμένες περιοχές		+	+
	3. Χωρική ολοκλήρωση σε διασυνοριακές, υπερεθνικές λειτουργικές περιοχές	+	Όχι άμεση σύνδεση	Όχι άμεση σύνδεση
	4. Παγκόσμια ανταγωνιστικότητα των περιφερειών βασισμένη σε δυνατές τοπικές οικονομίες	+	+	+
	5. Βελτίωση της χωρικής συνδεσιμότητας για τα άτομα, τις κοινότητες και τις επιχειρήσεις	+	+	+
	6. Διαχείριση και σύνδεση οικολογικών, γεωμορφολογικών και πολιτιστικών αξιών των περιοχών	+	Όχι άμεση σύνδεση	Όχι άμεση σύνδεση

Πηγή: Bohme et al. (2011: p. 6)

Πίνακας 8.2: Χωρικά κλειδιά σύνδεσης των στρατηγικών «Χωρική Ατζέντα 2020» και «Ευρώπη 2020»

Χωρικά κλειδιά	Σημεία σύνδεσης των δύο στρατηγικών
1. Προσβασιμότητα	• Παγκόσμια προσβασιμότητα • Ευρωπαϊκή και διασυνοριακή προσβασιμότητα • Εθνική προσβασιμότητα και καθημερινή πρόσβαση μεταξύ μητροπολιτικών περιοχών • Προσβασιμότητα των κύριων και δευτερευόντων κέντρων (περιφερειακή προσβασιμότητα και των υπηρεσιών γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος) • Σύγχρονος διαχωρισμός μέσων, δημόσιες μεταφορές, εναλλαγές μεταξύ των σύγχρονων μέσων μεταφοράς • Ε-συνδεσιμότητα • Πρόσβαση σε ενεργειακά δίκτυα
2. Υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος	• Υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος (αραιοκατοικημένες περιοχές) • Πρόσβαση σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος • Επενδύσεις σε εκπαίδευση
3. Χωρικές δυνατότητες/ προικοδότηση/ πόροι	• Χωρικά προσδιορισμένοι συντελεστές (συστάδες επιχειρήσεων, local milieus) • Τοπικά συστήματα καινοτομίας και δίκτυα • Σοφή διαχείριση των πολιτισμικών και φυσικών πόρων • Τοπική παραγωγή ενέργειας και ανανεώσιμης ενέργειας • Χωρικά χαρακτηριστικά για παραγωγή ενέργειας • Αναζωογόνηση των πόλεων
4. Δικτύωση πόλεων	• Αλληλοεπίδραση μεταξύ των μητροπολιτικών περιοχών σε επίπεδο ΕΕ • Αλληλοεπίδραση μεταξύ των κύριων πόλων ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο • Χωρικά προσδιορισμένοι συντελεστές (συστάδες επιχειρήσεων, local milieus) • Προσβασιμότητα των μητροπολιτικών περιοχών και μεταξύ των μητροπολιτικών περιοχών
5. Λειτουργικές περιφέρειες	• Επέκταση των τοπικών αγορών εργασίας • Χωρική συνεργασία για δημιουργία κριτικής μάζας αναπτυξιακών μέσων • Προσβασιμότητα δευτερογενών πόλων ανάπτυξης και περιφερειακών κέντρων • Σύνδεση δημόσιων μέσων μεταφοράς σε περιφερειακά κέντρα • Συμπαγείς πόλεις (βιώσιμες πόλεις)

Πηγή: Bohme et al. (2011: p. 7)

της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης στην περίπτωση της Πολωνίας είναι ότι η έννοια αυτή αποτελεί ένα θετικό και χρήσιμο εργαλείο, το οποίο όμως χρειάζεται περισσότερη θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση, καθώς ουσιαστικά έρχεται να αντιμετωπίσει τα κύρια εμπόδια που συντείνουν στη μακροχρόνια διάσταση μεταξύ των πολιτικών της ΕΕ, που έχουμε ήδη αναφέρει. Τα εμπόδια αυτά αφορούν την έλλειψη συντονισμού, υποδομών και δεδομένων που καταδεικνύουν τα αναμενόμενα οφέλη από την ενσωμάτωση αυτών των προτάσεων στις εφαρμοζόμενες πολιτικές (Zaucha et al., 2014).

Συνοψίζοντας, θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι περιφέρειες είναι το επίπεδο όπου οι παρούσες και οι μελλοντικές αρνητικές επιπτώσεις της υστέρησης με όρους οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης θα γίνονται όλο και πιο έντονες. Το επίπεδο εκδήλωσης του φαινομένου της υστέρησης συνδέεται άμεσα με την ανάγκη εξισορρόπησης μεταξύ της ευθύνης των περιφερειών να μεριμνήσουν για την αναπτυξιακή προοπτική και τη θέση τους στο νέο και όλο εντεινόμενο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον και του σχεδιασμού και της ανάπτυξης ευέλικτων πολιτικών και εργαλείων, τα οποία παρέχουν στις περιφέρειες τη δυνατότητα να ασκούν πολιτική προς αυτή την κατεύθυνση και να αναπτύξουν την εσωτερική δυναμική τους προς την κατεύθυνση της ενδυνάμωσής τους.

Σε περιφερειακό επίπεδο μια σειρά από ιδιαίτερους παράγοντες αλληλεπιδρούν και διαμορφώνουν τόσο την έκταση και την ένταση του φαινομένου όσο και τη δριμύτητα των συνεπειών της οικονομικής και κοινωνικής υστέρησης. Ζητήματα, όπως το ιδιαίτερο κοινωνικο-οικονομικό και δημογραφικό υπόβαθρο μιας περιφέρειας, ο αριθμός και το μέγεθος ειδικών ομάδων του πληθυσμού, η αναπτυξιακή δυναμική της τοπικής οικονομίας, η αποτελεσματικότητα των τοπικών διοικητικών δομών και των δομών του κοινωνικού κράτους κτλ., είναι μερικοί μόνο από τους παράγοντες που διαφοροποιούν το επίπεδο και την έκταση του φαινομένου της υστέρησης. Οι παράγοντες αυτοί συναθροίζονται σε εθνικό επίπεδο, με συνέπεια τη μειωμένη ορθότητα σε ό,τι αφορά την αποτύπωση του φαινομένου αλλά και τον σχεδιασμό μέτρων και πολιτικών παρέμβασης με περιορισμένη ή ακόμα και αμφισβητούμενη δυνατότητα επιτυχούς αντιμετώπισης του φαινομένου και των συνεπειών του. Επιπλέον, οι επιπτώσεις των παραγόντων αυτών είναι ιδιαίτερα σημαντικές ειδικά για τις ανεπτυγμένες χώρες, όπως είναι η Ελλάδα, που έχουν μεν επιτύχει ικανοποιητική ανάπτυξη σε συνολικό (μάκρο) επίπεδο, αλλά στις οποίες παρατηρούνται ιδιαίτερα σημαντικές και έντο-

νες ασυμμετρίες και ανισότητες σε περιφερειακό επίπεδο, και σε μικρο-επίπεδο, δηλαδή σε επίπεδο ατόμου και/ή νοικοκυριού. Οι ανισότητες αυτές αφορούν όχι μόνο τις εισοδηματικές ανισότητες αλλά και τις ανισότητες με όρους κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης, υγείας και εκπαίδευσης, ευκαιριών και επιλογών εργασίας και βίου κοκ. Αντίστοιχα, οι επιπτώσεις των ανισοτήτων αυτών δεν είναι μόνο οικονομικές αλλά και κοινωνικο-πολιτικές (κοινωνική συνοχή και σταθερότητα, σεβασμός των θεσμών και δομών του κράτους κτλ.). Έτσι η σημερινή υστέρηση μιας τοπικής/περιφερειακής οικονομίας με όρους ανθρώπινου κεφαλαίου και επιχειρηματικότητας είναι δυνατόν να οφείλεται σε έλλειψη στοχευμένων μέτρων αντιμετώπισης του φαινομένου της οικονομικής και κοινωνικής υστέρησης κατά το παρελθόν. Κατά συνέπεια, προκύπτει ως αναγκαιότητα η εξισορρόπηση μεταξύ της αυξανόμενης επιβάρυνσης των περιφερειών της ΕΕ με την ευθύνη αντιμετώπισης των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων και του κεντρικού σχεδιασμού αποκεντρωμένων, δηλαδή χωρικά ευέλικτων, πολιτικών. Η Ευρώπη 2020 και η προτεινόμενη εξειδίκευσή της, όπως παρουσιάστηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, μπορεί να αποτελέσει ένα τέτοιο ευέλικτο και αποτελεσματικό εργαλείο άσκησης χωρικά ισόρροπης αναπτυξιακής πολιτικής.

Βιβλιογραφία

Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. A. (2001). "The colonial origins of comparative development: An empirical investigation", *American Economic Review*, 91, pp. 1369-1401.

Acemoglu, D., Aghion, P. and Zilibotti, F. (2006). "Distance to frontier, selection, and economic growth", *Journal of the European Economic Association*, 4(1), pp. 37-74.

Aghion, P. and Howitt, P. (1998). *Endogenous Growth Theory*, Cambridge, MA: MIT Press.

Atkinson, A. B. (1998). "Social exclusion, poverty and unemployment", in Atkinson, A. B. and Hills, J. (eds), *Exclusion, Employment and Opportunity*, London School of Economics: Centre for Analysis of Social Exclusion.

Atkinson, A. B. (2002). "Social inclusion and the European Union", *Journal of Common Market Studies*, 42, pp. 625-643.

Atkinson, A. B., Cantillon, B., Marlier, E. and Nolan, B. (2002). *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*, Oxford: Oxford University Press.

Atkinson, A. B., Marlier, E. and Nolan, B. (2004). "Indicators and targets for social inclusion in the European Union", *Journal of Common Market Studies*, 42, pp. 47-75.

Balassa, B. (1973). *The Theory of Economic Integration,* London: George Allen and Unwin.

Barbier, J. C. (1998). "À la recherche de la politique européenne de l'emploi", in J. C. Barbier and Gautié, J. (eds), *Les politiques de l'emploi en Europe et aux États-Unis*, Paris: PUF, pp. 357-380.

Barbier, J. C. (2005). "Research on 'Open Methods of Coordination' and national social policies: What sociological theories and methods?", in Bredgaard, T. and Larsen, F. (eds), *Employment Policy from Different Angles,* Copenhagen: DJØF Publishing.

Barbier, J. C. (2008). *La longue marche vers l'Europe sociale,* Paris: PUF.

Barbier, J. C. (2011). "Changes in political discourse from the Lisbon Strategy to Europe 2020: Tracing the fate of 'social policy'", Working Paper 2011.01, European Union Trade Institute, Brussels.

Barro, R. J., Sala-i-Martin, X., Blanchard, O. J. and Hall, R. E. (1991). "Convergence across states and regions", *Brookings Papers on Economic Activity*, pp. 107-182.

Bell, S. and Morse, S. (2003). *Measuring Sustainability: Learning by Doing*, London: Earthscan.

Bellani, L. and D'Ambrosio, C. (2011). "Deprivation, social exclusion and subjective well-being", *Social Indicators Research*, 104, pp. 67-86.

Berger-Schmitt, R. and Noll, H. H. (2000). "Conceptual framework and structure of a European system of social indicators", EuReporting Working Paper 9, Mannheim: ZUMA.

Berghman, J. (1995). "Social exclusion in Europe: Policy context and analytical framework", in Room, G. (ed.), *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*, Bristol: Policy Press.

Berman, Y. and Phillips, D. (2000). "Indicators of social quality and social exclusion at national and community level", *Social Indicators Research*, 50, pp. 329-350.

Bhalla, A. S. and Lapeyre, F. (2004). *Poverty and Exclusion in a Global World*, London: Macmillan.

Bohme, K., Doucet, P., Komornicki, T., Zaucha, J. and Swiatek, D. (2011). *How to Strengthen the Territorial Dimension of "Europe 2020" and EU Cohesion Policy*, Warsaw: Ministry of Regional Development.

Booysen, F. (2002). "An overview and evaluation of composite indices of development", *Social Indicators Research*, 59 (2), pp. 115-151.

Bousset, J. P., Skuras, D., Těšitel, J., Marsat, J. B., Petrou, A., Fiallo-Pantziou, E., Kušová, D. and Bartoš, M. (2007). "A decision support system for integrated tourism development: Rethinking tourism policies and management strategies", *Tourism Geographies*, 9 (4), pp. 387-404.

Buchs, M. (2007). *New Governance in European Social Policy. The Open Method of Coordination*, Basingstoke: Palgrave.

Burchardt, T., Le Grand, J. and Piachaud, D. (1999). "Social exclusion in Britain 1991-1995", *Social Policy and Administration*, 33, pp. 227-244.

Burchardt, T., Le Grand, J. and Piachaud, D. (2002). "Degrees of exclusion: Developing a dynamic multidimensional measure", in Hills, J., Le Grand, J. and Piachaud, D. (eds), *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press.

Camagni, R. (1991). "Technological change, uncertainty and innovation networks: Towards dynamic theory of economic space", in Camagni, R. (ed.), *Innovation Networks: Spatial Perspectives*, London: Belhaven-Pinter.

Campbell, J. L. and Pedersen, O. K. (eds) (2001). *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis*, Princeton: Princeton University Press.

Capello, R. (1994). *Spatial Economic Analysis of Telecommunications Network Externalities*, Ashgate: Aldershot.

Capello, R. (1999). "Spatial transfer of knowledge in high-technology milieux: Learning vs collective learning processes", *Regional Studies*, 33 (4), pp. 353-365.

Capello, R. and Lenzi, C. (2013). Territorial patterns of innovation and economic growth in European regions, *Growth and Change*, 44 (2), pp. 195-227.

Capello, R. and Lenzi, C. (2014). "Spatial heterogeneity in knowledge, innovation and economic growth nexus: Conceptual reflections and empirical evidence", *Journal of Regional Science*, 54 (2), pp. 186-214.

Chakravarty, S. R. and D'Ambrosio, C. (2006). "The measurement of social exclusion", *Review of Income and Wealth*, 52, pp. 377-398.

Cherchye, L., Moesen, W., Rogge, N. and Van Puyenbroeck, T. (2009). "Constructing a knowledge economy composite indicator with imprecise data". Discussion Paper Series, (DPS) 09.15, Katholieke Universiteit Leuven (KU Leuven).

Cherchye, L., Moesen, W., Rogge, N., Van Puyenbroeck, T., Saisana, M., Saltelli, A. et al. (2008). "Creating composite indicators with DEA and robustness analysis: The case of the technology achievement index", *Journal of the Operational Research Society*, 59, pp. 239-251.

Cherchye, L., Ooghe, E. and Van Puyenbroeck, T. (2008). Robust human development rankings, *Journal of Economic Inequality*, 6 (4), pp. 287-321.

Commins, P. (1993) (ed.). *Combating Exclusion in Ireland 1990-1994: A Midway Report*, Bruxelles: Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion.

Commission of European Communities. (2013). *Annual Growth Survey 2014* (COM[2013] 800 final), Brussels: CEC.

Crescenzi, R. (2005). "Innovation and regional growth in the enlarged Europe: The role of local innovative capabilities, peripherality and education", *Growth and Change*, 36 (4), pp. 471-507.

Daskalopoulou, I. and Liargovas, P. (2008). "Regional and sectoral location patterns

of new firms: The case of Greece", *Regional and Sectoral Economic Studies*, 8 (2), pp. 99-111.

Daskalopoulou, I. and Liargovas, P. (2009). "Entrepreneurship and the spatial context: Evidence on the location of firm births in Greece", *Review of Urban and Regional Development Studies*, 20 (3), pp. 179-193.

Daskalopoulou, I. and Liargovas, P. (2010). "Regional determinants of manufacturing start-ups in Greece: Evidence on the effect of agglomeration economies", *Applied Economics Letters*, 17 (18), pp. 1841-1844.

Daskalopoulou, I. and Petrou, A. (2008). "Social and spatial determinants of small business performance: Evidence from urban tourism", in Cocossis, H. and Psycharis, Y. (eds), *Regional Analysis and Policy: The Greek Experience*, Heidelberg: Physica-Verlag.

Daskalopoulou, I. and Petrou, A. (2009). "Urban tourism competitiveness: Networks and the regional asset base", *Urban Studies*, 46 (4), pp. 779-801.

Daskalopoulou, I. and Petrou, A. (2010). "Entrepreneurial growth expectations and information flows in networks", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, DOI:10.1108/14626001011068662.

Daskalopoulou, I., Liargovas, P. and Petrou, A. (2009). "Entrepreneurship and innovation: Evidence from the development of business incubators", in Korres, G. (ed.), *Women Participation and Innovation Activities. Knowledge Based Economy*, Delhi: The Women Press.

Daskalopoulou, I., Liargovas, P. and Petrou, A. (2010). "A comparative study of business incubators and technoparks in the EU", *International Journal of Innovation and Regional Development*, 2 (3), pp.198-220.

De la Fuente, A. and Vives, X. (1995). "Infrastructure and education as instruments of regional policy: Evidence from Spain", *Economic policy*, 10 (20), pp. 11-51.

Diamond, J. (1997). *Guns, Germs, and Steel*, New York: W.W. Norton & Co.

Dollar, D. and Kraay, A. (2004). "Trade, growth, and poverty", *The Economic Journal*, 114, pp. 22-49.

Dominguez-Serrano, M. and Blancas, F. J. (2010). "A gender wellbeing composite indicator: The best-worst global evaluation approach", *Social Indicators Research*, 102 (3), pp. 477-496.

Dreher, A., Gaston, N. and Martens, P. (2008). *Measuring Globalization-Gauging its Consequences*, New York: Springer.

Drysdale, P. and Garnaut, R. (1993). "The Pacific: An application of a general theory of economic integration", in Bergsten, F. and Noland, M. (eds). *Pacific Dynamism and International Economic System*, Washington: Institute for International Economics.

Duffy, K. (1995). *Social Exclusion and Human Dignity in Europe*, Strasbourg: Council of Europe.

Easterly, W. and Levine, R. (2003). "Tropics, germs and crops: How endowments influence economic development", *Journal of Monetary Economics*, 50 (1), pp. 3-39.

Ebert, U. and Welsch, H. (2004). "Meaningful environmental indices: A social choice approach", *Journal of Environmental Economics and Management,* 47, pp. 270–283.

El-Agraa, A. (ed.) (1985). *The Economics of the European Community*, Oxford: Philip Allan.

El-Agraa, A. (ed.) (1988). *International Economic Integration*, Houndmills: Macmillan.

Ertur, C. and Koch, W. (2011). "A contribution to the theory and empirics of Schumpeterian growth with worldwide interactions", *Journal of Economic Growth*, 16 (3), pp. 215-255.

Espina, P. Z. and Arechavala, N. S. (2013). "An assessment of social welfare in Spain: Territorial analysis using synthetic welfare indicator", *Social Indicators Research*, 11 (1), pp. 1-23.

Esping-Andersen, G. (ed.) (2002). *Why we Need a New Welfare State*, Oxford University Press.

European Commission (2005). "Working together for growth and jobs. Next steps in implementing the revised Lisbon strategy", Commission Staff Working Paper, SEC(2005)622/2, 29, April 2005, Brussels.

European Commission (2009). "GDP and beyond-measuring progress in a changing world", Communication COM (2009w), 433 final, Bruxelles.

European Commission (2010a). "Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth", COM(2010) 2020 Final, Brussels, March 3.

European Commission (2010b). "Joint report on social protection and social inclusion. Social affairs and equal opportunities", Bruxelles: Directorate General for Employment.

European Environment Agency (2002). "Towards an urban atlas: Assessment of

spatialdata on 25 European cities and urban areas", *Environmental Issue Report*. 30, Copenhagen.

Eurostat (2010). "Combating poverty and social exclusion. Eurostat: A statistical portrait of the European Union". Bruxelles.

Fagerberg, J. E. (2003). "Schumpeter and the revival of evolutionary economics: An appraisal of the literature", *Journal of Evolutionary Economics*, 13, pp. 125-159.

Ferrera, M. (2005). *The Boundaries of Welfare*, Oxford: Oxford University Press.

Fotopoulos, G. (2012). "Nonlinearities in regional economic growth and convergence: The role of entrepreneurship in the European Union regions", *Annals of Regional Science*, 48, pp. 719-741.

Frankel, J. and Romer, D. (1999). "Does trade cause growth?", *American Economic Review,* 89, pp. 379-399.

Frazer, H., Marlier, E. and Nicaise, I. (2010a). "A social inclusion roadmap for Europe 2020", Paper prepared for the Belgian presidency of the Council of the European Union (EU), Belgium.

Frazer, H., Marlier, E., Natali, D., Van Dam, R. and Vanhercke, B. (2010b). "Europe 2020: Towards a more social EU?", in Marlier, E. & Natali, D., Van Dam, R., (eds.), (2010). *Europe 2020: Towards a More Social Europe?*, Brussels: P. I. E Peter Lang S.A.

Freudenberg, M. (2003). "Composite indicators of country performance: A critical assessment", OECD Science, Technology and Industry Working Paper, 2003/16, Paris: OECD.

Gallup, J. L., Sachs, J. D. and Mellinger, A. D. (1998). "Geography and economic development", National Bureau of Economic Research Working Paper w6849.

Giddens, A. (1998). *The Third Way*. Cambridge: Polity.

Griliches, Z. (1990). "Patent statistics as economic indicators: A Survey", *Journal of Economic Literature*, 28 (4), pp. 1661-1707.

Groeneveld, R. A. and Meeden, G. (1984). "Measuring skewness and kurtosis", *The Journal of the Royal Statistical Society. The Statistician*, (33), pp. 391-399.

Gros, D. and Roth, F. (2012). "The Europe 2020 Strategy: Can it maintain the EU's competitiveness in the world?", CEPS Paperbacks. September.

Grossman, G. M. and Helpman, E. (1990). "Trade, innovation, and growth", *American Economic Review*, 80, pp. 86-91.

Holzman, F. (1976). *International Trade under Communism*, New York: Basic Books.

Ivanovic, B. (1963). "Classification of underdeveloped areas according to level of economic development", *Easterrn European Economics*, 2 (1-2), pp. 46-61.

Jaffe, A. B. (1986). "Technological opportunity and spillovers of R & D: Evidence from firms' patents, profits and market value", *American Economic Review*, 76, pp. 984-1001.

Jaffe, A. B. (1989). "Real effects of academic research", *American Economic Review*, 79 (5), pp. 957-970.

Jordan, B. (1996). *A Theory of Poverty and Social Exclusion*, Oxford: Blackwell.

Jovanovic, M. N. (2002). *Διεθνής Οικονομική Ολοκλήρωση. Όρια και Προοπτικές*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Kahnert, F., Richards, P., Stoutjesdijk, E. and Thomopoulos, P. (1969). *Economic Integration among Developing Countries*, Paris: OECD.

Klasen, S. (1998). *Social Exclusion and Children in OECD Countries: Some Conceptual Issues*, Paris: Centre for Educational Research and Innovation.

Kroger, S. (2008a). "Nothing but consultation: The place of organised civil society in EU policy-making across policies", European Governance papers (EUROGOV), C-08-03, http://www.connexnetwork.org/eurogov/pdf/egp-connex-C-08-03.pdf.

Kroger, S. (2008b). *Soft Governance in Hard Politics. European Coordination of Antipoverty Policies in France and Germany*, Wiesbaden: VS Verlag.

Krugman, P. (1990). "Increasing returns and economic geography", The National Bureau of Economic Research (3275)

Krugman, P. R. (1991). *Geography and Trade*, Cambridge, MA: MIT Press.

Krugman, P. and Venables, A. J. (1990). Integration and the competitiveness of peripheral industry. Unity with diversity in the European Community, pp. 56-77.

Larsson, A. (1999). "What can we learn from Denmark?", in Schmid, G. and Schömann, K. (eds), Von Dänemark lernen – Learning from Denmark, Discussion Paper FS I 99-201, Wissenschaftszentrum für Sozialforschung, Berlin.

Larsson, A. (2002). "The new open method of coordination: A sustainable way between a fragmented Europe and a European supra state", Lecture, Uppsala University.

Liargovas, P. and Apostolopoulos, N. (2014). "A new Europe 2020 strategy adopting an enhanced regional approach", *Planning Theory and Practice*, 15 (4), pp. 603-605.

Liargovas, P. and Daskalopoulou, I. (2011). "Capital allocation in the Greek regions", *Journal of Policy Modeling*, 33 (6), pp. 866-888.

Liargovas, P. and Fotopoulos, G. (2009). "Socio-economic indicators for analyzing convergence: The case of Greece: 1960-2004", *Social Indicators Research*, 93, pp. 315-330.

Lundvall, B. A. and Johnson, B. (1994). "The learning economy", *Journal of Industry Studies*, 1 (1), pp. 23-42.

Machlup, F. (1979). *A History of Thought on Economic Integration*, London: Macmillan.

Magrini, S. (2004). Regional (di)convergence, in Henderson, J. V. and Thisse, J. F. (eds), *Handbook of Regional and Urban Economics*, vol. 4, Amsterdam: Elsevier.

Mahalanobis, P. C. (1936). "On the generalized distance in statistics", in *Proceedings National Institute of Science*, India, 2 (1), pp. 49-55.

Maksimova, M. (1976). "Comments on paper types of economic integration by B. Balassa", in Machlup, F. (ed.), *Economic Integration Worldwide, Regional, Sectoral*, London: Macmillan, pp. 32-36.

Manly, B. (2004). *Multivariate Statistical Methods: A Primer*, UK: Chapman & Hall.

Marer, P. and Montias, J. (1988). "The Council for Mutual Economic Assistance", in El-Agraa, A. (ed.), *International Economic Integration*, London: Macmillan, pp. 128-165.

Marlier, E. (2003). "Setting targets: The use of indicators", EAPN Network News, 98, pp. 4-6.

Marrocu, E., Paci, R. and Usai, S. (2013). "Productivity growth in the old and new Europe: The role of agglomeration externalities", *Journal of Regional Science*, 53 (3), pp. 418-442.

Mayes, D. J., Berghman, J. and Salais, R. (2001). *Social Exclusion and European Policy*, Cheltenham: Elgar.

Mejer, L. (2000). *Statistics on Social Exclusion: The EU Methodological Approach*, Bruxelles: Eurostat.

Mennis, B. and Sauvant, K. (1976). *Emerging Forms of Transnational Community*, Lexington: Lexington Books.

Micklewright, J. (2002). "Social exclusion and children: A European view for US debate", Working Papers, 90, Innocenti Research Centre. Florence: UNICEF.

Molle, W. (1991). *The Economics of European Integration*, Aldershot: Dartmouth.

Morel, N., Palier, B. and Palme, J. (eds) (2012). *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges*, Bristol: Policy Press.

Morrison, D. F. (2005). *Multivariate Statistical Methods*, California: Thompson Brooks.

Munda, G. and Nardo, M. (2009). "Noncompensatory/Nonlinear composite indicators for ranking countries: A defensible setting", *Applied Economics*, 41, pp. 1513-1523, 09.15.

Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A. and Tarantola, S. (2005). "Tools for composite indicators building", European Commission, EUR 21682 EN, JRC Ispra, Italy, p. 131.

Natali, D. (2010). "The Lisbon strategy, Europe 2020 and the crisis in between", *European Social Observatory deliverable*, 4, Brussels: OSE.

Natali, D. (2010). "The Lisbon Strategy, Europe 2020 and the crisis in between", European Social Observatory, EU2020 Contract, Deliverable 4.

Nolan, B. and Whelan, C. T. (2010). "Using non-monetary deprivation indicators to analyse poverty and social exclusion: Lessons from Europe?", *Journal of Policy Analysis and Management*, 29 (2), pp. 305-325.

Nolan, B. and Whelan, C. T. (2011). "The EU 2020 Poverty Target", Amsterdam, AIAS, GINI Discussion Paper 19.

Nolan, B. and Whelan, C. T. (2011). The EU 2020 poverty target. UCD Geary institute Discussion Paper Series, Dublin: Geary Institute.

Noll, H. H. (2011). *The European System of Social Indicators: Framework, Architecture and Data. Measuring Societal Well-Being in Europe*, Research Symposium, London: City University.

North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, New York: Cambridge University Press.

OECD (2008). *Handbook on Constructing Composite Indicators Methodology and User Guide*, OECD publishing.

OECD (2009). *Investing for Growth: Building Innovative Regions, Background Report and Appendix to the Background Report*, Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.

OECD (2011). *Regional Outlook 2011*, Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.

Οικονόμου, Φ. (2015). «Μια πολυδιάστατη σύγκριση των ελληνικών περιφερειών

με τις υπόλοιπες περιφέρειες της ΕΕ μέσω ενός νέου δείκτη», *Ελληνική Οικονομία*, 17, σελ. 18-31, ΚΕΠΕ.

Panic, M. (1988). *National Management of the International Economy*, London: MacMillan.

Pasimeni, P. (2011). "Measuring Europe 2020: A new tool to assess the strategy", MPRA paper 53508, http:// mpra.ub.uni-muenchen.de/53508.

Pasimeni, P. (2013). The Europe 2020 index. Social indicators research, 110 (2), pp. 613-635.

Peace, R. (2001). "Social Exclusion: A Concept in Need of Definition?", *Social Policy Journal of New Zealand*, 16, pp. 17-34.

Pelkmans, J. (1984). *Market Integration in the European Community*, The Hague: Martinus Nijhoff.

Pena Trapero, J. B. (1977). *Problemas de la medición del bienestar y conceptos afines* (Una aplicación al caso Español), Madrid, España: INE.

Permanyer, I. (2011). "Assessing the robustness of composite indices rankings", *Review of Income and Wealth*, 57 (2), pp. 306-326.

Πετράκος, Γ. και Ψυχάρης, Γ. (2004). *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*. Αθήνα: Κριτική.

Petrakos, G., Fotopoulos, G. and Kallioras, D. (2012). "Peripherality and integration: Industrial growth and decline in the Greek regions", *Environment and Planning* C: *Government and Policy*, 30 (2), pp. 347-361.

Petrou, A. and Daskalopoulou, I. (2009). "Innovation and small firms' growth prospects: Relational proximity and knowledge dynamics in a low-tech industry", *European Planning Studies*, 17 (11), pp. 1591-1604.

Petrou, A. and Daskalopoulou, I. (2013). "Social capital and innovation in the services sector", *European Journal of Innovation Management*, 16 (1), pp. 50-69.

Petrou and Daskalopoulou, I. (2015). "Social capital and small business competitiveness: Evidence from cross-section tourism data", *Journal of the Knowledge Economy*, July, DOI 10.1007/s13132-013-0166-.

Petrou, A., Fiallo-Pantziou, E., Dimara, E. and Skuras, D. (2007). "The role of business networks in the provision of integrated tourism in lagging rural areas of the EU", *Tourism Geographies*, 9 (4), pp. 421-440.

Petrou, A., Liargovas, P. and Daskalopoulou, I. (2010). *Entrepreneurship Incubators*

and Economic Growth: An Across Countries Empirical Analysis, New York: Nova Science Publishers.

Pinder, J. (1969). "Problems of European integration, in Denton, G. (ed.), *Economic Integration in Europe*, London: Weidenfeld and Nicolson, pp. 143-170.

Pirani, E. (2011). *Evaluating Contemporary Social Exclusion in Europe: A Hierarchical Latent Class Approach. Quality and Quantity*, forthcoming.

Pittau, M. G. and Zelli, R. (2006). "Empirical evidence of income dynamics across EU regions", *Journal of Applied Economics*, 21, pp. 605-628.

Porter, M. (1998). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*, New York: The Free Press.

Προδρομίδης, Π. (2015). «Οι ελληνικές περιφέρειες μεταξύ των 272 περιφερειών της ΕΕ: Παραγωγική συγκέντρωση και εξειδίκευση», *Ελληνική Οικονομία*, 15, σελ. 14-28, ΚΕΠΕ.

Ramajo, J., Marquez, M., Hewings, G. J. D. and Salinas, M. M. (2008). "Spatial heterogeneity and interregional spillovers in the European Union: Do cohesion policies encourage convergence across regions?", *European Economic Review*, 52 (3), pp. 551-567.

Ravallion, M. (2001). "Growth, inequality and poverty: Looking beyond averages", *World development*, 29 (11), pp. 1803-1815.

Ravallion, M. (2010). "Mashup indices of development", Policy Research Working Paper, 5432. World Bank, Development Research Group.

Ravallion, M. and Chen, S. (1997). "What can new survey data tell us about recent changes in distribution and poverty?", *The World Bank Economic Review*, 11 (2), pp. 357-382.

Robila, M. (2006). "Economic pressure and social exclusion in Europe", *The Social Science Journal*, 43, pp. 85-97.

Robson, P. (1987). *The Economics of International Integration*, London: George Allen and Unwin.

Rodriguez-Pose, A. and Crescenzi, R. (2008). "Research and development, spillovers, innovation systems and the genesis of regional growth in Europe", *Regional Studies*, 42 (1), pp. 51-67.

Rodriguez-Pose, A. and Fratesi, U. (2004). "Between development and social policies: The impact of European Structural Funds in Objective 1 Regions", *Regional Studies*, 38 (1), pp. 97-113.

Rodrik, D., Subramanian, A. and Trebbi, F. (2004). "Institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development", *Journal of Economic Growth*, 9, pp. 131-165.

Romer, P. M. (1990). "Endogenous technical change", *Journal of Political Economy*, 98, pp. 71-102.

Room, G. (1995). *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*, Bristol: Policy Press.

Sachs, J. and Warner, A. (1995). "Economic reform and the process of global integration", *Brookings Papers on Economic Activity* 1, pp. 1-118.

Sachs, J. D. (2001). "Tropical underdevelopment", National Bureau of Economic Research Working Paper w8119.

Saisana, M. (2011), "Weighting methods II: Statistical approaches" Lecture at JRC Seminar on Composite Indicators and Rankings, Ispra Italy.

Saltelli, A., D' Hombres, B., Jesinghaus, J., Manca, A., Mascherini, M., Nardo, M. et al. (2011). "Indicators for EU policies. Business as usual?", *Social Indicators Research*, 102, pp. 197-207.

Schwab, K. (2013). World Economic Forum: The Global Competitiveness Report, 14 Geneve: World Economic Forum 2013.

Scutella, R., Wilkins, R. & Kostenko, W. (2009). "Estimates of poverty and social exclusion in Australia: A multidimensional approach", Working Paper 26. Institute of Applied Economic and Social Research, Melbourne: University of Melbourne.

Sen, A. K. (1998). "Social exclusion and economic measurement", 25th General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth. Cambridge, UK.

Social Protection Committee (2003). *Common Outline for the 2003/2005 NAPs/ Inclusion*, Bruxelles: European Commission.

StatSoft, Inc. (2011). *Electronic Statistics Textbook* (electronic version), StatSoft. www.statsoft.com/textbook.

Sterlacchini, A. (2008). "R & D higher education and regional growth: Uneven linkages among European regions", *Research Policy*, 37, pp. 1096-1107.

Sternberg, R. (1996). "Reasons for the genesis of high-tech regions: Theoretical explanation and empirical evidence", *Geoforum*, 27 (2), pp. 205-223.

Swann, D. (1996). *European Economic Integration: The Common Market, European Union and Beyond*, Cheltenham: Edward Elgar.

Tinbergen, J. (1954). *International Economic Integration*, Amsterdam: Elsevier.

Trippl, M. (2010). "Developing cross-border regional innovation systems: Key factors and challenges", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie* (TESG), 101 (2), pp. 150-160.

Tsakloglou, P. and Papadopoulos, F. (2002). "Aggregate level and determining factors of social exclusion in twelve European countries", *Journal of European Social Policy*, 12, pp. 211-225.

UN (1995). *Human Development Report*, New York: Oxford University Press.

UN (2010). *Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context*, New York: UNDP.

UNDD (2008). *Human Development Report Technical Note 1: Calculating the Human Development Indices*, New York: Palgrave Macmillan.

UNICEF (2013). "Child well-being in rich countries: A comparative overview", *Innocenti Report Card,* 11, Florence: Unicef Office of Research.

Venables, A. (1995). "Economic integration and the location of firms", *American Economic Review*, 85 (2), pp. 296-300.

Viner, J. (1950). *The Customs Union Issue*, London: Stevens and Sons Limited for the Carnegie Endowment for International Peace.

Whelan, C. T. and Maître, B. (2005). "Economic vulnerability, multidimensional deprivation and social cohesion in an enlarged European community", *International Journal of Comparative Sociology*, 46, pp. 215-239.

Whelan, C. T., Nolan, B. and Maître, B. (2012). "Multidimensional poverty measurement in Europe: An application of the adjusted headcount approach", Working Papers, 11. Geary Institute, Dublin: Dublin University College.

Wilson, L. (2006). "Developing a model for the measurement of social inclusion and social capital in regional Australia", *Social Indicators Research*, 75, pp. 335-360.

Wolfson, M. (1994). Diverging Inequalities, *American Economic Review* 84 (2), pp. 353-358.

World Bank (1993). *Implementing the World Bank's Strategy to Reduce Poverty: Progress and Challenges*, Washington, DC.

World Bank (1996). *Poverty Reduction and the World Bank: Progress and Challenges in the Early 1990s*, Washington, DC: Poverty and Social Policy Department.

World Bank (1997). *World Development Indicators* 1997, Washington, DC.

World Bank (2009). *World Development Report 2009: Reshaping Economic*

Geography, Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.

Zaucha, J., Komornicki, T., Böhme, K., Świątek, D. and Żuber, P. (2014). "Territorial keys for bringing closer the territorial agenda of the EU and Europe 2020", *European Planning Studies*, 22 (2), pp. 246-267.

Zhou, P., Ang, B. W. and Poh, K. L. (2007). "A mathematical programming approach to constructing composite indicators", *Ecological Economics*, 62, pp. 291-297.

Zhou, P., Fan, L. and Zhou, D. (2010). "Data aggregation in constructing composite indicators: A perspective of information loss", *Expert Systems with Application*s, 37, pp. 360-365.

ISBN: 978-960-9571-73-9